

Osmania University Library

to. 1723 వ ఆ Accession No. 1142

395V

or సుబ్రహ్మణ్యం (కవి), తనద
వరసా 1918

This book should be returned -
last marked below.

బొబ్బిలి యుద్ధము

వీరరాజరథీభిక్షుభయానక రసములకు ఆటపట్ట
యిన బొబ్బిలియుద్ధకథ ఆంధ్రదేశీయులకు ఆబాలగోపా
లముగఁ దెలియనిది గాదు. ఇదియే ఆంధ్రవీరుల సమ
ధికప్రతాపమునకు అంత్యప్రదర్శనము. ఇది బ్రహ్మ
శ్రీ శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రులవారిచే మనోహర
మగు శైలిలో వ్రాయఁబడుచున్నది. మిథునానురాగము,
వీరపూజ, శృంగారవాచిక మున్నగు గొప్పగ్రంథములను
వ్రాసి వన్నెకెక్కిన శ్రీశాస్త్రులవారి రచనాసామర్థ్య
ము ఆంధ్రుల కెల్లరకును విదితమే. ఇందు బొబ్బిలి,
విజయనగరము వీరుల చిత్రపటములు సంపాదించఁబడు
చున్నవి.

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

శ్రీ శా న వా టి క

ఇదియొక నవల. పావనభారతీయ కుటుంబముల
యందలి వ్యక్తుల పరస్పరప్రేమ, మర్యాద మున్నగునవి
యందు చక్కని ప్రదర్శింపఁబడినవి. ఇందలి పాత్ర
నిర్మాణమును, కథాసంవిధానమును, వర్ణనాసరళియు,
కవితామాధుర్యమును, సుకుమార భావప్రదర్శనమును
జూచి అనేకపండితులును, రసికప్రభువులును మహానంద
భరితులై కొనియాడినారు. ఆంధ్రదేశమున విఖ్యాతు
లగు శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రిలవారిచే ఇది రచిం
పఁబడినది. వెల 1—0—0.

మిథునానురాగము

అద్వితీయ మగు నొక గొప్ప నవల. బిగికాగిలింతలో మంద
హాసము గావించుచు ప్రాణములను బాపిన క్రొత్తదంపతుల పవిత్ర
జీవితములు ఇందు వర్ణింపఁబడినవి. నవలలు చెడువు ఆంధ్రదేశీయ
శ్రీపురుషులలో ఈ గ్రంథమును జదువనివారులేరు. యథార్థవాదు
లగు గొప్ప విద్వాంసులు అనేకులు “ప్రణయభరాలగు లగు మాత్మ
దంపతులు చదివి తీరవలసిన గ్రంథము” అని దీనిని చాలాభుసముగా
పొగడియున్నారు. ప్రణయమాధుర్యమును, దాంపత్యనందమును,
సంసారసౌఖ్యమును అనుభవింపఁగోరు దంపతులు ఈ గ్రంథమును
జదివినచో సఫల మనోరథులు కాగలరు. వెల 0—12—0

కలాభివర్ధని గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

వీర పూజ

శ్రీధమభాగము భారతకళార్యము

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి ప్రణీతము

సర్వస్వామ్య సంకలితము

ఐంజిబకూర్పు

గాన

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

చెన్న పట్టణము
ఆంధ్రపత్రికా ముద్రాక్షరశాలయము
ము ద్రి త ము

పోషకులు

మ-రా-శ్రీ దామర చార్లసారథి వేంకటాచార్యుగారు

వీరభరము

„ సబ్బెళ్ల పద్మయ్యరెడ్డిగారు

కొంకుదురు

„ వాసిరెడ్డి వెంకటయ్యగారు

చేబోలు

„ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరులుగారు

మదరాసు

„ గోములూరి శివరామయ్యగారు బి.వి.వి.ఎల్

స్తీడరు, నెల్లూరు

„ పొణకా శేషారెడ్డిగారు

పోట్లపూడి

„ తిక్కవరపు రామరెడ్డిగారు

పాట్లపాశము

„ పొణకా వీరారెడ్డిగారు

అల్లూరు

„ మల్లిడి సత్యనారాయణరెడ్డిగారు

కుతుకులూరు

„ ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారు

అనపర్తి

ఇదివఱకు వెలువడిన గ్రంథములు

వీరభూష	(చరిత్ర)	౧	౦	౦
శ్రీకానవాటిక	(నవల)	౧	౦	౦
మిథునాన రాగము	(నవల)	౦	౧౨	౦
రామ దేవవిజయము	(నాటకము)	౦	౬	౦
సాహసిక గాజప్రతము	(,,)	౦	౬	౦
శృంఖల	(నిమగ్నగ్రంథము)	౦	౬	౦

అచ్చుకానున్న గ్రంథములు

వారకాంతి

బాట్టిలియుద్ధము

అనాథబాలిక

కడపటిముద్దు

పూలదండ

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనియము

రాయవరము గోదావరిజిల్లా

బాలురే వీరులు

మనపిల్లలు చదువుకొనుటకు సులభమైన చరిత్ర కథలు ఇదివఱకు వెలుగులో లేవు. పిల్లలు దేశాభిమానులు కావలయునని వారు, ముందు చరిత్రకథలు చదువవలెను. ప్రకృతము మేము ఈకథలు ప్రకటించినాము.

విజయనగర రాజులకథలు

౦ 3 ౦

చిత్తూరు రాజులకథలు

౦ ౪ ౦

దిల్లీ చక్రవర్తులకథలు

౦ ౪ ౦

గోల్కొండ సవాలులకథలు

౦ ౨ ౦

కలాభివర్ధనీ గ్రంథనిలయము

రాయవరము గోదావరిజిల్లా

విషయసూచిక

---

౧. చంద్రగుప్తుడు.

౧

జననము క్రీ. పూ. ౩౫౦. అశ్వమేధమును జాచుట ౩౨౬-౩౨౫. పంజాబునుండి గ్రీకులను వెడలఁగొట్టుట ౩౨౩. అజ్ఞాతబరు ౩౨౨. రాజ్యాక్రమణము ౩౨౨-౩౨౧. పెల్లూకను భారతదేశము మీదికి దండెత్తి వచ్చుట ౩౦౫-౩౦౪. పెల్లూకను పరాభవము, చంద్రగుప్తునితో సంధి ౩౦౩. నిధనము ౨౯౮-౨౯౭.

౨. పృథివీరాజు.

౧౨

ఈతని జననకాలమును రాజ్యారోహణకాలమును తెలియవు నిధనము క్రీ. శ. ౧౧౯౩.

౩. భీమసింహుడు.

౧౧౨

ఈతని జననకాలము తెలియదు. ఈతని యన్న కొడుకు రాజా లక్ష్మణసింహుడు క్రీ.శ ౧౨౩౫లో రాజ్యాధిపతియైనాడు. రాజపుత్రుల కల్లాయుద్ధీనునితోడి చెండవ యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౩౦౩ లో జరిగెను. ఈయుద్ధమునందే చిత్తూరునందలి రాజపుత్రులును క్రీస్తులు మొక్కమాటుగ మడిసిరి.

౪. హమీరసింహుడు.

౧౪౦

ఈతని జననకాలము తెలియదు. యుక్తివలన నీతఁడు చిత్తూరు స్వాధీనము చేసికొనిన సంవత్సరము క్రీ. శ. ౧౩౧౩. స్వర్ణా రోహణము ౧౩౬౫.

గి. సంగరాణా.

౧౫౫

ఈతని జననకాలము తెలియదు. రాజ్యావరోహణము క్రీ. శ. ౧౫౦౮. బాబరుచే సంపాదించిన ౧౫ వందల యాభ్యుక్తబలము నీతనిని క్రీ. శ. ౧౫౨౨-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసమునఁ దాఁకెను. సిక్రీ యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౫౨౨-వ సంవత్సరము మార్చి ౧౬ తేదీని జరిగెను. సంగుడు క్రీ. శ. ౧౫౩౦ లో గతించెను.

౬. ప్రతాపసింహుడు.

౧౬౩

ఈతని జననకాలము తెలియదు. క్రీ. శ. ౧౫౭౨ లో రాజ్యా రూఢుడయ్యెను. హద్దీఘాట్టనుచోట జరిగిన యుద్ధము క్రీ. శ. ౧౫౭౬-వ సంవత్సరము శ్రావణమాసము. క్రీ. శ. ౧౫౮౨ లో నీతఁ డస్తమించెను.

అ

రెండవ కూర్పు పీఠిక

ఒక సంవత్సరము క్రిందట దీనిని రెండవమాటు ముద్రింపవలసిన యవసరము తలపెట్టెను; గాని కార్యంతరమువలన వీలు అయినది కాదు. దీనిని మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు ఇంటర్మీడియేటు పరీక్షకు పాఠ్య గ్రంథముగా నేర్పఱచి గారవించినారు. వారికి గృతజ్ఞుడను. మా గ్రంథ నిలయమునకు క్రొత్తగా పోషకులుగా జేరి మాకు చేయూత నొసాగిన అనపర్తి వివాసులు, శ్రీయుత ద్వారంపూడి రామరెడ్డిగారికి విలాభివర్ధన గ్రంథ నిలయము పక్షమున గృతజ్ఞతను విన్నవించుచున్నాను.

కార్యముక్తి శ్రేష్ఠ పూర్ణిమ
మహేంద్రవాడ
సందకవనము

}

ఇట్లు
గ్రంథకర్త

పీఠిక

హిందూదేశ కథాసంగ్రహపు బ్రథమ ద్వితీయభాగము లగు హిందూమహాయుగమున, మహామృత్యుమహాయుగమున, జంద్రగుప్తచక్రవర్తియను చిన్ని చరిత్రగ్రంథమును, సంస్కృతము నందలి ముద్రాగాక్షపమనునాటకము నాధారము గావించుకొని నే నీ గ్రంథమును వ్రాసితిని. కావున నా గ్రంథకర్తలకు నేను కృతజ్ఞుడను.

ఈ గ్రంథమును దమ ముద్రాక్షరశాలలలో ముద్రించి యుపోద్ఘాతము గూడ వ్రాసి దీనికి వన్నె దెచ్చిన గూంధ్రపత్రికాధిపతు లగు బ్రహ్మశ్రీ కాశీ నాథుని నాగేశ్వరరావుపంతులుగారికిని, ఈ గ్రంథమును విని నాయెడల నెంతో గూడగము చూపి ప్రోత్సహించిన నామిత్రులు శ్రీయుతులు సబ్బేశ్వరప్రద్యురెడ్డిగారికిని, దామెర పాఠశాలధిపేంకటరావుగారికిని, ఇందలి చిత్రపటముల నొసంగిన విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమండలి వారికిని గృతజ్ఞుడను.

ఈ గ్రంథము నాయాంధ్రసోదరుల కుపయోగపడునేని అచిరకాలమున దీని తరువాలి భాగములుగూడఁ బ్రకటింపఁగలను.

చెన్న సట్టణము
రాక్షసవత్సరాశ్వయుజబహుళ
౧ శ్రీరవారము

ఇట్లు
విన్నవించు
విబుధవిధేయుఁడు

(౨౩-౧౦-౧౯౧౧)

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రి

ప్రస్తావన

వీరపూజ మానవులకు జాతీయధర్మములలో ముఖ్యధర్మము. వీరులు లోకపరిణామప్రాప్తికై యవతరించెడి మహాసుభావులు. వీరులసంకల్పములు దారములు ; భావములు వికాలములు ; ఆదర్శములు పవిత్రములు ; భక్తి యవిభక్తము ; ఆచరణములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములు. వీరులు దేవాంశసంఘాతులు. వీరుల చరిత్రమున్నతమైన కైలాసశిఖరమువలె గంభీరము ; నిత్యమైన గంగాజలమురీతి సాహస్య యుక్తము ; మహత్తరమైన విప్రప్రభవలె భావమానము ; ఉద్యానోద్భాతమైన మలయానిలము పసిది సువాసనా సంకలితము. వీరుల జనన మన్ని దేశములందును సర్వకాలములందును సాధ్యము. వీరసంభవము నకు దేశము కాలము పాత్రలు ప్రతిబంధకములు గావు. వీరోదయ మునకు ప్రాకృత్యాత్మికదేశభేదము గాని భూతవర్తమానకాలభేదము గాని కులీన సామాన్య కుటుంబభేదము గాని యాటంకములు గావు.

ప్రపంచవిజయమున కుపక్రమించిన యలగ్నాండరు మహామహుడు వీరాశ్రేయసుడు. చాధ్యయుగమునందు మహాసామ్రాజ్యమును స్థాపించిన చంద్రగుప్తుడు వీరనాయకుడు. మహాహృదీయ ప్రతాపాన్ని నాయుడు కాత్యాయనమర్మణము చేసిన పృథ్వీరాజు వీరశిఖామణి. పాశ్చాత్యగణరంగములందు శౌర్యప్రతాపములను బ్రదర్శించుచున్న భారతయోధులు వీరసింహులు. క్షత్రియకులసంజాతుడైన భీష్ముడు వీరశ్రేష్ఠుడు. నూతకులజుడైన నెహలియను వీరసామ్రాజ్యమునకుఁ బట్టభద్రుడు.

వీరధర్మప్రకర్షణంబునకు దేశ కాల స్వాత్రములవలె గనుభావ భేదము వృత్తిభేదము వైరుధ్యములు గావు. వీరధర్మప్రతిపాదనము నకు విజ్ఞానగుణకీలములు సాధనములు. భావప్రపంచవిహారలైన మహాకవులు, కళాభిజ్ఞులైన యంత్రనిర్మాతలు, విజ్ఞానసంపన్నులైన శాస్త్రజ్ఞులు, భావోద్దీపకులైన గాయకశ్రేణులు, తత్వజ్ఞులైన మతస్థాపకులు, యుద్ధవికాగదులైన శూరులు వీరగుణసంపన్నులు. లోకకల్యాణమునకై యుగధర్మానుకూలముగ వీరధర్మములును మాటుట సృష్టివైచిత్ర్యము. లోకాభ్యుదయమున కొకయుగమునందు రాజసము జేటికొకయుగమునందు సాత్త్వికము ప్రబలుట భగవద్విర్ణయము. యుగప్రభావము ననుసరించి వీరులను రాజసభావ మావహించినపుడు సంగ్రామకాశూనాలంబును సాత్త్వికభావ మావహించినపుడు జిజ్ఞాసాభిలాషయును ప్రబలుట లోకచరిత్రవలన విశదమగుచున్నది. భగవద్ధర్మమునందనేకపర్యాయములు యుగధర్మములు మాటినవి. శూరులైన అజాతశత్రుడు, చంద్రగుప్తుడు, సముద్రగుప్తుడు, కాలిదాసుడు, శ్రీహర్షుడు, పుణ్యవీరాజు, శ్రీకృష్ణదేవరాయలు, శివాజీమహారాజు సామ్రాజ్యములను నిర్మించి పూజార్హులైరి. బుద్ధదేవుడు, శంకరుడు, రామానుజుడు, చైతన్యుడు సాత్త్వికసామ్రాజ్యమును స్థాపించి ఆరాధనయొగ్యులైరి.

రాజస సామ్రాజ్యస్థాపకులైన చంద్రగుప్త పుష్యరాజుది వీర శ్రేణుల చరిత్రము లీగ్రంథము నందు వర్ణింపబడినవి. మహాపురుషుల జీవితచరిత్రకథనమునందు కవికల్పనలకు విశేషమైన యవకాశము లేదు. చరిత్ర పురుషులజీవితచరిత్రములు చిత్రకల్పనా రాహిత్యములై సచ్చరితకీలాభివర్ణనంబులైన పాఠకులకు భ్రమసంజనకంబులు గాక సత్యప్రకాశాశ్రయంబులై యనుష్ఠాన యోగ్యంబులుగ నుండఁగలవు.

చంద్రగుప్త పృథ్వీరాజ ప్రతాపసింహాదులు చరిత్రపురుషులు. ఆ మహాపురుషుల చరిత్రకథనమును జరిత్రాత్మకమై యొప్పియుండుట సమంజసము.

ఈగ్రంథమునందు చంద్రగుప్త చరిత్రము, పృథ్వీరాజ చరిత్రము, భీమసింహచరిత్రము, హమీరసింహచరిత్రము, సంగరాజా చరిత్రము, ప్రతాపసింహచరిత్రము వీరరసము వెల్లువయై పాఠున టులు రమ్యముగ వర్ణింపబడినవి. చంద్రగుప్తుడు మురాతినయ్యుడు. యుద్ధతిలక్ష్మణుడు. వ్యరసాయపగాయణుడు. ఆప్రతిపాతందైన స్వీయపౌరుషాశ్రయంబునను ప్రజ్ఞానిధియైన చాణక్యుని సహాయము నను మహత్తరందైన మోక్షసామ్రాజ్యమును సుస్థిముగ స్థాపించిన మహావీరుడు.

పృథ్వీరాజు చామూనానకంశజుడు. విశాలదేవునిపౌత్రుడు. మహమ్మదుగోరితో పదుమూడుసాయలు పోరాడి వానిని కెత్తు సాయలోడించిన ధీరోత్తముడు. పృథ్వీరాజు ౧౧౯౨ నందు తిలావర సమీపమున పరాజితుండైనపిదప దిల్లీళ్ళరత్నము పరరాజుల పగ మైనది. పృథ్వీరాజచరిత్రము సంయుక్తపరిణయమువలన హృదయ రంజకమై వీరదాంపత్యమునకుఁ దాగ్కొనినది.

లక్ష్మణసింహుడు మేవాడు సంస్థానమున కేలిక. భీమ సింహుడు లక్ష్మణసింహుని పినతండ్ర. మోహనాంగియైన పద్మిని భీమసింహుని సతీతిలకము. అలాయుద్దీనుఖిల్జి కామాంధుడు. పద్మిని నపహరించుటకై చిత్రారుణోటును ముట్టడించి పాడుచేసెను. దుర్గసంరక్షణ మలవిగానపుడు శ్రీ లక్ష్మి కుడంబులందును పురుషులు రణరంగములందును మానసంరక్షణమునకై మేనుల బలియిచ్చిరి.

మేవాడుకంశజులైన హమీరసింహుడు సంగరాజాయము

పారుప సంపన్నులు. చిత్తూరుకోటను స్థిరముగ వశపఱచుకొనుటకు యవేకప్రయత్నములనుజేసి విఫలమనోరథులైరి.

మేవాడు రాజ్యమునకు ౧౫౭౨-౯౭ వరకు ప్రతాపసింహుఁడేలికగనుండెను. ప్రతాపసింహుఁడు నిగ్రాహారములను, భాగ్యభోగ్యములను, విసుగు విరామములను పరిత్యజించి యిరువదియైదేం డ్లక్షరూపకైవర్తియొక్క మహావైద్యములతో పోరాడిన మహాశూరుఁడు.

దైవము ప్రాతిహ్యములము వహించినపుడు పురుషప్రయత్నిములు నిర్విద్యములగుట సహజము. రాజసము సంగరహితంబైనపుడు సంగ్రామములు ధర్మసంస్థాపనానుకూలములై పరిణమించుటయును, రాజసము సంగభరితంబైనపుడు సంగ్రామములు కులాభిమానముగను జాతీయ దుర్భిమానముగను పరిణమించుటయును సహజము. రాజపుత్రవీరుల యంతఃకలహములందును ఆత్మవినాశమునందునువలె వర్తమానముపోసంగ్రామమునందును ఈధర్మము వ్యక్తము. ఆసియాఖండమునందు కాంతియుగముపోయి తిరిగి వీరయుగము స్థాపితమగు సేనుటకు సూచనలుగలవు. వీరయుగమునందు వీరావేశము, భావోద్రేకము గలుగుట సహజము. యుగసంధియందు యూరపుఖండమువలె ఆసియాఖండము విపత్సగంపనలపాల్పడి వినాశము నొందకుండుట తేచుకరము.

వీరవ్రాజ భారతీయుల కితరజాతులకువలె సాంఘికధర్మముగాక మతధర్మము. భారతీయులకు పితృదేవతారాధనము వీరారాధనము నియతకర్మము. నియతకర్మము కామితార్థములను పడయుటకు సాధనములు. వీరులు కర్మపరతంత్రులు, భావప్రకాశకులు. వీరులు నాయకులు, ధర్మనిరతులు, విజ్ఞానధనులు, జాతీయోద్ధారకులు.

జాతీయాత్మకు వీరహృదయములు త్షేత్రములు. వీరహృదయ భావము పండుగలందును, త్షేత్రములందును, తీర్థములందును, గ్రంథములందును వ్యక్తీకృతిమగుచున్నది. వీరులు జాతికి నాయకులు, పోషకులు, మూలకారకులు. శ్రీరామకృష్ణులు, వీర్యము ప్రతాపము ధర్మములవలన నారాధనయొగ్గులైరి. వీరపూజ సహజధర్మమైనను సామాన్యులకు దురారాధ్యము.

పూజకు శ్రవణము, మననము, ధ్యానము, సంకీర్తనము, సమర్పణము సాధనములు. వీరపూజకు వీరులచరిత్రమును చదువుట, చరిత్రల తత్త్వమును గ్రహించుట, తత్త్వార్థము ననుభవము నకు దెచ్చుకొనుట, తన్మయత్వమును జొందుట మార్గములు. తన్మయమైన వీరపూజయందు వీరసత్త్వము సర్వత్ర సందర్శనీయమై ప్రత్యక్షముగ నుండును. వీరసత్త్వము ప్రత్యక్షమైనపుడు కథలు కావ్యములగును. ప్రాకృతపురుషులు ప్రతిభావంతులగుదురు. కుగ్రామంబులు పుణ్యక్షేత్రంబులగును. సామాన్యదినంబులు పండుగ దినంబులగును. ఆంధ్రలోకము వీరపూజాదర్శమును గ్రహించి మాతృదేశమునందలి గాఢలందును, స్థలములందును నిశీప్తమైన వీరభావమును వ్యక్తీకరించుచు దేశమును, జాతిని, భాషను నుద్ధరించుటకు వీరపూజా నివగ్నమగుఁ గాత !

మద్రాసు

౪-౧౧-౧౯౧౯

ఇట్లు

కాశీనాథుని నాగేశ్వరరావు

శ్రీరస్తు వీర పూజ

నృథమభంగము

చంద్రగుప్తుడు

మహాపద్మనందుడు మగధసింహాసనము నధిష్ఠించి ప్రజాపాలనము గావించుచుండెను. రాజకార్యధురంధరుడని ప్రఖ్యాతివహించిన రాక్షసుడను నతడు నందునకు ముఖ్యమంత్రియై రాజకార్యముల నలనిపుణతతో నిర్వర్తించుచుండెను. చొక్కసమున ధనము కొట్లకొలదిగఁ గుప్పలు వడి మూల్గుచుండెను. చతురంగబల వసంఖ్యమై పరభయావహమై యుండెను. ప్రభుత్వమెచ్చటను దినుగుఁ బాటులు లేక శాంతిమై నిరంకుశమై యుండెను. ప్రజలెల్ల గును గృహివాణిబ్యాది స్వకర్మవిగతులై హాయిగఁ గాలము గడపుచుండెడి.

కాని కొంత కాలము జరుగునప్పటికి దేశము సందీప్తస్థత నిలిచినది గాదు. విధివశంబునఁ బద్మనందుని చుటి సంచరించెను. ప్రభుత్వము వేగ మీటి పోఁ జొచ్చెను. ప్రజాసౌఖ్యము నెడల రాజునకు వైముఖ్యము పొడనూనెను. సన్నసన్నముగఁ బ్రజలతో నసంతృప్తి తలచులైను. కాని కొంతకాలమువలకు నది బహిరంగము గా లేదు. ఈ యంతరంగికస్థితి వలన నది లెస్సగఁ బ్రవృద్ధం

బయ్యెను. ప్రజలూరకుండుటఁ జూచి రాజు మఱింత చెలరేగెను. శూర్యవందలము తిలకింపఁ బగు నంత దనుక నాకసమున నీల మేఘములు క్రమ్ముకొని నని స్వవ్యాపారనిమగ్ను లగు ప్రజల కెట్లు తెలియదో యట్లే యది ప్రజలటనటఁ జేరి గుసగుసలువోఁ దొడఁగు నంత దనుక రాజచార్యుల క్రవణపథము నధిగమింప లేదు.

తుద కెప్పుడది బహిర్గత మయ్యెనో యప్పుడు సంభూర్ణముగ రాజద్వేషానిలావతారమును గాల్చి యుండెను. అమాత్యాదులు దాని నారసి రిచ్చి వడిరి. రాజు విని మహోగ్రముగ మండిపడెను. అతనికిఁ బ్రజల నందఱ నొక్కచెట్టున సంహరించి వేయవలయు నను నంతటి కోపము వచ్చెను. కోపగ్రహవేళమువలనఁ బ్రాపంచికజ్ఞాన భ్రష్టుడై నందుఁడు ప్రజలయందలి రాజద్వేషానలమును బట్టాగ్ని దండోపాయము నవలంబించెను. ఇది యంతయుఁ జూచి రాజనీతి ధురంధరుఁ డగు మహామర్రి రాక్షసుఁడు రాజుబుద్ధి మఱింప ననేకవిధములఁ బ్రయత్నించెను ; గాని సఫలప్రయత్నముఁడు గాఁడయ్యె.

అంతకంతకుఁ బ్రజలలో గుసగుసలు మెండయ్యెను. కాసన ధిక్కార మారంభ మయ్యెను. కాలక్రమమునఁ బ్రజల యెడల రాజానకును, రాజునెడలఁ బ్రజలకును ననూయ పెరిగి పోఁజొచ్చెను. మర్రి, రాజు మనస్సును మఱింపుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నములు విఫలము లగుటయుఁ బ్రజలలో నకాంతి హెచ్చయి పోవుచుండుటయుఁ దిలకించి నిర్విణ్ణుఁ డయ్యెను.

దంపతులలో నంతఃకలహములు పుట్టకయే యుండవలెను. పుట్టినచో నవి క్రమక్రమముగ కృద్ధి పొందునే గాని యంతరింపవు. దైతర్యాగమువలన వాని కవి యంతరింపకలేనే గాని వేరొక రట్లు

చేయఁ బ్రయత్నించుటవలనఁ బ్రయోజనము కలుగఁ జోదు. అట్టి ప్రయత్నములవలన నొక్కొక్కప్పు డది వృద్ధి పొందుట గూడ సంభవింపవచ్చును. అట్లుగాక యే కారణమువలన నైన నా కలహములు శాంతిపహించినను నా శాంతి వాత్సావికము గాని సార్వకాలికము గాఁబాలగు. ప్రజాప్రభువులయెడలఁ గూడ నీన్యాయ్యమే చేలుచున్నది.

రాక్షసునిపై నిష్ఠ డెంతయో భాగము పడినది. ఈ సందర్భమునఁ బాల మెలఁపవలెఁ ప్రవర్తించుచున్నఁ గార్యము చెడును. మగధరాజ్య మంతయు విచ్చిన్నమై పోవును. రాక్షు పట్టిన పట్టు విడువకుండెను. ప్రజలలో శాంతి నెలకొనినఁగాని ప్రభువు శాంతింపడు. లేన ప్రయత్నము వలనఁ బ్రభు వపరాధి యని యెంతమాత్రము ప్రకట మైనను బ్రజలు రాక్షసు లోకువ చేసి మతంత బిట్టబిగి నెదిరు. పాపము రాక్షసుఁ డిట్టి చిహ్న లేనియుఁ గట్టస్థింపకుండ నుండున ట్లితిగాఁ గూకతినోడనె ప్రవర్తించుచుండెను. కాని ప్రభు వనపరాధి యని తీర్మానించుట యెట్లు? ప్రథమాపగాధము ప్రజలదే యని యెట్లు నిరూపింపఁ గలదు? ఏమియుఁ బ్రయోజనము కాన్పింప దయ్యను. విధిప్రాలికుల్యము వలన రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియు భిగ్గుములే పోయను.

చాణక్యప్రభృతు లగు నప్పటి గాఢ్యతంత్రజ్ఞుల యభిప్రాయమున రాజనీతిప్రవృత్తి యిట్టి దని నిర్వచించుటకు వలన పడదు. అది సర్వలోముఖము. దానికి న్యాయాన్యాయము లనియు, క్రౌర్య సాన్యములనియు, క్రమాక్రమములనియు భేదము లేదు. ఎట్లు ప్రవర్తించినను సరియే పరవినాశము నాలోదయమును గాంఘటయే దాని ప్రధానప్రయోజనము. “ చతుఃకబల సమృద్ధిని గలిగి

యొండవలెను. శత్రువులను సంగరిరంగమున సంహరించి విజయమును గాంచవలయు" నని దాని సామాన్యవిధి. "సమయాసమయములను జక్కఁగ గుఱులెఱింగి సామదానధేదందములలో నప్పటికి దగు నుపాయము నవలంబింపు" నని దాని విశేషవిధి. న్యాయాన్యాయము లీ విశేషవిధి ముందుఁ జెల్లాచెదదై పోవును. ధర్మజ్ఞులు రాజనీతిని ధర్మముతో ననుసంధింపవలె నందును. రాజ్యతంత్రజ్ఞులు దీనిని కేవలము వలదనరు; గాని సమయము తప్పవచ్చి నపుడు మాత్రము కేవలము రాజనీతినే యవలంబింతురు. ధర్మపరావతారుఁ డయ్యె శ్రీరామచంద్రుఁడు వానిసంహారకాలమునఁ కేవలము రాజనీతి నాశ్రయించెను. శ్రీరాముఁ డొక్కఁడే దీనికి దాక్కాణ గాదు. విధాత సృష్టి నేయఁ బ్రారంభించిన నాటి నొలి నిమగ్నము మొదలుకొని యీత్యుణము దనుకఁ బ్రపంచవృత్తి మంతియు దీనినే దృఢపఱచుచున్నది. ఈ చర్చ వలన పనకుఁ గలిగిన పక్ష ప్రయోజనము రాజనీతిధురంధరుఁ డన సమయజ్ఞుఁ డగు కార్యవాది యని యర్థ మన విజ్ఞానము.

పద్మసందుఁడు స్వాధ్యపరుఁడు; గాని యాతినికొ జక్కని సమయజ్ఞానము లేదు. ఖడ్గవాది; మఱియు నాతఁడు రాజ్యతంత్రము నెఱుంగును; గాని ద్వైతగాఢజ్ఞులను జక్కఁగ నెఱుంగని తీవ్రచి తుఁడు. అగుటవలననే యాతిఁడు లేన యనిచూడప్రవర్తనచే నసంతృప్తులై యున్న ప్రజల యెడల దండోపాయము నవలంబించెను. రాజదండనమువలనఁ దల్లదంపకు ప్రజలయెడల రాక్షసుని సామోపాయ మేమి పనికి వచ్చును?

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచునప్పటికి నుపాగాఢ దండోపాయము నవలంబించుటయు, మహామాత్యుఁడు మాయఁ జేసి

యూజడింపఁ జూచుటయుఁ జూచి ప్రజలు రాజసభలో నాంత
రంగిక వ్యవస్థ చక్కఁగ లే దని యూహించి మఱింత విజృంభింప
సాగిరి. అంతకంతకు మహారాజున కుడు కలిశయింపఁ జొచ్చెను.
రాక్షసుని హృదయావేదన మఱింత కా సాగెను. ఇతఁడోద్యోగు
లెల్లరును బాలఁ దహతహపడసాగిరి. గాష్ట్రమునందలి యనధికారు
లగు రాజనీతిధర్మధరు లసాయమును శంకింపఁ చొడఁగిరి.

ఈ ప్రజాద్వేష ముప్పతిల్లుటకుఁ గేవలము పద్మనందుఁడే
హేతుభూతుఁ డని చెప్పటకు నీలు లేదు. గాఙ్ఘతీంద్రమునం
దసమర్థులై, యావనమదంబున నున్నను మిన్నను గానకి సంచ
రించు నాతిని యెనచుండు మహారులును దండ్రీ కీ విషయమునఁ
గొంతనఱకుఁ దోడ్పడిరి; గాని సర్వాధికారమును బద్మనందుని
యందే యుండుటవలన దోష చుంతయు నాతినిదిగనే పరిగణింపఁ
బడెను. దోషు లైనప్పటికి నెనభిషిక్తులగుట నందపుత్రులు ప్రోత్సా
హకాపవాదమునకు మాత్రము సాల్పడిరి.

ఏది యెట్లయిన నేమి? ప్రజల బాధల కంతము గాన్పింప
దయ్యెను. దినములు గడచిపోయిన కొలది నవి యంతకంతకుఁ
ఘరిగిపోవు సందర్భములే లెటస్థించుచు వచ్చెను. ఆ బాధలవలన
ననేకులు చలచుట మాడిపోయిరి. టాకోత్తర మగు నీ చల్లని
బ్రిటిషు పరిపాలనమున నపూర్వసుఖములను బడయుచు హాయిగఁ
గాలము గడపుచున్న మనకు, దుష్పరిపాలనము వలనఁ బ్రజలకు
సంభవించు కష్టము లెంత దుస్సహములై యుండునో యేమి
లెలియును? తుదకుఁ బ్రజలు, విశేషించి పాటలీ పుత్ర
పారులు, గాజు నెడల ద్రోహమును దలంచిరి. పద్మనాభుని
సింహాసనస్థితినిఁ గావించుట కుపాయములు పన్నుఁ జొచ్చిరి

కాని యనంతి నేనానంపన్నుఁ దగు మహిపతిని వా లేమి నేయఁ గలరు? వారు చెప్పినట్లు చేయఁ గలరు; గాని స్వయముగ వ్యవహారము నడుపఁజాలరు. వారి కప్పు డొక నాయకుఁడు కావలసి వచ్చెను. నాయకుఁ డెక్కడ నున్నాఁడు?

“అందఱు ప్రజలలో నాయకత్వము వహింపఁ దగు వాఁ డొక్కఁడును లేఁడా?” యని ప్రస్నించుట కవకాశము లేదు. రాజనియుక్తు లైనచో బుద్ధిబాహుబలంబులఁ బరిబలంబులఁ జెల్లఁపదరు గావింపఁ గల పోటు బంట్లం దనేకులు గలరు. వారు తిరుగుబాటు నడుపఁ జాలరా? వారంతటి యాత్మవిశ్వాసము లేని వారా? కాదు. తిరుగుబాటు నడుపఁజాలగనుట భారతీయులకు లజ్జాకారణము గాదు. భారతీయులు పృథ్వీపతికి విప్లవంశ నాపాదింతురు. అక్కతన వారు ప్రభువు నెదిరించి కత్తి కట్టఁ జాలరు. గానికీ గౌరణము గౌరవభావమే గాని పౌరుషభావము గాదు. భారతవిప్లవతర దేశచరిత్రములం దిలకింపుఁడు. సాధారణముగఁ బుట కొక్క విప్లవచరిత్రముండు ననుట సాహసము గాని యతిశయోక్తి గాని కాఁ జాలదు. ఎన్నియో నేల యేండ్లకుఁ బూర్వము మొదలు నేటిదనుక జరిగిన భారతదేశచరిత్రమున నొకటిఁబంటికంటె నెక్కుడు తిరుగుబాటులు గాన్పింపవు. అవి యెవనను భారతీయేతరులు గావించి నట్టివి గావు. భారతీయేతరులు గావించిన విప్లవములు వీలయి నప్పుడెల్ల మాటి మాటికి నేదో వంక మీఁదఁ బ్రసక్తములై ప్రభువుల సర్వాధికారి ములను దొలంగించి ప్రజాప్రభుత్వమును స్థాపించుట కేర్పడినవి. భారతీయులు గావించినచో; విప్లవములై పోవు దేవాలయములను నిలుపుట కేర్పడినవి. గోబ్రాహ్మణులను సంరక్షించుటకును, రమణీ మణుల మానమును గాపాడుటకును బ్రారంభింపఁ బడినవి. స్వమత

గౌరవము భ్రష్టమైపోవుచున్న దను నిశ్చయమువలననో, భ్రాంతి వలననో వానిని గాపాడుకొనుటకొక కర్మదీన వనిననో కువ్యక్తమగును. క్రొత్తగ సంభవించిన కష్టములను దొలంగించుకొనుటకే భారతీయులు తొల్లి విప్లవములను గావించి యుండిరి గాని లేని పాఖ్యములు తెచ్చివెట్టుకొనుటకొకటగు గాదు. రక్తపాతమును గావించుటయు, దేశము నల్లకల్లోలముఁ జేయుటయు సాత్వికగుణప్రధానులగు భారతీయులకుఁ గిట్టవు. గంగా గోదావరీ కృష్ణవేణ్యాది పావన తీరంగిణీజలములయందుఁ గ్రౌర్యము నుదయింపఁ జేయు గుణము లేదు. అక్కరన భారతీయులలోఁ దిరుగుబాటు చేయువారలకు నాయకుఁడు దొరకుట కష్టము.

ఇంతవఱకుఁ దను దివ్యలేజస్సువలన మగధదేశమును బ్రకాశవంతము సేయు మహాత్ము లందఱును బద్ధనందునకు బాగుపై యున్నారు. ఇంక బాలభానునివలె నిప్పుడిప్పుడే నవీన లేజమును బ్రకటనము సేయు నూనూఁగు మీసాల వారిని వెదకవలెను. ప్రాయము వచ్చిన పిదప దేశము నుద్ధరించు మహాత్ముల శేజము బాల్యమున నాగ్ధ్యప్రతిసీరచేఁ దిశోహితమై యుండును. అక్కరన సామాన్య లా బాలుఁడు మహాపురుషుఁ డగు నని భావింపఁ బాలరు. వాని కుళాగ్రబుద్ధినిఁ జూతుఁడనము వారసి తెలివి గలవాఁ డగు నని మాత్ర మూహింతురు. అతఁడు విద్యాభ్యాసమునందు, నాటపాటల యందుఁ బ్రవర్తనము నందును నోడి బాలురతో సామ్యమును వహించి యుండఁడు. ఆ బాల్యప్రాయమునఁ గూడ వారని భావన లత్యుదారములును, జేత లత్యద్భుతములును, మాటలు గంభీరములును, నృపదయము వికాలమును, జాడుకులు పరేంగితజ్ఞానధురీణములును, ప్రారంభములు మహోన్నతములు నై యుండును. అతని చిత్తవృత్తి

మొదటి నుండియు నితరులను బోషింపఁ గోరునే గాని తా నొరుల పోషణమును వాంఛింపడు. మహాపురుషునకు బాల్యమున సంభవించు నిక్కట్టలకును, నిరుత్సాహములకును, విఘ్నములకును, సోత్పాదములకును లెక్క యుండదు. కాని వాని నన్నిటి వాతఁడు లెక్క లేనివిగానే భావించి చిత్తవైకల్యమునకుఁ బాల్పడక తన నిష్కీర్త మార్గమునందే యుండును. అవి యన్నియు వాతని మనోచ్ఛార్థ్యమును, దృఢదీక్షను వృద్ధిచేయుటకుఁ దటస్థించునవి గాని వేఱు గాదు. ఈ రహస్యము నెఱుంగని మందబుద్ధు లాపత్కాలమున వాతనినిఁ బరిహసించుదురు. అతని మాటలు శత్రువులకు హృదయభేదకములై, మిత్రుల కానందసంధాయకములై యుండును. అతఁడు యావనము ప్రాపించు నప్పటి కొఱునుండి తీసిన బాఁకువోరఁ బ్రకాశించుచుండును. ఈ కల్లాలసమయమున మాగధులకు హృదయావేదనఁ జూపి సుఖస్థితి గలుగఁజేయుఁ గలతేజస్వి యెందైనఁ గలఁడా? కలఁడు. పద్మనందుని యాంతరంగికమగ్యము లెల్ల నెఱింగి యాతని ప్రక్కలాని బల్లెమై మెలంగుచు గాజభవనమందే గలఁడు. ఎతఁ డాతఁడు? రాజనీతి ధురంధరుఁడు, నిష్టుల బాహుబల సంపన్నుఁడు, మహావక్త, గంభీరదర్శనుఁడు, శూరుఁడు, ధీరుఁడు, పట్టుదల గల వాఁడు, విపత్తులయందు వెనుదీయకుండు వాఁడు, పరభయంకరుఁడు, కృత మెఱుంగు వాఁడు, దాత, ప్రయోగనిపుణుఁడు, నగు చంద్రగుత్తఁ డను యువకుఁడు.

చంద్రగుత్తఁడు మురాకుమారుఁడు. ముర కూడ్రక్ష్మి, మఱియుఁ బద్మనందుని యుంపుడుకత్తై. పద్మనందునకుఁ బట్టమహిషి యగు నిలాదేవియం దెనమల్డు పుత్రులు గలిగిరి. కాని యాతఁడు ముగ్ధుఁడగు యనురాగము పెంపున వామె యామోదమును బడయుఁ గోరి

పట్టమహిషి కన్న కుమారులకంటె జంద్రగుప్తు నధికప్రేమతోఁ జూచుచుండెను. చంద్రగుప్తునిజననసమయమున నచటనున్న సిద్ధాంతు లాతఁడు సాగ్వభౌముఁడు కాఁగలఁడని గ్రహించి యచ్చెరువడి యా విషయమును బ్రకటన గావింపక యూరకుండిరి. అయిన నాతని వికాలలలాటఫలకము మీఁదను, నాకన్ధాంతనయనయుగళముమీఁద ను, దగళకటాక్షములయందు, నధిజ్యశరాసనములఁ బోలు కనుబొమల మీఁదను దాండవము గావించు నివ్యతేజోరూపమున నది సువ్యక్త మగుచు నేయుండెను. దాని నాగసి తత్వజ్ఞులు కడు నబ్బంపమచు నే యుండిరి. కాని యిట్టి తేజము నందుని యారసపుత్రులయందుఁ గాన్పింపమిం జేసి, వారు, నందుని యనంతరము మగధరాజ్యలక్ష్మీ చంద్రగుప్తుని వికాలవక్షఃసీతమునందే విశ్రమించునా యని యాలోచింప సాగిరి.

అట్టి మహాతేజసంపన్నుం డగుటవలనఁ జంద్రగుప్తుఁడు రాజానగ్రహమును వ్యర్థము నేయక పయింబయి దానిని వృద్ధి చేసెను. రాకుమారులతోఁ గూడ నాతఁడు విద్యాభ్యాసార్థము గురునికట మున కంపఁబడినప్పటినుండియు వారి కంటె నెక్కుడు తెలివి తేటలు కనఁబఱచుచుండెను. అది చూచి మల్లవిద్యాగురువు శ్రీ దాసీపుత్రునకు యోధానుయోధుఁడు కాఁదగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు, రాజ్యతంత్రోపదేష్టలు మహామాత్యుపదవి నందుటకుఁ దగిన యోగ మున్నది కాఁబోలు ననియు నూహించుచుండిరి. మఱియు నాతని శక్తిసామర్థ్యముల నాలకించి కొందఁ జల్పబుద్ధు “శ్రీ దాసీపుత్రుఁడు వింజామరలు వీచుట నేర్చికొక యీ మహావిద్య లభ్యసింపనేల?” యని తమలోఁ దా రెకసక్తైముగఁ బుక్కుకొనుచుండిరి. మఱియుఁ దమకంటె నన్ని విషయములయందును మిథులఁ

గుళిలుం డగుటవలనఁ గాలక్రమమున నశక్తిదుష్టమై రాకుమారులు చంద్రగుప్తునెడల నసూయాభావమును గాంచిరి.

తూలరాశిం బడిన యగ్నికణిమునోలె నా యసూయ స్వల్ప కాలమునందే వృద్ధి యయ్యెను. ఈ విషయమును జంద్రగుప్తుఁడు గ్రహింపక పోలేడు; గాని దానివలన వాతఁ డేమియు మనోవైకల్యము నంద లేడు. ఆవసరమేమి? అసూయయు నగ్నియు వాత్రయములనే దహించి వేయును. అల్పబుద్ధు లీ సంగతి నెఱుంగఁ జాలక తొట్రువడియెదరు. స్థిరచిత్తు లీర్హ్యాశువులను వాతంత యేడ్చింతురు. దాని వలన దమనై నెదుటి వారి కసూయ పెరుగవలె ననియే వారి వాంఛ. అని వారికిఁ గార్యసాధకమై పరిణమింపఁగలను. చంద్రగుప్తుఁడు సమయ మైనప్పు డెల్ల నెట్లు మాట్లాడినచో నసూయాగ్ని వారి హృదయాంతరాళములను దగ్ధము గావించునో, యేమి చేసి నచో రహస్యమున వారి కన్నుల నుండి యశ్రులహరి ప్రవహించునో, యట్లే మాట్లాడుచు, నట్లే చేయు చుండెను.

కొన్ని దినములకు విద్యాభ్యాసము పూర్తి యయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁడు సకలకలాకోవిదుఁ డయ్యెను. రాకుమారుల విజ్ఞానాంతురములు తుణతుణప్రవర్ధమానం బగు నసూయానలమువలనఁ గొంత వజ్రకు మాడిపోయెను; గాని తండ్రివృద్ధుఁ డగు ముండుటయు, రాష్ట్రమునఁ దమ యాజ్ఞలు తిన్నతిన్న గఁ జెల్లుబడి యగు చుండుటయుఁ దటస్థించుటవలన వారి కా విచారము లేక పోయెను. అంతికింతకుఁ జంద్రగుప్తుని బాధించుటకుఁ దగు నవకాశములు లభించు చుండుటవలనఁ బయింబయిగ వారి కొక విధ మగు నూతనోత్సాహము గూడఁ గలిగెను. ఇంత నేమి కావలెను? చంద్రగుప్తుని బాధించుటయే వారికిఁ బదివేలు.

తొంటి వలె గాక యిప్పుడు చంద్రగుప్తుని నిరంకుశప్రవర్తన కొకింత యడ్డంతులు కలుగఁ జొచ్చెను. సేనకులలోఁ గొందఱు బహిరంగముగ వాఙ్మలను బవదాటఁ సాగిరి. కోటయందలి కొన్నిఘటములు త్రొక్కి చూడగా దని నిషేధము లేర్పడియెను. నందులు నిర్భయాముగ నీచపుసంబోధనములు సేయఁ గడఁగిరి. ఇంక నిట్టి వసేకములు సంభవించెను. చంద్రగుప్తుఁడు, నందుల యీర్ష్య యీ విధముగఁ బరిణమించె నని గ్రహింపక సోలేదు. ఆతని “కేక వీరివలన నే మగు నని యుపేక్షించి యుండ రా” దని తోచెను. దాసీపుత్రుఁడైనను చంద్రగుప్తుఁడభిమానభూషితుఁడగుటవలన నందులకుఁ బ్రతిఘటించి నిలువ సాగెను. ఈ రూపమున వారి యంతఃకలహములు మఱిత వృద్ధి యయ్యెను.

చంద్రగుప్తునకు నందుల వలన నొత్తిడి యెక్కుడు కాసా నను. ఇంకఁ బ్రబలప్రతికీయ నేయకున్న లాభము లే దని తలంచి, తన లోపము లేకుండ వాతఁడు, తనకుఁ గలిగిన యగచాటను దొలంగింపు మని పద్మనందునితో జెప్పి చూచెను; గాని దాని వలనఁ బ్రయోజనము గలుగ లేదు. వార్ధకముచేఁ గలిగిన మతి విధిచము వలననో, మఱి యే కారణమువలననో పద్మనందుఁడప్పుడానిని నొకింత తిరస్కరించెను. చంద్రగుప్తుని మనస్సు మఱితచివుక్కు మనియెను. ఈ తిరస్కార మతని క్రోధాగ్ని కింధనమయ్యెను. వెంటనే యాతఁడు నందులను సంహరించి మగధసింహాసనము నాక్రమించుటయే యిందులకుఁ బ్రతికీయ యని భావించి యట్లు చేసి తీరద నని దృఢప్రతిజ్ఞ గావించెను.)

దాసీపుత్రుఁడగు చంద్రగుప్తునకు రాజ్యాశ గలిగినది. అందులకు మీరు నవ్వెదరేని మా యభ్యంతరము లేదు. కాని యాతని

రాజ్యత్పన్న సామాన్య మైనది గాదు. “ఇదియే నేను చేయ వలసిన విధిక్యత్యము. ఇదియే నేను సాధింప వలసిన ఫలము. మగధసింహాసనాశోహణమే నావంటివాఁడు కోరి దగినది” యని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. ఆతఁ డే యాధారమును నాచికొని యిట్టిప్రతిష్ఠాదాల్చినో, దాని పరిణామ మెట్లు కా నున్నదో మే మిప్పు డేమియు జెప్పఁ జాలము; గాని మా కీ విషయమున వింత మాత్రము గలుగుట లేదు. తినఁ దిండియుఁ గట్ట గుడ్డయు లేని వారు మహారాజ్యాధిపత్యము దాల్చినట్లును, మహారాజులు కుండయుఁ గట్టయుఁ గొని లిచ్చ మెత్తికొనినట్లును జరిత్రలు సాక్ష్య మిచ్చు చున్నవి. ఇంద్రగుప్తుఁడు రా కేల కాఁ గూడదు?

ఈద కెట్లు పరిణమించినను ఇంద్రగుప్తునకుఁ దలకెట్టిక కార్యము ప్రారంభించు దనుక నిద్రపట్టదు. ఎప్పుడో చేయ వచ్చునని యూరకున్న ముందే కార్య మడ్డవచ్చునో యనియు, నట్లే తటస్థించె నే నప్పుడు చెందుకార్యములును గూడఁ జెడిపోవు ననియుఁ జంద్రగుప్తుని నమ్మకము. ఇట్లు యోచించుట నిజముగ దూరదర్శి లక్షణము. నేటి పని రేపటివఱకు నాపఁ గూడదు. ముందెటు జోయి యెటు వచ్చునో యేరికిని చెలియదు. ముందు చేయ వచ్చునని యేర్పఱచుకొనినంతదనుక జీవించి యుండు మని చెప్ప నరికె తెలి గాదు. ప్రసక్త మైన కార్యమును సమయాంతరమునకు నిలుపుట కాపురుషలక్షణము. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి చంద్రగుప్తుఁడు వందసంహారమున కుపాయములు పన్ను సాగెను.

ఈ సమయమునందే ప్రజల హృదయముల యందు రాజ ద్వేషానలము తీవ్రముగ రవుల్కాను చుండెను. ఇది చూచి చంద్రగుప్తుఁడు, తన ప్రయత్నమున కిది యొక శుభనూచక మని తలంచెను.

నందవినాశము దైవోద్దిష్టం బనియు, సంగానంతరము మగధరాజ్య
లక్ష్మీతన్ను వరించుటయు నట్టిద యనియు నాతఁడు నిశ్చయించు
కొనియెను. మఱియు దేశమునఁ బ్రబలి యున్న యీ రాజద్వేషము
ప్రూగదండనముకలన నుదిత మై, దుర్నయసంస్కారమునె కొరు
చున్న దనియు, నక్కతిన మాగధులు నందసంహారమునకుఁ గేవలము
తనకు 'సాయపడఁజాలరు గాని తన కడ్డు రా రనియుఁ దన యభ్యు
దయము వారి కనిష్టము కాఁ జాల దనియుఁ గూడ గ్రహించెను.
వెంటనే పని చేయ కున్న నీ యగ్ని చిహ్నము ననియు, బిదప ఫలా
ఫలము రెట్లున్నను దన ప్రయత్నములు సాగుటయే కిష్ట వనియుఁ
గూడ నాతఁడు భావించుకొనియెను. వెంటనే తిన్న తిన్నగ నాతఁడు
ఈ యాలోచనము నాచూడమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నములను జూచి ప్రజలనేకవిధములఁ
భజించిన సాగిరి. నందుల వినాశమున, చంద్రగుప్తుని గాఢాభిషే
కమున దైవోద్దిష్టము లని కొందఱు తలంచిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయ
త్నములకు, నందులు బాధి తెచ్చినని దేశమున నెప్పటి శాంతిని
నెలకొల్పుటయే ఫల వని కొందఱు అనుకొనిరి. త్వత్రియపాలకుల
చగు ననము దాసీపుత్రునిచేఁ బరిపాలింపఁ బడ వలసినదేనా?
అని మఱికొందఱు సంశయించిరి. తుద కెట్లు జరిగినను బ్రస్తుతము
దేశ సంతయు మందరమూర్తి సాగరము వోలె సంక్షుభితమై పోవు
టయుఁ, బ్రజల బాధలు వలెంత వృద్ధియగుటయుఁ, దప్ప వని
చేసి క కొందఱు భావించిరి. విప్లవానంతరము మగధరాజ్యాధి
పత్యము చంద్రగుప్తునకు సంత్రమించినను సంత్రమింప కున్నను
ప్రభుత్వము మాలుటకు సందేహము లే దని రాజ్యతంత్రజ్ఞులు ధీరిక
రించిరి. నందవినాశము జ్యోతిర్ద్వంద్వమునఁ బ్రతిబింబితంబగు చున్న

దని సిద్ధాంతులు చెప్పిరి; గాని భావిప్రభు తెలిచా యను ప్రశ్నికు మాత్ర మింకను బాగుగ నాలోచింపవలె ననిరి. చంద్రగుప్తుని ప్రయత్నము లన్నియు నందుల ప్రతీకారమువలన ఘంఘూమాదులవిత్తేపముచే నూది పించె లున్మాతము లగునట్లు పోషించలై పోవు నని మఱికొందఱు చెప్పిరి.

ప్రజ లనేకులు చంద్రగుప్తుని పక్ష మవలంబించిరి. అనేకు లనేకవిధముల నాతని యాజ్ఞలను శిల్పించిరి. ఈ రూపమున నీ ప్రయత్నప్రారంభమునందే చంద్రగుప్తుని యాజ్ఞలు ప్రజలలోఁ జెల్లి పోఁజొచ్చెను. ఎట్లో దేశమునఁ దీవనిష్ఠవప్రయత్నములు జరుగుచున్న వని రాక్షసునకుఁ దెలియ వచ్చెను. వెంటనే యాతఁడు దాని యాధార్థ్యమును దెలిసికొనుటకును, దక్కర్తల నెఱుంగుటకును గూఢచారులను నియమించెను.

చారులవలన రాజులకుఁ గలుగు ప్రయోజనము లనంతములు. రాష్ట్రము నందలి బాహ్యంతరంగిక సమాచారము లన్నియు రాజునకు వారి మూలముననే తెలియును. వేతనము స్వల్పమే యైనను గౌరవమునందు భారత రాజ్యాంగ తంత్రము వీరి కున్నత స్థానము మొసగు చున్నది. “ రాజులు చారచక్రము ” లను మాటయందీ యర్థము విస్పష్ట మగు చున్నది. రాజునకు, వీరు స్వామి ద్రోహు లగుచోఁ గలుగు కీడునకును, స్వామిధిక్తు లగు నెడల గలుగు మేలునకును మేరలేదు. అక్కఱిన దయెడల నెల్లప్పుడును భక్తిప్రపత్తులు గలిగి యుండుటకు రాజులు చారులను కేవలమును మాసవేతనముల వలననే గాక యప్పుడప్పుడు బహుమానముల చేఁ గూడ గౌరవించు చుండురు. ఈ బహుమతుల కాపించి చారులెట్టి సందర్భములయందైనను, మిగుల ధైర్యముతోడను, సాహస

ముతోడను, నతినిపుణముగఁ బని నేయుదురు. చారు లన్ని వేషములను వేయుదురు. వాఁ డి సాం ప్రతికము లగ్ర్యమృతములు. వారు నీటిలోఁ గూడ బాడలు నీయఁ గలరు.

కోటలోఁ దమ విషయమును గుఱించి రాజు వంత్రి మున్నగువారు చేయు నేర్పాట్లను దెలిసికొనుటకుఁ జంద్రగుప్తుడు గూడఁ దన స్నేహితులను గొందఱను గూఢచారులుగా నేర్పఱచెను. కాని చంద్రగుప్తుని చానులకును, రాజచారులకును బాలభేదమున్నది. ఇరువురును కహస్యముగఁ ప్రవర్తింపవలసిన వాఁ ; గాని చంద్రగుప్తుని చారుల కహస్యము బయలుపడు నెడఁ నపాయము వాటిల్లును. రాజచారులకిట్టివాధలేను. గాజాజ్ఞాకించమువలన వారు సురక్షితులు.

వెంటనే వారు దేశ మెల్లయడలను నతికహస్యముగ దోఁపులను గాలించి వెదకసాగిరి. వారిని గిరురించి తిరుగ నెవ్వరి తోము ? ఆ దీర్ఘవిచారణమున వారు ప్రజలలోఁ గొందఱను, చంద్రగుప్తుని సహచరులను గొందఱను, నపరాధ. లని యనుమానించి వారి వృత్తాంతము మహాగాఙ్గనకు నివేదించిరి. వెంటనే వారి నందఱను రాజు సభలో విచారణ గావించి వారి వారికఁ దగు నట్లు పక్షించెను. ఇంతలోఁ జంద్రగుప్తుఁడుగూడ నీకుట్రలో నున్నాడని చారులకుఁ దెలియ వచ్చెను. అతనిఁ గూడఁ బట్టుకొని రాజు విచారణఁ బ్రారంభించెను.

ఈ విచారణము చాలఁ దీవ్రముగ జరిగెను. ప్రశ్నలును బ్రత్యుత్తరములును బాలఁ దీవ్రముగ నే యుండెను. అతనిపై నెట్టి నేరము మోపఁబడినదో, యా నేరము విచారణలో నెంతవఱకు నిరపధి నదో చెప్పఁ జాలము; గాని నందుఁడు, చంద్రగుప్తుని మగధదేశము నుండి తత్త్వణము లేచిపోవలయు ననియు, మఱల దేశములో నెప్పుడును బ్రవేశింపఁ గూడ దనియు నాజ్ఞాపించెను.

పద్మనందుడు దేశాంతరవాసానకు విధించినపుడు చంద్రగుప్తుడు తన భాగధేయమును జాల మెచ్చుకొనియెను. రాజపుత్రులు తనయెడల మివుల నీర్వ్య వహించి యున్నారు. వృద్ధనందుడు వారి మాట ప్రోసివేయఁ జాల కున్నాఁడు. తాను గావించిన కృత్యము చాల సాహస మైనది. ఆగుటం జేసి రాజు తనకు మరణదండనము గాని యావశ్యవకారాగా వాసానకు గాని విధించిన నిరకః జేయ వలసిన దేమున్నది? అట్టి మహాపాపములు సంధవింప కుండుటకంటె నదృష్ట మేమి? మాటువేసముతో నజల దేశములలో బ్రవేశించిన ద మైవ నేమి నేయఁ గలక? తన భావిప్రయత్నముల కిది యెంత శుభిమానకము! ఇట్టి శుభమానన లొకటి వెనుక మొకటి పొడ నూపుట వలనఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దనవిజయమునందు నుజ్జిత దృఢ విశ్వాసము గలిగెను.

చంద్రగుప్తుని కుజించి మహాగాఢ వాసీపుత్రుని వలన నేమి యనర్థము వాటిల్లఁగల దను తృణీకా భావముతో నుండి యుండును. అయినను చంద్రగుప్తుడు రాజద్రోహులలోఁ జేరన వాఁ డగుట వలన దేశమున, విశేషించి కోటలో నున్నచోఁ గొంతవజ్రకు బాహ్య క్షోభము నాంతఃంగిక క్షోభమును గూడఁ గలిగింపట కే మైన నవకాశము లుండునెనో యను చింతఁబుతో నాతనికి దేశాంతరవాసానకు విధించియుండును. రాక్షసుడు గూడ నట్లే భావించి యుండును. రాజు నధికానురాగమును బడసి యున్న చంద్రగుప్తుని జనని ముర తుద్రజాతిస్త్రీ యగుట, ధనమనందలి కాంక్షచేఁ దనకుమారునకు సంధించిన యీ స్వల్పశిక్షకు మిగుల వగచి క్రమక్రమ రాజానుగ్రహమును బడయఁ గోరి తనకుమారునకు బుద్ధులు గలుపఁ ద్రోహ చింతను మానిపింపఁ గల దని గూడ వారు భావించి యుందురు.

ఏమైనను చంద్రగుప్తున కీ స్వల్పవిత్తు విధించుటలో నా రాజ్యతంత్ర ఘనీణులకుఁ గల భావ మేమో మేము స్పష్టముగఁ దెలుపఁజాలము.

ఏది యెట్లయినను చంద్రగుప్తునకు మగధదేశమును విడిచివెట్టి పోవుట కిష్టములేకపోయెను. ఈ క్షత్తువలన “నందనంహార మవశ్యము చేయ వలయు” నను నాతని సంకల్పము మఱింత బలపడుటయే తటస్థించెను. వివేకవతి యగు ముగ, రాజు నాగ్రహము నారసి యవివేకకృత్యమును గావించితి వని చంద్రగుప్తు నేమైన నిందించెనో, యాతని యుద్యోగకారణములను జక్కఁగ గుఱులెఱింగి, మగధదేశ మునఁ దన యాజ్ఞ నీశ్వరాజ్యగాఁ దెల్లించిన రాజువైఁ గత్తి కట్టు మని ప్రోత్సహపఱిచెనో తెలియదు; గాని చంద్రగుప్తుఁ డొరుల దూషణభూషణములను లెక్కనేయు వాఁడు మాత్రము కాఁడు. అక్కతన నాతఁడు రాజధానుల కన్నలదుమ్ము గొట్టి తనబల్లితోఁ గూడఁ బాటలీపుత్రమునందే యొక రహస్యస్థలమున మాణివేసము తో నివసించి యుండెను. ముగ సంసారించిన యమితధన వంతుఁడు నాతని చెంతనే యుండెను.

ఈ కల్లాలసమయమున నొకనాఁ డొకరాజధానమున ననేక పౌరులు గూడి యుండిరి. ఆ సభయం దొక బ్రాహ్మణుఁడు చక్కని యుపన్యాసము గావించు చుండెను. నేటిక బ్రాహ్మ ణుఁడ్రాగాసమున నతిగంభీరముగఁ గూర్చుండి యుండెను. అతని వికాలవదనమండలము, నాతని బలివృశరీరము నాతఁ డొక మహా పండితుఁ డనియు, నధిక తేజస్వి యనియుఁ జాటుచుండెను. అతని పేరు విష్ణుగుప్తుఁడు. చణకనందనుం డగుటఁ జాణక్యఁ డనియుఁ జేరు గలదు. ప్రజ లెల్లరు నాతనినిఁ జాణక్యఁ డనియే పిలుచు చుందురు. అతఁడు చతు ర్వేదిపారగుఁడు; మట్టాస్త్రవిదుఁడు;

దండనీలియం దనుపమాసపండితుడు ; కుటిలోపానుముల యం దలిచతురుడు ; ముక్కోపి ; పట్టిన పట్టు వీడని శూరశిఖామణి ; మహాపరాక్రమశాలి ; చక్కని సమయస్ఫూర్తియు, నెట్టికార్యముల నైన ననాయాసముగ నెఱవేర్చు గల సామర్థ్యమును, నగ్నినైన బిడి కిటఁ బట్టు నంతటి సాహసమును గల నిర్భీకచిత్తుడు.

ఈ సమయమున రాక్షసామాత్యసహితులై నందు లటకుఁ జనుదెంచిరి. వారి గౌరవాధ్యము ప్రబలు లేచి నిలువంబడిరి. ఉపన్యాసకుఁ డొక్క తుణ మూర కుండెను ; గాని యగ్రాసనా సీనుఁ డై యున్న చాణక్యఁడు లేవ లేదు. సభలయం దగ్రాసనాధి పత్యము వహించు వారి కట్టి యధికారము గలదో, లేక యతఁడు నందుల లెక్క యేమి యని భావించెనో తెలియదు. పయింబయిగ నధరస్పందమైన శేయ లేదు. అపొంగనిరీక్షణములతో నైన స్వాగత మిచ్చుటగాని, కూర్చుండఁ దని సన్న గాని చేయ లేదు. అతిగంభీర ముగ నట్లే కూర్చుండి యుపన్యాసము సాగింపు వని వక్తకుఁ గన్ను గీటెను. వెంటనే యాబ్రాహ్మణుఁడు మేధుగంభీరభాషణములతో నుపన్యాసమును బ్రారంభించెను.

నందు లిది యంతయుఁ జూచి చాణక్యఁడు తన్ముగౌరవించె నని భావించిరి. వారి కనుబొమలు ముడివడెను. మొగము లెఱ్ఱఁబా టెను. అంత వారు రాక్షసుఁ డెంత సన్న చేయు చుండినను బాటిం పక, కూడ నున్న రాజబంధువు లెంత బలిమాలు చున్నను వివక యత్యుల్కటం బగు కోపభరమ్మున నాబ్రాహ్మణునిఁ గ్రింది కీడ్చి వేయుఁ దని భటుల కాజ్ఞాపించిరి. ఆజ్ఞావచన మింకను ముగియక మున్నే భటు లగ్రాసనమును సమీపించిరి. ఉపన్యాసనిచున్న

హృదయుం డగుటఁ జాణవ్యుఁ డిది యేమియు నెఱుంగఁడు. అట్టి వాని రాజభటు లగ్రాసమునుండి హతాత్తుగఁ గ్రిందికి లాగివైచిరి.

ఆ లాగుటలోఁ జాణవ్యుని జుట్టుముడి విడి పోయెను. అంతఁ జాణవ్యుఁ డులికిపడి లేచి క్రోధాగ్ని కేలావిస్ఫులింగమ్ము రెగఁయఁ బండ్లు పటపటఁ గొఱుకుచు “నో నందాధములారా ! నన్ని ట్లగ్రా సము నుండి లాగి యగౌరవపఱిచి నంగులకు, మిమ్ము నిట్లే సింహ నము నుండి లాగి, విశేషించి శిరఃకర్తనము గావించు నంత దనుక నీ జుట్టును మునువ నని కాలయద్రుని వలె గర్జించి పనికి యా సభా స్థానమును విడిచి పోయెను. రాక్షసుఁడును, మఱి కొందఱు డగ్గఱి వారు నెన్ని చెప్పినను నందు లాతని కోపానలమును బల్లార్పఁ బ్రయత్నింప రైరి. విశేషించి వా రీ బీషప్రాహ్మణుని వలన నే మగు నని తిరస్కారభావమును బ్రకటించి యూరకుండిరి.

చాణక్యప్రభావము రాక్షసునకుః దితమె. అక్కఱవ వాతఁడు, నందులు చాణక్య నగౌరవపఱిచినందులకుఁ జాలఁ జింతించెను. ఇట్టి కల్లోలసమయమునఁ జాణవ్యుని వంటి మహాజేబస్విలోఁ గలవాము దెచ్చికొనుట నందులకుఁ జాలనవ్వము. ఎంత చెప్పినను వారు వినని యపు డేక రాక్షసుఁ డేమి సేయఁ గలఁడు?.

అందఱుండియు నందులు చాణవ్యుని ఘనతను గ్రహింప లేక పోవు టాశ్చర్యకరము. రాక్షసామాత్యుని బోధనల వలన వైన గ్రహింప లేక పోవుట చింత్యమ. కొలఁది దినములనుండి వారు చేయుచున్న వన్నియుఁ గ్రూరకృత్యములే యగుట శోచనీయము. ప్రజల యెడల వారికి విపరీతబుద్ధులు పుట్టుట విచారకరము. ఇ వన్నియుఁ జూచిన తత్త్వజ్ఞులు బలీయ మగు నీశ్వరాజ్ఞచేఁ డ్రేరి

తులై, నందులు, కాలవాహినిం బడి వినాశసాగరమున కభీముఖులై పోవు చున్నారని తలంపఁ జొచ్చిరి.

నాటి సభ యంతయు నీ విధముగ విచ్చిన్నమై పోయెను. పాదులలో నప్పుడనేకుల కనేకభావన లుప్పలిల్లెను. మొత్తము మీఁదఁ బ్రజల కెల్లరికును హృదయావేదనల బధికం బయ్యెను. ఒక ఊణము కంటె మఱియొక ఊణము వారికిఁ బ్రబలాపాయశంకలు వైదమఁ జొచ్చెను. నందుల కృత్యమునకు వక్త కూడఁ బాలఁ గోప పడియెను. ఉపన్యాసము సాంతము గాక పోవుటచే వక్తయుఁ జాణక్యండును గూడ నంతకు మున్ను ప్రజాపక్షము వాగో, రాజ పక్షము వాగో చెప్పుట కైతి గారు. తుట్టతుదకుఁ బ్రభువునకుఁ బ్రణాద్యేషమును, బ్రజలకు రాజద్యేషమును గలుగుట పరస్పర వినాశకారణమని చెప్పుచు నావక్త సభనుండి వెడలి పోయెను. నందులు రాము చేసిన పనికి గర్వపడుచు వెడలిపోయిరి. ప్రజా ప్రముఖు లనేకవిధములఁ జెప్పుకొనుచు స్వస్థానోన్ముఖు లైరి. ఊణములో నా స్థల మంతయు నిర్జన మయ్యెను. ఈ వార్త గూడ నిము సములొక బట్టణ మంతయు వ్యాపించెను. నాడు పాదుల కాలక్షేపమున కెల్ల నీ వృత్తాంతమే యాధార మయ్యెను.

నాడు చంద్రగుప్తుఁడు మాటు వేసముతో నా సభయందే యుండెను. ఆతఁ డప్పు డచ్చట జరిగిన వ్యాపార మంతయుఁ జూచి మిగుల నానందించెను. ఆతఁడు చాణక్యుని ప్రభావము నంతకు ముందే విని యుండెను; గాని విశేషించి చాణక్యండు సభాప్రారంభమునఁ జేసిన ప్రసంగమువలన నాతని సామర్థ్యమును స్వయముగఁ జెలిసికొనియెను. ఆ ఊణము మొదలుకొని యాతఁ “డీ మహానుభావుఁడు నాయెడల నెట్లు ప్రసన్నుఁ డగు” నని యోచింపసాగెను.

చాణక్యని నందులు తమ పక్షమునకుఁ ద్రిప్పికొనక మాన రనియు, నట్లయిన నందసంహారము తనకుఁ జాల దుష్కరమై పోవు ననియు, వాతఁడు చింతించెను. నందులు సభకు వచ్చినపు డీ చింత మఱితఁ జెరింగెను; గాని వారు చాణక్యనిఁ బరాధవించినతోడనే యాతని మనస్సు కుదుటఁ బడియెను. నందసంహార మిఁకఁ దప్పదని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. అప్పు డాతనికి మగధరాజ్యాధిపత్య మట్టి సంత యానంద ముప్పలిల్లెను. ఆ మహిళానందముతో వాతఁడు, చాణక్యఁడు భీకరశపథమును ఒట్టి సభను విడిచి పోయిన వెంటనే యాతని వెనువెంట బయలుదేఱెను. అయిన నతిరోపధరమ్మున వెనుతిరిగి చూడకుండఁ బోవుచుండుటవలనఁ జాణక్యఁడు చంద్రగుప్తునిఁ జూడ లేదు. చాణక్యఁడు ముందును, చంద్రగుప్తుఁ డాతని ననుసరించి వెనుకను బోవుచుండిరి.

కొన్ని నిమిషములకు వారు పొటలీపుత్రనగరమును దాటి సాంద్ర మగు నొక తోటలోఁ బ్రవేశించిరి. అప్పటికినిఁ జాణక్యఁడు వెనుదిరిగి చూడలేదు. ఒట్టు నట్లే విరియఁబోసికొని రూపాంధిని కోపదేవత వలె నతిరథసమున ముందునకుఁ బోవుచునే యుండెను. అప్పు డిఁక నిట్లూరక నడచుచుఁ బోవుట వలనఁ బ్రయోజనము లేదని తలంచి చంద్రగుప్తుఁ డతిరయమ్మున ముందున కిరిగి “మహాత్మా! నందవిద్యేషి చంద్రగుప్తుఁ డభివాదనము నేయుచున్నా” డని చాణక్యని పదకవలముల నంటెను.

చాణక్యఁ డులికిపడి చంద్రగుప్తునిఁ జూచెను. “నందవిద్యేషి” ననుటచే నాతఁ డీ యువకునివలనఁ గొన్ని యవసరము లైన సంగతులు తెలిసికొన వచ్చు నని యూహించి చంద్రగుప్తునిఁ బ్రియముతో లేవనెత్తి నీ వృత్తాంత మంతయుఁ జెప్పు మని యడిగెను. వెంటనే

చంద్రగుప్తుడు “కోటలోఁ బాగా వేసితి” నని సంతసించి తన వృత్తాంతము నామూల్యముగఁ జాణిక్యనకు విన్నవించి శరణము వేడెను.

చంద్రగుప్తుని వృత్తాంత మంతయు విని చాణిక్యఁ దాతని ప్రయత్నమునకుఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. మఱియు, నాతని ముఖము వంక గంభీరముగఁ దిలకించి యా యనంతదివ్యలేజస్సును గ్రహించి, సందానంతరము మగధరాజ్యాధికార మీ యువకునకు సృక్రమించుట నిశ్చయ మని భావించి, మగధసింహాసనముపై నీ దాసీపత్రునిఁ గూర్చుండఁ జెట్టుట నందులకు మఱింత పరాధవకారణ మని నిశ్చయించి, నందోన్మాదనదీక్షాపరతంత్రుఁ డగు నీయువకుని తోడ్పాటు కలన నందసంహార వశ్రమముగ నెఱవేఱుఁ గల దని యూహించి, పిదప మగధరాజ్యలక్ష్మి నీ ప్రతాపమూర్తి వక్షుపీఠముపై నభిషిక్తం జేయుట శ్రేయస్కర మని చింతించి, యీ నవసాహసాంకుఁడు సన్నిధానమున నున్నచోఁ దన శపథ మెంతమాత్రమును విస్మృతము కాక యతికిఁగ్రుకాలములో నెఱవేఱుట కవకాశము కలుగు నని తలఁచి, రాజ్యతంత్రధురీణుం డగు నా పేదబాపనయ్య చంద్రగుప్తు నకు “మగధరాజ్యమును నీకుఁ బట్టము గట్టెద ” నని వాగ్దానము గావించి యాతని వెంటఁ గొనిపోయెను.

చంద్రగుప్తునకుఁ జాణిక్యఁడు తో డగుట యగ్నికి గాలి తోఁడైనట్లయ్యెను. చంద్రగుప్తుడు మంత్రాంగము విషయమున నందులకుఁ జై చేయి యయ్యెను. ఇంక వరూధినిగావలెను. చంద్రగుప్తున కింక దానిని సంపాదించుట యంత కష్టములోనిదిగాదు. ఇంక నిరు వాగులును దలపకుట కెంతో కాలము పట్టదు. నారదుని వంటివారై న నున్నచో వారి కీ సమయము కంటెఁ బండువు లేదు.

నా దట్లు చాణక్యచంద్రగుప్తు లెచ్చట కరిగిలో, యే మేమి యాలోచించికొనిలో తెలియదు; గాని యే కారణము వలననో చంద్రగుప్తుడు మగధను వీడి పాంచాలదేశమునకుఁ బోయెను.

మగధదేశ మిట్టి కలఁతలతో నిండియున్న సమయమునఁ బాంచాలము మఱింత దుష్స్థితియందుండెను. అక్కడి రాజు లెల్లరు నంతఃకలహములలోఁ బడి మునిగిపోయి, వీలయినప్పు డెల్ల నొకరి నొకఁ గోడించుకొనుచుండిరి. ఈ సంగతి యంతయుఁ తెలిసికొని, ప్రపంచ మంతయు జయింప వలయు నని బయలుదేరిన యలెక్జాండరును గ్రీకుదేశపురాజు భారతదేశమునఁ బ్రవేశించి తొలు దొల్లఁ దన దృక్పథమునఁ బడిన పాంచాలమును జయింపఁ బ్రయత్నించెను. పాంచాలమునందలి రాజులలోఁ గొందఁ తాతని పక్షము వహించిరి. భారతీయుల సాహాయ్యము వలన నా గ్రీకువీరుడు పాంచాలమునందలి చాల భాగమును జయించెను.

అప్పుడు పాంచాలమునఁ బురుషోత్తముఁ డను రాజుఁ గుండెను. అతఁడు ప్రకృతియు జేల మనఁబడు వితస్థానది తద్దఁ బ్రచండ మగు తన చతురంగబలముతో నలెక్జాండరు నెదిరించెను. ఇరు తెగలవారికిని బోయ ఘోరముగ జరిగెను. కాని యెంత పోరినను బురుషోత్తమునకు లాభము లేక పోయెను. తక్షశిలారాజులు గ్రీకుల పక్షమునఁ బోరుటవలనను, దన రథములు నదియొడ్డున బురదలో దిగఁబడిపోవుటవలనను, మదపుఁడుగులు తిరుగ్గఁ బడి స్వనైస్యమునే నాశము నేయుటవలనను, విశేషించి గ్రీకుడందు సంఖ్యాధికమై యుండుటవలనను బురుషోత్తమునకే యపజయము వాటిల్లెను. పాంచాలదేశ మలకసుందరుని వశ మయ్యెను.

అప్పుడు పాంచాలము నందే యున్న చంద్రగుప్తుఁ డిది యంతయుఁ జూచి చాల వగచెను. తక్షశిలా రాజులవైఁ జాల నాగ్రహము భాసెను. వీరస్వర్ణము నలంకరించిన పురుషోత్తమునిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఏ దేశం దిలకించిన నాతనినిఁ పాంచాలమునం దంతటను గ్రీకుపతాకములే కాన్పింపసాగెను. అక్కతన నాతని హృదయమున ననంతక్రోధాగ్ని ప్రసూమితి వయ్యెను. పాంచాలము నుద్ధరింప బుద్ధి పుట్టెను. వెంటనే యాతఁడు తన మంత నున్న యమితధనముతో నొక ప్రచండవైస్యమును నిర్మించెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డెప్పుడో యొకప్పు డలకసుందరునిఁ జూచె నని వదంతి కలదు.

పాంచాల మింత సులభముగ వశ్య మగుట వలనఁ దన యేబదివేలవైస్యముతో భారతవర్షము నంతను జయింప నెంచి యలకసుందరుఁడు ముందునకు సాగఁ బ్రయత్నించెను; గాని గంగా తీరమునఁ బ్రచండమైన వరూధినియొకటి యున్నదని విని యడలియు, నీదేశపుటున్టమునకుఁ దాళఁ జాలకయు, నాతని వీరభటులు తమ యసమ్యుతినిఁ దెలిపి, యజమానుఁ దంతకును విననందునఁ దిరుగఁ బడిరి. కొందఱు పాంచాలు పెదిరించిరి. ఇన్ని కారణముల వలన నలెన్జాండరు శతద్రూపదిని గాని యమునానదిని గాని దాటకయే వచ్చిన దారిఁ బట్టి స్వదేశమునకుఁ బోయెను. పోవుచుఁ బోవుచు నాతఁడు పాంచాలమునందుఁ దన యధీనమున నున్న రాజ్యములను బరిపాలించుటకుఁ బ్రతినిధుల నేర్పఱిచెను. స్వదేశమునకుఁ బోయిన వెంటనే యాతఁడు మృతి నందినందున భారతదేశము నందలి యాతని రాజ్యము సెల్వ్యాక సను వానికి సంత్రమింపెను.

ఇంతలో చంద్రగుప్తుని సేనానిర్యాణము పూర్తియయ్యెను. పాంచాలమునందలి కొందఱు రాజు లాతనికి స్థాయపడిరి. ఈ యుల సేనలు గలిసి యొక ప్రచండసైన్య మయ్యెను. ఆ సేన నంతను దగునట్లు విభాగించి, తత్తద్భాగములకు వివేకభూషితులును, బ్రతాపమహితులు నగు వారి నధిపతులుగఁ జేసి తాను సర్వసేవాధి పత్యము వహించి చంద్రగుప్తుఁడు గ్రీకుసేనను దాఁకెను.

విజయగర్వమువలనఁ గిందును మీఁదు నెఱుంగని గ్రీకురాజు సైన్యాధిక సే యుదంతము నాలకించి ప్రగల్భతానూచకముగ మంద హాసము గావించి, మహాట్టహాసముతో భారతవీరుల నెదిరించి నిలిచెను. పోరు ఘోర మయ్యెను. సైన్యాధికసునకు భారతసైనికులు నిస్తే జాలు గాగని బోధపడియెను. కొంత కాలమునకు గ్రీకులకు భారత వీరులతోడి పోరాట మాట గాదని తెలియ వచ్చెను. మఱికొంత తడవునకు మన మింక కలువ లే మను సంశయము దోఁచెను. దినములు గడచిన కొలఁది గ్రీకుసేన క్షీణింప సాగెను. అంత వారి మనస్సుల యందు భయము వ్రేసఁబెను. ఎట్టి సమయముల యందైన హృదయమున భయమునకు రవంత స్థల మొసంగిన మానవుఁ డింకఁ జనికరాఁడు. కొన్ని గడియలలో గ్రీకువీరుల హృదయకుహరములు భయప్రపూరితము లైపోయెను. ఆ యమితోత్సాహము మటుమాయ మైపోయెను. ప్రళయాన్నిఁ బోలు నా శౌర్యాన్ని చల్లారిపోయెను. వెంటనే గ్రీకువీరులు కదనరంగమును విడిచి భరత వర్ష పు సరిహద్దులను దాటి పలాయనము స్వీకరించిరి. పాంచాల రాజ్యలక్ష్మి చంద్రగుప్తుని బాహుబంధమునఁ గులుకఁ జొచ్చెను.

ఇంతలో “పాంచాలము నందలి నీ యభివృద్ధికిఁ జాల సంతసించితి ననియు, నిచ్చట నేను గావించిన నందవధోపాయము లన్ని

యః ఫలోన్ముఖములై యన్న వనియ, నీవు క్రొత్తగాఁ జేర్చిన
 వేసను, నీకు సాయపడు నైవ్యమును వెంట నిడికొని మగధరాజ్య
 లక్ష్మీనిఁగూడ వరించుటకు కీఘ్రముగా రావలసినదనియుఁ జాణక్యో
 పాధ్యాయుని చెంగటనుండి చంద్రగుప్తునకు సందేశము వచ్చెను. అది
 చూచి చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యుని నందనియ్యాలనవిషయికం బగు
 దృఢదీక్షకును, దన మీఁది యఖండానురాగమునకును విశ్రుల సలది
 యఖండవై న్యోజేతుఁడై మగధదేశము ముట్టడింప జయజయధ్వాన
 ములును, భేరిభాంకరణంబులును దిక్కటాహములు బ్రద్దలు సేయ
 మహావైభవముతో బయలుదేఱెను.

చాణక్యన కిందుశక్య యను మొక సహాధ్యాయుఁ డుండెను.
 అతఁడు శుక్రనీతి యందును, బ్యోతిశాస్త్రము నందు నఖండ మైన
 వైదుష్యము గలవాఁడు. చంద్రగుప్తుఁడు సాంచాలమున కరుగక
 పూర్వ మతనినిఁ జాణక్యఁ డిందుశక్యయశగ్రహమునకుఁ బాత్రునిఁ
 గావించి “ నందసంహారప్రయత్నమున సాయపడెద” నని యిందు
 శక్యచే నభయము గూడ నిప్పించెను. వీధప నిందుశక్య తుపణకవేష
 మును చాల్చి రాక్షసాదులకుఁ దనవై ననుగ్రహము వైడమునట్లు
 చేసికొని వివేకమహితులును, గిరిధీరులు నగు శిష్యులను గుప్తచా
 రులుగా నియమించుకొని వారి పరముగా నందరహస్యములు చాణ
 క్యన కెఱుక సేయుచు, దేశకాలపాత్రములకుఁ దగు నట్లు ప్రవర్తిం
 చుచుఁ జంద్రగుప్తునకుఁ దోడ్పడె సాసెను.

తక్షశిలానగరనాయకుం డగు పర్వతరాజు మగధరాజ్యము
 శాక్రమింప వలె నను తలంపుతో సమయమునకు వేచి యుండెను.
 చాణక్యవతిజ్ఞులను విని మగధరాజ్యసంపాదనమున కిదియ యద
 నని తలంచి కైత్రప్రస్థానమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను గావించె

సాగెను. చారులవలన నిది యంతయుఁ దెలిసికొని చాణక్యఁడు పర్వతరాజు చెంత కరిగి తన భూనికఁ దెలియఁ జెప్పెను. పరులను వంచించుటయం చాటిలేజిన పర్వతకుఁడు చాణక్యన కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మీయకుండెను. చాణక్యఁడా యా మోసమునకు గుఱి యగువాఁడు? అతడు పర్వతకుని యాలోచనల నూహించికొని యతని సంశయములు నశించు నట్లు దగిన హంత్రతంత్రము లన్నియుఁ బన్ని మెప్పించి నందరాజ్యమునం దర్ధరాజ్య మిచ్చునట్లు లాప్పి కొని యాతని లోబఱచికొనియెను. వెంటనే పర్వతకుఁడు తనకు సాయముగ శకయవంశిరాత కాంభోజపాండవ బాన్సిక రాజప్రభువులను సనైన్యముగ వెంటఁ బెట్టుకొని యుద్ధమునకు బయలుదేఱెను.

ఇంతలోఁ బాంచాలమునుండి చంద్రగుప్తఁడు తన యఖండ చతురంగబలమును గూర్చికొని వచ్చి చేరెను. గురుఃప్రభు లిరువురును దమతమ యాలోచనలను దెలిసికొని కర్తవ్యమును నిర్ణయించిరి. చాణక్యఁడు చంద్రగుప్తుని ప్రయోగకాశల్యమును జాల మెచ్చుకొని యెను. పిదప నిరువురును గలిసి నైన్యమును రెండు భాగములుగా విడదీసిరి. ఒక భాగము గండకీనదీప్రాంతము నేరి పాటలీపుత్రమును ముట్టడింపఁ జోయెను. రెండవ భాగము పర్వతకుని యాధిపత్యము క్రింద గంగాశోణాసంగమము దెసకు బయలుదేఱెను.

చారుల ముఖంబున నిది యంతయుఁ దెలిసికొని రాక్షసుఁడు తగు కట్టుదిట్టము లన్నియుఁ గావించి నందసమేతుడై, మహానైన్యముతో సరయూసంగమున శత్రువుల కొఱకుఁ బ్రతీక్షించుచుండెను. చాణక్యసహధ్యాయుఁ డిప్పు దూరకుండెనా? అతఁడు చంద్రగుప్తన కీ యుద్ధమున విలాసమాత్రమున జయము గలిగింపఁ దలచి ప్రబల

కుటిలములను బన్ని రాక్షసుని కంట గుమ్మరిట్టి నందులను విడచి పాణిక్యని వలయందు దగుల్కను నట్లు చేసెను.

యుక్తసమయమున నిరువాగుల వారును దలపడిరి. రాక్షస బలగర్వితుడై నందు లీయధము నాటగా భావించిరి. ఒక బీద బాపని చూలాచన ననుసరించి, దాసీపుత్తుని సాయము జూచికొని దండెత్తినచ్చిన పర్వతకుని వారతిలాభవముగ జూచిరి; గాని వా రనుకొన్నట్లు పరబల వంత నిర్వేద్యము గాదు. కత్తియుఁ గత్తియుఁ గలిపిన పిదప వారి యాటలు పాగిసవి గావు. చంద్రగుప్తుని ప్రతాపాలనము దుస్సహ మయ్యెను. చేత నైనంత వఱకును బోరి తుదకు నందభక్తులు వీరస్వర్గమును జూరకొనిరి. “నందనివాళ వృత్తాంతము సేవలయందుఁ బర్వతరాజు బలముల కుత్సాహాధిక్యమును, బాటలి బలములకు దైన్యాధిక్యమును, రాక్షసులకు శోకవిహ్వలతయు నుప్పెట్టిల్లె.” అంత రాక్షసుఁ డీకఁ బోరుటవలన లాభము లేదని గ్రహించి, మాయచే శత్రువులను జయింప నెంచి, నందకులమును నిలుపు శలఁపున వృద్ధనందుని బురమునుండి దాటించి ప్రాణతాణ పరాయణుడై యుద్ధరంగమునుండి తొలంగి పోయెను.

చంద్రగుప్తునకు విజయలాభము గలిగెను. చాణక్యకళపథములలో మొదటి దగు నందసంహారము నెఱవేసెను. వృద్ధనందుడు బీదస్మృతుఁ డయ్యెను. రాక్షసుఁడు పరాజితుఁ డయ్యెను. ఇంక నెందు నెదురాడువారు లేరు. “యినను జాణక్యఁడు, నాటిరాత్రి చంద్రగుప్తుని పాటలీపుత్రప్రవేశమున కంగీకరింప లేదు. పరాజితుఁడైనను రాక్షసుఁ డలీప్రతిభాశాలి; స్వామిభక్తిభూషితుఁడు; సకల సూయోపాయవిశారదుఁడు. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తుఁడు యుద్ధరంగమునందలి తన శిబిరమునందే శ్రమించెను. చాణక్యఁడు చంద్ర

గుప్తపట్టాభిషేకమును గుఱించి యొచ్చింపఁ దొడఁగెను. వీరభటు లత్యుత్సాహములతో నాటపాటలయందుఁ బ్రవృత్తులైరి.

రాక్షసుఁడు వంచనోద్వృత్తుఁ డయ్యెను. ఆతఁడు పిన్న నాట నుండియు నొక యాఁతుపిల్లను తొంచుచు, జిన్నచిన్న మూత్రాలతోఁ బ్రారంభించి జీర్ణ మగు న స్వర్ణాటలు గావించి యా పిల్లచే విషము తినిపించు చుండెను. అది యిప్పుడు నవమోహనాంగి యై యుండెను. ఆ పిల్ల మాలమును దన ప్రయత్నమును నెగ్గించుకొనఁ దలంచి జీవసిద్ధి యను పేర తుపణకవేషముతోఁ ద న్నాశ్రయించి యున్న చాణక్యసహాధ్యాయి యగు నిదుశేకమును బిలిచి యాతని ననేకవిధములఁ బెద్దచేసి పొగడి, యా విషకన్యను నాపి, తుమాన్వ జానూచకముగఁ జంద్రగుప్తునకు సమర్పించి రమ్మని చేపెను. జీవ సిద్ధియు వల్లె యని యంగీకరించి చాణక్యని చెంత కరిగి సంగతిసంద ర్భము లన్నియుఁ బెలిపెను. అది విని చాణక్యఁడు రాక్షసుని బుద్ధి కుశలతకు మెచ్చుకొని యా కన్యను పర్వతకునకు సమర్పించి రమ్మని జీవసిద్ధికి నియమింపఁ తఁ డట్లు గావించెను. అని చూచి పర్వతకుఁడు స్త్రీలంపటుం డగుట రాక్షసునిఁ బాలఁ బొగడి యాతని యప రాధములు మన్నించితి నని యభయ మొసంగి యా కన్యను స్వీకరిం చెను; గాని వెంటనే విషము తలఁ కెక్క మృతినొందెను. ఇట్లు చాణక్యఁడు రాక్షసుని వంచించుటయును జంద్రగుప్తుని రక్షించుట యును గాక మగధరాజ్యమున నర్థభాగమును గోరకుండఁ బర్వతేశ్వరునిఁ జాతుర్యముతోఁ దుద ముట్టించెను.

పర్వతకుఁడు మృతి నొందినను నాతని పుత్రుఁడు మలయ కేకు వ్రుండెను. ఆతని భయభ్రాంతునిఁ జేసి పలాయనము గావించఁ జేయుఁ దలంచి చాణక్యఁడు నేనాధిపతి భాగురాయణునిఁ

బరికొల్పెను. వెంటనే భాగురాయణుడు, మలయకేతువును జేరి
 “నీ తెండ్రని జంపిన వాడు చాణక్యుడు. ఇంక నిచ్చటనే యున్న
 నిన్ను గూడ సంత మొందింపక మానడు. నాకు జాణక్యచంద్ర
 గుప్తులయిన భక్తి లేదు. నన్ను బోలించితి వేని నిన్ను గొలిచెద”
 నని చెప్పెను. అది వినుటతోడనే మలయకేతువునకు మీది ప్రాణ
 ములు మీదనే యెగిరి పోయెను. వెంటనే యాతడు భాగురాయ
 ణుని వెంట నిడికొని యూర్ధ్వశ్వాసముతోఁ దన నగరునకు బోయి
 భాగురాయణునకు మంత్రిపదవి నొసగి తెండ్రని జంపిన పగఁ
 దర్శింప నెదురు మాచు చుండెను.

మలయకేతువు పాటిపోయిన పిదప జాణక్యుడు మహా
 వైభవముతో జయభూషము లుప్పుట్టిల్లఁ జంద్రగుప్తుని బురప్రవేశ
 కము చేయించెను. ఇంతకు బూర్వము చంద్రగుప్తుని రూపుమాపు
 టకు రాక్షసుడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. నూత్రధారుఁ
 డగు చారుణ్యతో, రాజభవనద్వారములను గనకతోరణములతో
 నలంకరించి యం దతిరహస్యముగ సైంక యంత్రము నుంచి చంద్ర
 గుప్తుఁడు ద్వాప్రవేశము సేయు నపు డది యాతని నెత్తివై బడు
 నట్లు సడలించి చంద్రగుప్తుని జంపు మని చెప్పెను. సమయము
 మాచి కనకదండమున నమర్చిన కటారి దూసి చంద్రగుప్తుని బాధవ
 భద్రగజమునకు మావటికాఁ డగు బర్బరకు నాజ్ఞాపించెను. రాజ
 వైద్యుఁ డగు నభయదత్తునితో విషమిళిత మగు నౌషధ మిచ్చి
 చంద్రగుప్తుని గడతేర్పు మని చెప్పెను. మైహతి నిర్మించు తఱిఁ
 గత్తితోఁ బొడిచి చంపు మని రాజశయనాధికారి యగు ప్రహేద
 కుని నియమించెను. మఱియుఁ జంద్రగుప్తుని బ్రహ్రింప రాజభవనాం
 తర్భిత్తిసురంగము నందు భీభత్సకాది ఘాతుకసమూహము నుంచెను.

ఇంక నిట్టి యశేక మాయోపాయములను బన్నెను; గాని చాణక్యుని యశుట నివి యేవియు నిలిచినవి కావు. అన్నియు నిరర్థకము లై పోయెను. చంద్రగుప్తుడు నిరపాయుడై నిష్కలంకచంద్రుని వలె బ్రకాశించెను. అటు పిమ్మటఁ బాణక్యుడఁ, రాక్షసప్రోత్సాహంబున సురంగమార్గము నుండి పురము వెలువడిపోయి వృద్ధ నందుఁడు తపోవనమున నున్నాఁడని తెలిసికొని, నందశేష ముంపఁ గూడఁడని తలంచి, విశ్వాసపాత్రు లగు ఘాతుకులం బంపి యాతని శరము దునిమించెను.

తాను బన్నిన యుపాయము లన్నియు నిట్లు విధ్వస్తములై పోవుచున్నను స్థిరచిత్తుడగు గాక్షుడు తన ప్రయత్నముల నుండి విముఖుడగు గా లేదు. ఆతఁడు, పద్మనందుడు గూడఁ బాణ క్యక్రోధాశలమున భిస్మీభూతుఁడగుట విని, తా నింకఁ బాటలీపుత్రమున నున్నచోఁ దన కపాయము వచ్చు నని యెంచి, ప్రాణస్నేహితుఁడగు చందనదా సను నొక వైశ్యుని యింటఁ దన చారపుత్రుల సతిగహస్యముగ నిలిపి, యెట్లయినను చంద్రగుప్తుని సంహరించి తీర వలె నను సంకల్పముతోఁ దిన్నఁగ బోయి మలయకేతువు నాశ్రయించెను. రాక్షసుడఁ, తన తండ్రితోఁ బ్రత్యక్షముగఁ గత్తి కట్టి పోరిన వాడే యైనను, దన తండ్రినిఁ జంపించిన వాఁడగుటఁ బాణక్యుడు తన కిపుడు ప్రతిస్పర్ధియై యున్నాఁడు గావున నీ సమయమున నఖండశేముషీధుంధరుఁడగు రాక్షసామాత్యుని స్నేహ మావశ్యకమని యెంచి, యాతనిఁ బాల గౌరమువతోఁ దనచెంత నిలుపు కొనియెను. రాక్షసుఁడును దాని కెంతయు సంతసించి, చాణక్యచంద్రగుప్తులను సంహరించి నందతర్పణము గావింప వలె నను తన ప్రతిజ్ఞను విప్పిచెప్పి, నీ వంటి యుత్తమవీరునకుఁ దండ్రినిఁ జంపిన

పగఁ దీర్చుటయే పరమధర్మ మని మలయకేతువున క్కుదేశము గలుగు నట్లు బోధించెను. అంతి మలయకేతు వెంతయు నుద్బిసోయి, రాక్షసామాత్యుని మంత్రాంగము వలనఁ దనకు జయము గలుగుట నిస్సంశయ మని తలంచి, సేనల నన్నిటిని సిద్ధము గావించి శుభము హస్తమున దండయాత్రకు బయలుపెడలెను. ఆతనివెంట శకయవ నకగాంధారశచీనపూణకాలూతాదిరాజులు గూడ బయలుదేరిరి.

కాటిల్యవికారదుఁ డగు చాణక్యపాథ్యాయుఁడు చారుల మూలమున రాక్షసుని ప్రయత్నము లన్నియుఁ జెలిసికొని వాని కప్రతిహతము లగు ప్రత్యుపాయములను బన్నెను. తన పరమమిత్రుఁ డగు పర్వతకునిఁ జంపుటకు రాక్షసనియోగమున విషకన్యకు దోడు కొని పోయె నను నపరాధమును బ్రకటించి జీవసిద్ధినిఁ బొటలీపు త్రము నుండి వెడలఁ గొట్టించెను. అక్కతఁ జీవసిద్ధికి, నిగి రాక్ష సాశ్రయము లభించుటకును, దన్ములమున నచ్చటఁ జంపగు పుని పక్షమున వేగు నడపుటకును, రాక్షసమలయకేతువులకు వైరము కల్పించుటకును సదుపాయము. ఆహేతువువలన విషకన్యాప్రేషణా పరాధము చాణక్యుని మీఁద నుండి రాక్షసుని మీఁదికి దొరలి పడి పోయెను. వఱియుఁ జాణక్యుఁ డెట్లు చారుల మూలమున రాక్ష సుని చేలి ముద్రికను సంహదించి, యా ముద్రికాసాహాయ్యమునఁ గొన్ని కాగితములు రాక్షసుని వేర సృష్టించి, మలయకేతువు వానినిఁ జూచు నట్లు తంత్రము పన్నెను.

చాణక్యుని ప్రయత్నములవలన మలయకేతువునకు రాక్షసు నిపైఁ గల విశ్వాసము తొలగి పోయెను. అతఁడు రాక్షసుఁ డట్లు మాయవేసముతోఁ దన్నుఁ గూడఁ దుదముట్టింప నచ్చె నని భావించి తన యనంత సైన్యసముద్రమును వెనుకకు మఱలించుకొనియెను.

ఈ నూతనవిపత్తువలన రాక్షసుడు చాల వగచెను. కాని చంద్రగుప్త వధోద్యోగమును విరమింపలేదు.

చాణక్యుడు రాక్షసాదుల ప్రయత్నము లన్నియుఁ జెడిపోవుటకుఁ జాల సంతసించి, రాక్షసుడు బ్రతికి యున్నంత కాలము తనకును, జంద్రగుప్తనకును, మగధరాజ్యమునకును గూడ విక్రాంతి యొదవ దని భావించి, యెట్లయిన రాక్షసుఁ డమాత్యుఁ డగు నెడలఁ జంద్రగుప్తుడు మధ్యందినమార్తాండుని వలె దుర్నిరీక్ష్యుడు కాఁగలఁ డని తలంచి రాక్షసవశీకరణప్రయత్నములం జేయఁజొచ్చెను. కాని యెన్ని విధములను రాక్షసుడు వకుడు కాఁడయ్యెను. చాణక్యుడు తుద కీ యుపాయము నూహించెను.

రాక్షసుని కుటుంబము చందనదాసు నింట నున్న దని చాణక్యుఁ డెట్లో తెలిసికొనియెను. అంతఁ జందనదాసుని రప్పించి యాతఁడు రాక్షసకుటుంబమును దన స్వాధీనము నేయు మని చెప్పెను. చందనదాసు నయము వలనను భయము వలనను గూడ స్వాధీనము కాలేదు. చాణక్యుడు ధనాశీ చూపెను. రాజానుగ్రహపాత్రుఁడవయ్యెద వని యూరించెను. అయిన నా బైశ్యకిభామణి యందుల కంగీకరింపలేదు. ఆతఁడు రాక్షసుని దారపుత్రులు తన యింట రేకపోవుటయే గాక, వారి నెప్పుడు నెచ్చటను దాను కాచియే యుండలే దని బూకరించెను. తుదకుఁ జాణక్యుడు “రాజద్రోహుల శాత్రుయ మిచ్చె” నను నేరము మోపి చందనదాసునకు మరణదండనము విధించెను. ఈ సంగతి రాక్షసునకుఁ దెలియుట కెల్ల చోట్లఁ జాటింపించెను.

అయినను చందనదాసు సంతరాత్మ మిర్రద్రోహమున కంగీకరింపలేదు. సంతోషముతో నాతఁడు వధ్యుల సమీపింతి నప్పుడు

గూడఁ బాణత్యుఁడు బోధించి చూచెను; గాని యప్పుడు గూడఁ బ్రయోజనము లేక పోయెను. అయినను బాణత్యప్రయత్నము కొనసాగు సందర్భము మాత్రము లేటస్థించెను. తనకు మలయ కేతువుతో వైరము పొసఁగిన పినప విదేశముల నుండి ప్రయత్నములు సేయుట వలన లాభము లేదనియు, బాటలియందే యుండిన నెట్లయిష్ట జల్దగు పుని సంహరింప వచ్చు ననియుఁ దలచి రాక్షసుఁడు పాట తీపుత్రమునకు వచ్చుచుఁ బురప్రాంతమున నీ సమాచారమును విని యెను. ఇది విని యాతఁడు చాలఁ గటకటఁ బడి, తన కొఱకుఁ బ్రాణములు విడువ నున్న మిత్రుని కొఱకుఁ దాను ప్రాణములు విడువఁ దలంచెను. ఆహా! స్నేహధర్మము!

చందనదాసుని వధ నిశ్చయ మయ్యెను. ఆతఁడు వధ్యుల నధిష్ఠించి మృత్యువు కొఱ కెదురు చూచుచుండెను. తలవరులు విచ్చుకత్తులు పూని విసరుటకు సిద్ధముగ నుండిరి. చాణత్యుఁడు మఱల వాఙ్మయిచ్చుటకు సిద్ధముగ నుండెను. అంతలోఁ బుట్టును జేరి యున్న జనసంఘమునుండి, “యాగుఁడాగుఁ” డను గంభీరధ్వని విన వచ్చెను. వెనుదిరిగి చూచు నంతలో రాక్షసుఁడు వచ్చి యచ్చటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను. తోడనే చాణత్యున కమితా నందము గలిగెను; గాని యది ముఖముపై సాంద్రముగ నావరించుకొని యున్న క్రోధప్రతిసీరఁ జీల్చికొని వైకి రాఁ జాలక పోయెను. అప్పుడు వగర్పుకొనుచు రాక్షసుఁడు చాణత్యుని సమీపించి “చందనదాసు నుద్ధరించి, యా కిత్తు నాకు విధింపు” మని కోరెను. చాణత్యుఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. “ఒకఁడు చేసిన నేర మానకు మతియొకని కిచ్చించు పెట్టు? చందనదాసునకు కిత్తు యెట్లును కప్పదు. నీ విదివఱకుఁ జేసిన కుట్రలను గుఱించి నిన్నుఁ గూడ

విచారణ చేయకుండా విడువఁ బోము. మీ రిరువురు సపరాధులే” యని యాతఁ డందులకుఁ బ్రత్యుత్తరము చెప్పెను. అది విని రాక్షసుఁడు తన దురదృష్టమును జాల నిందించికొనియెను. పాప మారఁడు “నన్నేమి చేసినను జేయ వచ్చును; గాని చందనదాసుని రక్షింపు” మని దీనముగఁ బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యఁడు “నీవు సచ్చింతతోఁ జంద్రగుప్తునకు సాచివ్య మొనరించెనవా?” యని ప్రశ్నించెను. రాక్షసుఁ డిఁకఁ దప్ప దని “వల్లే” యనెను. చాణక్యఁడు కరుణ నభినయించెను. చందనదాసు విముక్తుఁ డయ్యెను. చంద్రగుప్తుఁ డెంఁగో యానందించెను. చాణక్యని గభీరదృష్టులలో నానంద లక్ష్మి మెఱసి పోవుచుండెను. వెంటనే చాణక్యచంద్రగుప్తులు రాక్షసునిఁ, చందనదాసు నతిగౌరవముతోఁ గోటలోనికి బోదుకొని పోయిరి.

చాణక్యచంద్రగుప్తుల కప్రతిహత మైన విజయ మిప్పటికిఁ జేరఁజెను. దేశమున మఱల శాంతి నెలకొనెను. చంద్రగుప్తు రాజ్యము రామరాజ్యము వలె సుఖప్రద మగు నని ప్రజ లెల్లరును దలంప సాగిరి. కాని పారంపర్యాధికారము గల నందుల వివాదము నకు వారు వగవక పోలేదు. రాక్షసుఁడు మహాతేజస్సంపన్నుండగుటఁ గీడు తలంపక నూతనప్రభువునెడల భక్తివిశ్వాసములతోఁ బ్రవర్తింపఁ దొడగెను. చాణక్యనకుఁ దన యందుఁ గల నిర్వాహ నానుభాగమునకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు మిగులఁ గృతజ్ఞుఁడగుటఁ గలిగి ప్రవర్తింపఁ జొచ్చెను. చాణక్యఁడు తాను పట్టిన రెండుశపథములును నెఱవేలుటయే గాక కాకతాళీయవ్యాయంబుగ రాక్షసపశికరణము గూడఁ గలిగి నందుల కెంతయు నానందించెను.

చాణక్యుడు శుభముచూర్తమునఁ జంద్రగుప్తునకుఁ బట్టాభి
షేకము గావించి, యాతఁడు మహారాజుగను రాక్షసుఁడు మహా
మాత్యుఁడుగను బ్రకటించెను. చందనదాసునిఁ బ్రపంచము నందలి
గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రచురించెను. ప్రజా
ప్రముఖులు, రాజ్యతంత్రవిశారదులు, పండితులు, కవులు, యోధులు,
నైనికులు మున్నగు వా రెల్లరును గౌరవింపఁ బడిరి. సందపరిపాలన
మును, బ్రజాపీడయు, విప్లవమును బ్రజలకు స్వప్న సదృశము లయ్యెను.
కొలది కాలములో జరిగిన యీ మార్పునకుఁ దేశము సం దెల్లరు
వాత్సర్యపడసాగిరి. రాజుగారి ప్రియురాలగు ముర రాజమాత గూడ
నయ్యెను. ఎంత యద్భుతము !

కాని చంద్రగుప్తుని రాజ్యతృప్తి యంతటితో శమింప లేదు.
ఆ దాసీపుత్రునకు మగధరా జనిపించుకొనుట యంత ఘనతగాఁ
దోష లేదు. రాజ్యతంత్రజ్ఞులు తన్నుఁ “చంద్రగుప్తుఁడు భారతదేశ
మునందలి మహారాజులలో నొక్కఁ” డని మాత్రము పిలుతు రని
యాతఁడు తలంచెను. తనతో సములు గాని, తన కంటె నధికులు
గాని యుండుట యాతనికి లాభవముగఁ దోచెను. రాజుల మీదఁ
గూడఁ దన యధికారము చెల్లింప నాతఁడు కుతూహలము గలిగి
యుండెను. అక్కతనఁ జంద్రగుప్తునకు భారతదేశమునకుఁ జక్రవర్తి
గావలె నని తలంపు పుట్టెను.

ఈ తలంపు యొక్క సాధ్యాసాధ్యములను గుఱించి మే
మిప్పుడేమియుఁ జెప్పఁజాలము. మీ రిది గొంతెమ్మ కోరిక యందు
రా? కాని మహారాజ్యాధిపత్య మశ్రమముగ లభించిన చంద్రగుప్తుని
వంటి వానికి సామ్రాజ్యాధిపత్యము నందు వాంఛ గలుగుట వింత
గాదు. ప్రకృతిధన్య మే మనఁగా? పారంపర్యముగ గర్భదర్శియం

డగు వాడు లక్షాధికారి కావచ్చును; గాని పారంపర్యముగ లక్షాధికారి యగు వాడు కోటిశ్వరుం డగుట కష్టము. ఏల? ఆతఁడు పుట్టుకవలననే లక్షాధికారి. లక్షాధికారి యగుటలో నాతని పౌరుషం బేమియు లేదు. స్వీయపౌరుషము నుపయోగింపక పోయినను నాతఁడు గౌరవముగా జీవయాత్ర గడపఁ గలఁడు. అక్కతన నాతనికిఁ బౌరుషప్రభావమే తెలియదు. దర్శింప న కట్లు గాదు. ఉన్నంత పౌరుషమును వినియోగింప కున్న దర్శింపనకు జీవయాత్ర సాగదు. అక్కతన నాతఁడు తన పౌరుషము నంతను వినియోగించి దాని ప్రభావమును దెలిసికొనఁ గలఁడు. పౌరుషప్రభావము నెఱింగిన యాతఁ డెప్పటికిని సంతృప్తి వహించి యుండ లేఁడు. నూఱు రూపాయలు గడించిన వాడు రెండు వందలు గడింపఁ గోరును. తన సంతతపరిశ్రమచే లక్షాధికారి యైన వాడు కోటిశ్వరుండు కాఁజూచు. త్రికరణశుద్ధిగఁ బౌరుషమును నమ్మి పనిచేయు వాని కభీష్ట సిద్ధి గాక పోదు. లోకములో గర్భదర్శిద్రుల యభివృద్ధికి, నాగర్భ శ్రీమంతుల యధఃపతనమునకును పౌరుషప్రభావపు జ్ఞానాజ్ఞానములే కారణములు. ఈ సిద్ధాంతము ననుసరించి యాగర్భశ్రీమంత మగు వంశ మధఃపతితం బగును. చిరకాలము దారిద్ర్యము ననుభవించిన వంశము మహాభాగ్యసంపన్న మై విరాజిల్లును.

ఎల్ల వస్తువుల వృద్ధిక్షయములకు నీ సిద్ధాంతమే చెల్లుచున్నది. ప్రపంచమునందలి యెల్ల దేశములు నభివృద్ధి యన నెట్టిదో యెఱుంగక గాఢాజ్ఞానాంధకారమునఁ బడి యున్న పుడు భరతవర్షము దారిద్ర్య మన నెట్టిదో యెఱుంగని సంపద నభిరామమై విరాజిల్లినది. కాని కొంతకాలమున కా యాన్నత్యమునకు విఘాతము గలిగినది. మఱుల భరతవర్ష మున్నతి నంద వలె నన్నఁ గడలేని

దారిద్ర్యసాగరమును దాట వలెను. భగతవర్షము చిరకాల మట్టి నికృష్టదళ ననుభవించినది; గావుననే చల్లని యా యాంగ్లయ ప్రభుత్వమున నభివృద్ధి నూచనలు పొడకట్టుచున్నవి.

పౌరుషప్రభావమును ఒక్కఁగ నెఱింగిన వాఁ డగుటఁ జంద్రగుప్తుఁడు వెంటనే తన వాంఛితము నీడేర్చుకొనఁ దలంచెను. ఆ వెంటనే రాజ్యతంత్రమునం దద్వితీయు లగు చాణక్యరాక్షసుల మంత్రబలము తన కమితసాహాయ్యము గా నా మహారాజ్యాని కొలఁది దినములలో నాటు లక్షల కాల్బలమును, ముప్పది నేల గుఱ్ఱపుఁ బటాలమును, దొమ్మిది జేల యేనుగులును సంపాదించెను. ఈ వార్త విని భగతవర్షము నందలి రాజు లెల్లరు నబ్బురంపడి వెంటనే దిగాలు పడిరి. కొంద “ఱీ దాసీపుత్రున కీ రక్తపాత ముతోఁ దృప్తి గలుగ లేదు కాబోలు ! వీఁడు జగత్ప్రభుయము నభిలషించుచున్నాఁ” డని తహతహ పడసాగిరి. తుదకుఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యరాక్షసుల యనుజ్ఞ నంది మంచి సమయమున భేరీ భాంకరణంబులచే దిక్కువారములు పూరించి, నర్మదాహిమాలయ ములకును, బ్రాకృశ్చిమసముద్రములకును మధ్యభాగమునఁ గల భారతదేశమునకుఁ బ్రథమచక్రవర్తి యయ్యెను.

చరిత్రకారులు చంద్రగుప్తుని నవతారపురుషుఁడుగ భావించి బట్టుల వలె బొగడి యున్నారు. దాసీపుత్రుఁడు సార్వభౌముఁ డగుటయే యవతారపురుషుఁ డనుట కాధారమా? అట్లయినచో మేము చరిత్రకారులతో నేకీభవింపఁ జాలము. చంద్రగుప్తుని యందు మఱియొక యాత్మకృష్ట్య మే మైన నుండవలెను. మన మది యేవో పరిశీలింతము.

చంద్రగుప్తునకు సంగ్రామరంగమున వీరవిహారము గావింప వలయు నను ముచ్చట యింకను దీక్షింపి గాదు. రక్తపాతమునం దాతని కింకను నిర్వృద్ధము గలుగ లేదు. అనేక యౌధానుయౌధుల కిర్షములను గొబ్బరి పుచ్చెల వలె వెగుడఁ గొట్టిన యాతని ప్రచండ కరవాల మింక నాతనిని సంగ్రామరంగమున కాహ్వానము సేయ పాగెను. చంద్రగుప్తునివంటి వీరుఁ డా యాహ్వానమును నిరాకరింపఁ గలఁడా? అది కాపురుషలక్షణము. వెంటనే చంద్రగుప్తుఁ డధికౌ త్సాహాయతో మఱల యుద్ధమునకుఁ బయన మయ్యెను.

“ఎక్కడ” కని మీరు వేఱుగ నడుగ నక్కఱ లేదు. కలదు గదా విలాసమాశ్రమున గ్రీకు దేశీయుఁ డగు నలకసుందరునకు విహార ప్రదేశమైన పాంచాలము? నందసంహారమునకుఁ బూర్వము పార్శ్వ తీయసహాయుం డగు చంద్రగుప్తుని ధాటి కోర్వ లేక పలాయనము గావించిన నెల్యూకసు కొలఁది దినములు గడచిన పిదప మఱలఁ జేతీకొని భరతవర్షమునఁ దిరుగ గ్రీకుపతాకలను నెలకొలుపఁ దలంచి పాంచాలముపై దండెత్తి వచ్చెను. చంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యుని యొచన చొప్పున నెల్యూకసు సింధునదిని దాటు నంత దనుక నేమియుఁ జేయక యూరకుండి పిదప నత్యంతచాతుర్యముతోఁ దనయఖండనైస్యముచే గ్రీకునైస్యమును జుట్టు ముట్టడించి బంధించి వేసెను.

నెల్యూకసు నిర్భయముతోడను బట్టుదలతోడను భారతవీరు లను దాఁకెను. గ్రీకునైస్యములు దండతాడితభుజంగముల రీతినిఁ జాలఁ బట్టుదలతోడనే పని చేసిరి; గాని పాపము! వారి యెడల విజయలక్ష్మి ప్రాలిఖాల్యము నవలంబించెను. తుదకుఁ జేయునది లేక నెల్యూకసు గైద్రోషియాయు, పరకోషియాయు ననఁ బడు

నష్ట నిష్ఠానమును బలూచిష్ఠానమును భారతపాత్రాజ్యలక్ష్మీ తపా
తనముగ నర్పించి చంద్రగుప్తునితో నొడంబడిక గావించికొని
యాత్యరక్షణము గూడఁ గావించుకొనియెను. ఈ యొడంబడిక
జరుగుటకుఁ బూర్వము గ్రీకు సేనలపైఁ బడి మాగధులు కొంత
వజ్రకుఁ దమ దోఁకందూరినిఁ దీర్చికొనిరి.

కాని చంద్రగుప్తుఁడు సెల్యూకసు సంతటితో విడిచిపె
ట్టుట కంగీకరింప లేదు. విజితుం డగుటవలన ననూయావిదగ్ధహృద
యుడై సెల్యూకసు మఱల నెప్పుడైన దండెత్తి వచ్చినచో తాని
కపజయమే సిద్ధించినను, బ్రజలకుఁ గష్టము లొదవును గావునఁ
దిరిగి యెప్పుడు నా గ్రీకుయోధుఁడు భరతవర్షముపై దండెత్తి
రాకుండున ట్లుపాయమును బన్నఁ జంద్రగుప్తుఁడు చాణక్యునిఁ
బ్రార్థించెను. అప్పుడు చాణక్యునకుఁ దుల్యబలు లగుట నెప్పు
డును గయ్యములు సంభవింపకుండుఁ గార మని నెయ్యముకొఱకు
నియ్యము లందిన యాదవపాండవులును, విరాట పాండవులును
జ్ఞప్తికి వచ్చిరి. ఇదియే మంచి యుపాయ మని చంద్రగుప్తునకుఁ
దెలిపి యాతనికి సెల్యూకసు కూతు నిచ్చి పరిణయము సేయుటకు
వాణక్యుఁడు తంత్రములు పన్నెను. సెల్యూకసు సార్వభౌముఁ
డల్లుఁ డగుట మిగుల గౌరవాస్పద మని భావించి, మాటు పలుకక
యత్యానందముతో సుందరియు, జవ్వనియు, జతురయు నగు తన
మాదులకూతును జంద్రగుప్తునకు సమర్పించుకొనియెను. గ్రీకు
యోధునకును భారత సార్వభౌమునకును వైర ముడిపి యొక్క
తబల యఖండస్నేహం బొనఁగూర్చెను.

వీదవ సెల్యూకసు తన కైదు వందల గజములు (ఏనుగులు)
గావలయు నని యట్లునిఁ బ్రార్థించెను. ఒక గజగమనకు బదులుగ

నైదు కందల గజము లిచ్చుట ధర్మవిరుద్ధము గా దని చాణక్యమం
త్రాలోచనము ననుసరించి చంద్రగుప్తుడు తన మామ ముద్దు
తీర్చెను. మాగధుల ప్రతాపము బడబాగ్నివలె దుస్సహం బగుటను,
హతశేషం బగు నైన్యము భయభ్రాంతం బగుటను, విశేషించి తన
శ్రుతిక భారతదేశచక్రవర్తిని యగుటను నెల్లొకసు చంద్రగుప్తు
నెదిరింప మఱలఁ గలనైనఁ దలంప లేదు.

పిదపఁ గొన్ని నాళ్లకుఁ దన దేశమునఁ బశ్చిమప్రాంతమున
నంతిగోన నను పగతుఁ డొకఁడు తిరుగఁ బడె నని విని మెగాస్తనీ
సను వానినిఁ జంద్రగుప్తు నాస్థానమునఁ దన రాయబారిగా నిలిపి
నెల్లొకసు స్వదేశమునకుఁ బోయెను.

చంద్రగుప్తుడు నిశ్చలుం డయ్యెను. ఆతఁడు కాంతచిత్తుఁడై
గాఙ్ధపరిపాలనము ప్రారంభించెను. రాజ్యసంపాదనమున శాత్రు
దైంత కుశలుఁడో రాజ్యపరిపాలనమునఁ గూడ నంత చతురుఁడు.
ఆతని రాజ్యాంగవిధానము లన్నియుఁ జర్చితములు చదివిన వారికిఁ
బరిచితములే. ఆతఁడు దాసీపుత్రుఁ డైనను మనకుఁ బూజ్యుఁడు.
ప్రారస్థ్యరణీయుఁడు.

మన మీ యాఖ్యానము ముగించుటకుఁ బూర్వము చాణక్యో
పాధ్యాయుని గుఱించి యొకింత ముచ్చటించుకొనక తీరదు. ఈ బీద
త్రాహ్మణుని చరిత్రము మహోన్నతము. ఈతని ప్రారంభముల యా
త్మోద్వేగమును, నిరాయాస మగు తత్సాఫల్యమును జూడ నీతఁడు
కారణజన్ముఁ డను నూహ నైడమక మానదు. ప్రప్రథమునఁ జాణ
క్యచంద్రగుప్తులకు జరిగిన సమావేశ మయాచితమును, సమయాను
కూలమును, బరస్పరవిజయకారియు నై యాశ్చర్యమును గొలుపు
చున్నది. చాణక్యుని ఘనతను జంద్రగుప్తుడు గ్రహించినట్లు నందులు

గ్రహింప లేక పోయిరి. అఖగ్యగ్యోచిత్తు లగుట వారి కీతఁ డనామ తుని వలెఁ దోచెను.

లోకములో నైశ్వర్యప్రమత్తుల శృత్తమే యిట్టిది. సంపన్నుల తలంపున దర్శింపఁబడు మానవులుగాఁ బరిగణింపఁబడఁ దగరు గాఁబోలు. వారి కొక్కొక్క బీదవానియం దుండు విద్యావివేకములును, శక్తి సామర్థ్యములును దెలియవు కాఁబోలు! సంపన్నులు సంపన్నులకుఁ బ్రత్యక్షానము లాచిరించి యడుగులకు మడుగు లొడ్డెదరు; గాని బీదలకు దగ్గనమైన నొసంగరు. ఒసంగికో; కడుఁ జూర్చునగఁ జూతురు. తిన్నగ మాట లాడరు.

నందులు చాణక్యని యెడల నట్లే ప్రవర్తించిరి. కాని చాణక్యఁ డవమానపడి యూరకుండు నిష్టేజుఁడు గాఁడు. ఆ సభలో దన వాఁ డొక్కఁడును లేక పోయినను, స్వస్థలమున నైన బలఁగము. లేక పోయినను బ్రత్యక్షముగ, రాజభవనమునందే యొక్కరుండు నిర్భయముగ “మి మ్మంత మొందింపకుండ నీ జుట్టు ముడఁవ”నని శపథము దాల్చుటకుఁ జాణక్యననే లెగును.

“నందసంహారము” “చంద్రగుప్త పట్టాభిషేకము” నను రెండు ప్రతిజ్ఞలు నెఱవేర్చుకొనుటలోఁ జాణక్యనకుఁ గలిగిన యంతరా యములకుఁ బౌరమును, నిందలకుఁ పరిమితయు లేదు. అయిన నాతఁ డెందులకు భీతిల్ల లేదు. అవి తటస్థించినపు డాతనికి సుంత యేని వైకల్యము గాని, యెట్లు సాధింతు నని విచారము గాని గలిగె నని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏమన? పురుషకారమున కసాధ్యము లేదనియుఁ బురుషకారమే సర్వఫలములకు సాధక మనియు నాతని యభిప్రాయము. అతఁ డట్టి విశ్వాసముతోనే పనిచేసెను. దానికిఁ

దగిన ఫలములనే పడెను. ఆతని ప్రయత్నములలో నాత్మవిశ్వాస రహిత మొక్కటియు లేదు. విఫల మైనది యంతకు ముందే లేదు.

“అయిన నతడు కేవల నిరీశ్వరవాది” యని మీరు తలంచుటకు వీలు లేదు. ఆతఁ డాస్తికమహాజనులలో నెల్ల సుత్రముడు. పాంగ దతుశ్చేదములను వల్లె వేసిన వాడు; భగవత్పూజా ధరంధరుడు; స్వమతమునం దధికాభినివేశము గల సత్కులప్రనూతుడు. నైస్థికుడు; విజితేంద్రియుడు; గాని సర్వసంగపరిత్యాగము గావించిన సన్న్యాసి గాడు. అఘరితబ్రహ్మచారి. అయినను లౌకికకార్యకూరుడు.

భారత సామ్రాజ్యం బంతయుఁ దన యాజ్ఞాబద్ధంబై యున్న నాతఁ డెప్పుడును వై భవముల నాసించిన వాడు కాడు. ఆతఁడు దంధముల పాంతఁ బోక, విషయసుఖవిముఖుఁ డై, మహర్షి వలె నొక పల్లకుటీరమున వేదవిహితకర్మపరతంత్రుఁ డై యావజ్జీవమును నిష్కలంక బ్రహ్మచర్యముతోఁ గడపెను.

ప్రతిజ్ఞా నిర్వహణ మను పేర నసంఖ్యేయ కుటిలకృత్యములం గావించిన యాతనికి నిర్మలబ్రహ్మచారిత్వ మెట్లు సిద్ధించు ననియు, వేదవిహితాచారపరాయణత యెట్లు చేకూరు ననియు సందేహింప వీలు లేదు. అతఁడు కర్మసన్న్యాసి గాఁడని ప్రథమము నందే చెప్పితిమి. ఆతఁ డేకకాలమునందే యిహపరముల రెంటిని సాధింపనెంచిన తేజస్వి. వేదవిహితాచారపరాయణతయు, లౌకిక కార్యనిర్వాహకతయు నాతనికి ముఖ్యవిధులే. ఇం దే ధర్మము విడుచుటకు వీలగును? కొందఱు లౌకిక కార్యప్రవాహమునం బడి కొట్టుకొని పోవువారికి మతాచారనిర్వహణ మసాధ్య మందరు. ఈ వాద మవిచారహేతుక మగుట నిరాకరణీయము.

ఈ చర్చవేలన మన చింతిత విషయము నిర్ధారితము కాలేదు. అది యొకేంత విమర్శితము. చాణక్యని జీవితము నందుఁ గొటిల్ల మేమైన నున్నదా లేదాయని ప్రశ్న. లేదని ప్రత్యుత్తరము. మనము చాణక్యని జీవితమును సామాన్య మానవుల జీవితములతోఁ జోల్చి విమర్శించుటకు వీలు లేదు. మహాపురుషుల జీవితలక్షణములను మన నము గొవించితి మేని చాణక్యని జీవితము నందలి నైర్మల్యము మనకు బోధపడఁ గలదు. సామాన్యుల జీవితపరమావధి యానందానుభవము. మహాత్ముల జీవిత పరమావధి ధర్మసంస్థాపనము. లోకమున నధర్మము విజృంభించియున్నపుడే మహాత్ము లవతరింతురు. మాయ మాయైక సాధ్యము. అట్లే యధర్మము నధర్మైక సాధ్యము. అగుట ధర్మసంస్థాపనము కొఱకు మహాత్ము లపుడపు డధర్మము నాశ్రయింతురు. కాని వారి జీవితమున కది కలంకము నాపాదింపఁ జాలదు. మహాత్ము లని భక్తితో క్రిరామకృష్ణులను బూజింపని వాఁడు భారతీయులలో నొక్కఁడు నుండఁ జాలఁడు. వారి చరిత్రములలోఁ దాటకా సంహారాదికములును, బూతనా హింసనాదికములు నగు నధర్మప్రవర్తనములు కాన్పించుటలేదా? వాని నధర్మప్రవర్తన లనుట కవకాశము సాహసింపఁ గలఁడా?

ఈ సందర్భమున నందసంహారమునకుఁ బోలేఁ బర్వతకనిగ్రహమునకుఁ దగిన కారణము లేదనియు, నది చాణక్యని జీవితమునం దొక కలంక మనియుఁ గొందఱు పండియంపడ వచ్చును. ఈసందేహము లెస్స యైనది గాదు. పర్వతకుఁడు చంద్రగుప్తునకు సద్బుద్ధితో సాయము సేయ వచ్చినవాఁడుకాఁడు. అతనికిఁ జంద్రగుప్తునకుఁ గంటఁ బూర్వమే మగధరాజ్యముపై నాశంకలిగినది. అతఁడు చాణక్యుఁడు వచ్చి నందసంహారమునఁ జంద్రగుప్తునకు సాయపడ

వలయు ననియు, నందులకుఁ గాను మగధరాజ్యములో సగపాలు నీ కొంఠెద ననియుఁ జెప్పినపు “డిట్లు గావించినచో మగధపై దండెత్తినందులకుఁ బ్రజలు చంద్రగుప్తుని నిందించినంత తన్ను నిందింప రనియుఁ, జంద్రగుప్తుని నైస్యమును దననైస్యమును గూడి నచో నందసంహారం బగుట నిస్సంశయం బనియుఁ, బిదపఁ దన వెంట వచ్చిన శకయవనకిరాతాదిరాజుల సాయంబునఁ జంద్రగుప్తుని స్వల్పనైస్యమును నిముసములో భిస్మపటలము గావించి వైచి మగధరాజ్యం బంతయుఁ దానే యనుభవింపవచ్చు ననియు భావించెను. కాని చాణక్యుని యెదుట నీ కౌటిల్యము దాగినది గాదు, అది కారణంబు వలనను, మగధరాజ్య మంతయు నీకుఁ బట్టము గట్టెద నని చంద్రగుప్తున కిచ్చిన వరమునకు భంగము తటస్థింపఁజోవుటను, బర్వతకునిఁ జంపించె నను నపవాదము తనపైఁ బడకుండు నట్లు రాక్షసప్రేషిత యగు విషకన్య యను నాధారము లభించుటం జేసియుఁ జాణక్యుఁడు కుటిలుఁ డగు పర్వతకుని రూపుమాపెను. మోసగానిని మోసము చేయుట యధర్మము గాదు. పర్వతకుఁడు మోసము చేయ వచ్చి మోసపోయెను.

మొత్తము మీఁదఁ జాణక్యుఁడు చాల దుర్మార్గుఁ డని కొందఱ యభిప్రాయము. తన యెడల నన్యాయముగఁ బ్రకృతించిన వారికిఁ బ్రతిక్రియ సేయుటయే దుర్మార్గ మగునని లోకమున ధర్మమును నది యింక లేనే లేదు. ప్రతిపురుషుఁడును ప్రతిపక్షుల యెడల దనకుఁ జేత నైనంత వఱకుఁ బ్రతిక్రియ సేసివీటును. క్రియారూపమున నేమియుఁ జేయఁజాలని వాఁడు మాటలతో నైనఁ బగఁ దీర్చు కొనకుండ నుండ లేడు. నందులు తనయెడలఁ గుటిలముగను, నగౌరవముగను ప్రకర్తించిరి; గావునఁ జాణక్యుఁడు వారిని సంహరింపిం

చెను. అబ్బలు చేయు ప్రతిక్రియ యల్పముగ నుండును. గొప్పవారు చేయునది గొప్పగ నుండును. గొప్పవారికిని గొలదివారికిని గల తారతమ్యమును గ్రహింపఁ గలవారికిఁ జాణక్యచేష్టితములు ప్రతిక్రియలుగ నే తోచును. చాణక్యుడు నందుల యెడలఁ గావించిన శిప్రతిక్రియ ప్రబలరక్తపాతరూప మైన దగుటచే గత్తమును గాంచి కండ్లుతిరిగి పడిపోవువారు చాణక్యజీవితము నందలి వైర్యల్యము ను గ్రహింపఁ జాలరు. రాజనీతి యన నేమో యెఱుంగని వారు మొదలే గ్రహింపఁ జాలరు.

రాక్షసుఁ డచంచలనందపక్షపాతియై తన ప్రయత్నములను భగ్నము నేయుటకుఁ దీవ్రముగఁ బనిచేసి తన విజయమున కనుభోక్తగాఁ జేయఁ దలంచి యున్న జంద్రగుప్తుని సంహరించుటకుఁ గూడఁ జాలఁ బ్రయత్నములు చేసిన వాడే యైనను నాతని యఖండ సామర్థ్యమును, నిర్మలస్వామిభక్తిని బట్టువలెఁ బొగడుటయే గాక యాతనిని ముఖ్యామాత్యపదవియందు నిలుపని యెడల మగధరాజ్యమునకును, మహాన్నతము లగు తన విజయములకును, జంద్రగుప్తునకును సుఖస్థితి చేకూర దని నిశ్చయించి యనేకవిధములఁ బ్రయత్నించి తుట్టతుడ కా విషయమున లబ్ధవిజయుం డగుటయు, మిత్రునికొఱకుఁ బ్రాణత్యాగమునకుఁ గూడఁ దెగించియున్న చందనరాసుని రాక్షసవశీకరణము పొందెఁ జాల నిదుమలు గుడువఁజేసినను గట్టకడపట నాతని యోగ్యతకు మెచ్చి ప్రపంచమునందలి గొప్పవర్తకుల కందఱకుఁ దలమానికంబుగాఁ బ్రకటించుటయుఁ జాణక్యుని గుణగ్రహణపారీణతకును సత్ప్రవర్తనమునకును సాక్ష్యములు గాక మానవు.

చాణక్యుని జీవితమున మనము పరిగణింపవలసిన విషయ మేమన? ఆతని జీవితరథము బ్రాహ్మణక్షత్రియ లేజస్సులను రెండవ్యములచే లాగఁ బడినది. ఆ యశ్యములలో నొకటి యలికాంతి మైనది. రెండవది యత్యుగ్ర మైనది. ఆ రథచక్రములలో నొకటి యాతని యంతరాత్మ; వేటొకటి చంద్రగుప్తుఁడు. వానిలోనొకదాని మార్గము మంత్రపూతవావిఃపూరితము లగు సృక్ష్మకములు. రెండవదాని మార్గము శాణవిమర్దనాతినిశితం బగు నసిధాగ. ఆత్మవిక్వాస సంపన్నం బగు దృఢదీక్ష గానికి సారథి. ఇట్లయ్య శత్రువులు గడగడ వడంక, మిత్రులు మిక్కుటముగ నానందింక, నెల్లరు నద్దిరా! యని నుతింప, నిరపాయముగ నా మహారథము వెద్దకాలము ప్రయాణము గావించి గమ్యస్థలము చేరినది. ఆహా! చాణక్యోహ ధ్యాయుని మాహాత్మ్యము!

చంద్రగుప్తచరిత్రము నవగాహనము నేసికొనుటకుఁ జాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుట యెంత యావశ్యకమో, చాణక్య మాహాత్మ్యమును దెలిసికొనుటకు రాక్షసగుణసమీక్షణ మంత యగత్యము. కాని చరిత్ర కారులు రాక్షసుని గుఱించి యొకటి రెండు మాటలకంటె నెక్కుడు వ్రాసి యుండలేదు. వా రీతని చరిత్ర వ్రాయుటకుఁ దగిన యాధారములు లేకని చెప్పెదరు. అయిన నున్నంత చరిత్రమును బట్టి రాక్షసుని గుఱించి యోచించునపుడు ప్రప్రథమమున మన మాతని యచంచలస్వామిభక్తిని గమనింపవలసి యున్నది. చాణక్యుని క్రోధానలమునఁ బడి భస్మపటలము గాకుండ నంద కంఠమును రక్షించుటకై యాతండు చేసిన ప్రయత్నములను బట్టియుఁ జదివిన పాట్లను బట్టియు నాతని స్వామిభక్తి పరిమితిని మనము తెలిసికొన వచ్చును. ఇట్టి స్వామిభక్తి పరతత్తున కే దేశ చరిత్రమును

నుదాహరణము మోసంగఁ జాలదు. చాణక్యచారులచే వృద్ధనందుఁడు సహరింపబడిన పిమ్మట నాతఁడు గావించిన కూటప్రయత్నములు మగధరాజ్య రక్షణోద్దిష్టములై యుండిన యెడల రాక్షసుని స్వామి భక్తి, నిర్వాణజము కాదని చెప్పట కవకాశము గలిగి యుండును. కాని యట్టి దేమియు సంభవింప లేదు. రాక్షసప్రయత్నము లన్నియుఁ బద్మనందుఁడు బ్రతికి యున్నంతవఱకు నందవంశ సంరక్షణము నకును, బిదప స్వామిభక్తిఁ దీర్చుకొనుటకునై యుద్దేశింపఁబడినవి. ఇంక నాతని రాజభక్తి యమలిన మని చెప్పట కేమి యభ్యంతరము గలదు ? కావుననే విరోధియయ్య గుణజ్ఞుండగుటం జాణత్యుఁ డాతనిని మిగులఁ బ్రశంసింపెను.

ఇట్టి యక్ష్మత్రిమ స్వామిభక్తితో నంద సంరక్షణమునకును, జలద్రగుప్త సహారమునకును రాక్షసుఁడు చేసిన ప్రయత్నము లనంతములు. అతఁ డొక్కొక్క యంతరాయము తటస్థించినప్పుడు చూపిన ధైర్యనిర్భయములు సంస్తవనీయములు. ఒక్కొక్కపుడు ప్రకటపఱచిన పట్టుదలయు, సమయస్ఫూర్తియుఁ బ్రశంసనీయములు. కల్పనాచారుర్యంబును, విమర్శనైపుణ్యము శాశ్వత్యకరములు. అయిన నేమి లాభము? అవి యన్నియుఁ బ్రతిహతములై పోయినవి. తుదకు రెక్కలు విఱిగిన పక్షివలె రాక్షసుఁడు చాణత్యుని వలలోఁ జిక్కికొనియెను.

కార్యసిద్ధికిఁ బాయవమే ప్రధాన మగునెడల రాక్షసుని యిహానువ యత్నము లన్నియు నట్లు భగ్నములై పోవేల యని యొక పూర్వపక్షము రావచ్చును. రాక్షస ప్రయత్నములు నిరంకుశములు గాలేదు. వానికిఁ జాణత్యుని ప్రయత్నములతో సంఘర్షణము గలిగినది.

అది చాణక్యప్రయత్నములంత సుదృఢములు గావు. అక్కతన నాద్యంద్యయుద్ధమునఁ బరాజితము లై పోయినది.

చందనదాసున కట్టి గతి తటస్థింపజేసి మన మింకను రాక్షసు నిచేఁ బన్నఁబడిన మఱికొన్ని కుట్రలను దెలిసికొనియుండుము. తన ప్రతిష్ఠకు భంగము గలుగుటయేగాక, తా నెవ్వని వినాశము సేయఁ దలఁచెనో వానినే సాచివ్య మొనరించి యభివృద్ధి నందింపవలసి వచ్చినను రాక్షసుఁడు మిత్రద్రోహము చేయఁజాలక పోయినాఁడు. అతని ఘనత కీయొక్క దృష్టాంతమే చాలును. అయినను చంద్రగుప్తు నకు మంత్రిత్వము నొప్పకొనిన తరువాత నెట్టిద్రోహమును దలంప కుండుటను గూడ నిచ్చట నుదాహరింపక తీరదు.

చంద్రగుప్త సహార విషయికం బగు శపథమును వదలుకొ నుటయేగాక, చంద్రగుప్తుని యాస్థానముననే మంత్రిత్వమును వహించుట యేమిగొప్ప యని సందేహము గలుగవచ్చును. నందులు రూపుమాసిరి. నందవంశము పేరులేకుండఁబోయినది. చంద్రగుప్తుని రాచతీకము స్థిరపడినది. మౌర్యరాజ్యమును బ్రజలందఱు నానంద ముతో దీవించుచున్నారు. తన కెవ్వరును సాయపడక పోవుటయే మౌర్యరాజ్యమునఁ బ్రజలకుఁగల భక్తికి నిదర్శనము. ఇంక మగధరాజ్య మేరికీ ధారపోయుటకు రాక్షసుఁడు చంద్రగుప్తుని సహరింపవలెను? తానే రాజ్యాధిపత్యము వహింపవలెనను కోరిక రాక్షసున కెప్పుడునులేదు. మగధరాజ్యము నిఁకఁ గ్రొత్త ప్రభువు స్వీకరింపక తప్పదు. చాణక్య కిష్యుండగు చంద్రగుప్తుఁ డతిప్రతిభాశాలి; పరాక్రమశాలి. అతఁడు మగధరాజ్యమును జయించుకొనియెను. అతని ప్రభుత్వము సంగీకరింపక పోవుటకు రాక్షసునకుఁ గారణ

ములు లేవు. ఇంక జంద్రగుప్తసంహారమునకై యత్నించినచో నాతఁడు రాజద్రోహియై పోవును. ఏమి ప్రయోజనము? చంద్రగుప్తుఁడు దుర్మార్గుఁడుగాఁడు. ప్రజాసౌఖ్యమునాతఁడు తిరస్కరింపఁడు. అట్టి క్రౌర్మభువు నెదిరించి యాతినికే గీడుసేయఁదలఁచుట యేమి ధర్మము? చాణక్య చంద్రగుప్తుని తానింకను గుట్రలు పన్నుచుండినచో దేశమునకును దమకును నెమ్మది యుండదనిగదా రాక్షసుని మంత్రిత్వము నంగీకరింపుమని నిర్బంధించిరి? అటులయిన నాతఁ డభిమానకాలి యేని సర్వమును విడిచి యరణ్యమున కేల పోరాడు? ఇదియు సధర్మమే. రాక్షసుఁ డమానుషప్రజ్ఞాధురంధరుఁడు. కార్యనిర్వహణమునం దతిపరుఁడు. ప్రజల యెడల దయ గలవాఁడు. ఆ తెలివిలేటలు నా శక్తి సామర్థ్యములు సరణ్యములో మాసిపోవలసినదేనా? మహాత్ములు తమ జీవితమును వ్యర్థము సేయఁజాలరు. అరణ్యమునకుఁ బోవుటవలన నేమి ప్రయోజనము? అప్పుడాతనినిఁ బరాధవదుఃఖము విడిచిపోదు. అట్లయిన నాతనిచిత్తమునకు శాంతి యుండదు. మోక్షము కలుగనే కలుగదు. అట్లు జీవితము నొరుల కుబయోగపడకుండఁజేసి తాను చెడి పోయిన నేమిలాభము? చంద్రగుప్తుని మంత్రియైనచోఁ బ్రజలకు సుఖము గలిగింపవచ్చును. రాజునకు మంగళము నొదవింపవచ్చును. ఇంతకంటె నుత్కృష్టకార్యమేమి? ప్రతిష్ఠితరాజ్యమునెడల ద్రోహమును దలంపక పోవుట సజ్జనలక్షణము. శత్రువులచేఁ బూజింపఁబడిన రాక్షసుని జీవితమెంత మహత్తరమైనది!

చంద్రగుప్తుని ప్రవర్తమునఁ బ్రతిపదమునందును మనకు గోచరించునది యప్రతిహతమగు పురుషకారము. చంద్రగుప్తుఁ డచంచల పారుషాపాసకుఁడు. కావుననే యాతఁడు చక్రవర్తి గాఁగలిగెను.

నందుల ప్రవర్తనమంతయు నోషభూయిష్ఠము. మనము నందులను గుఱించి యిప్పు డింతకంటెఁ జెప్పవలసినదిలేదు. పద్మతకునకు మంత్రమేగాని తంత్రము దెలియదు. మలయకేతువు కెండును దెలియని పరప్రత్యయ నేయబుద్ధి. ఇందుశర్మ మహాశాంతికుఁడు. ఆతఁడు చేసిన కుట్రలన్నియు ఫలించినవి. అవియన్నియు నాశ్చర్యకరములు. అతెఱ్ఱాండరు గొప్ప మాంత్రికుఁడే. గొప్ప శాంత్రికుఁడే. కాని యాతని కంగబలము చాలినది గాదు. వచ్చునపుడే కత్తి విసరఁ దొడంగుటవలన నీ దేశములో నాతని కది సాధ్యమైనది గాదు. సెల్యూకసు మంత్రతంత్రములలోఁ జక్కని జ్ఞానములేని సాహసికుఁడు. ఆతఁడు తగిన ఫలము ననుభవించెను.

శ్రీరస్తు వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

పృథ్వీరాజు

శ్రీరామలింగనామసతకము పండ్రెండవ శతాబ్దప్రారంభమున నుత్తర భరతవర్షమున మహాన్నతస్థితిలో నున్న సంస్థానములలో దిల్లీ, యజమీరు, కన్యాకుబ్జము, చిత్తూరు, నబూగడము, ననిహిల పురము నను నవి ముఖ్యమైనవి. అందు దిల్లీ సంస్థానమును దువర వంశజుఁ డగు ననంగపాలుఁడును, నజమీరు సంస్థానమును జహువా న్వంశజుఁ డగు పృథ్వీరాయఁడును, కన్యాకుబ్జరాజ్యమును రాతో డ్వంశజుఁ డగు జయచంద్రుఁడును, చిత్తూరు సంస్థానము (మేవాడు రాజ్యము)ను గుహలోద్వంశజుఁ డగు సమరసింహుఁడును, నబూగడ మును బరమారవంశజుఁ డగు జైతుఁడును, ననిహిలపురమును, జాళుక్యవంశజుఁడును ఘూర్ఖరాధీశుఁడు నగు భోలాభీముఁడును బరి పాలించుచుండిరి.

వీరందఱును సర్వతంత్రస్వతంత్రులు. అతులితపరాక్రమ భూషితులు. అయినను వారిలో వారు పరస్పర మంతస్తాపములు గలిగి యుండిరి. ఒకరినిఁ జూచి యొక శోర్ప లే కుండిరి. తమలోఁ

దా మట్లుండుట చాల నపాయకర మని యెక్కడును భావింప లేదు. ఇతరులలో నిది మంచిది గా దని తెలిసినవారును, దెలిసినవో వారిలో వారికి స్నేహబాంధవము నొనగూర్చుట మంచి దని తలంచి యట్లు గావింపఁ బ్రయత్నించిన వారు నున్నట్లు తోఁపదు. పరులైన నై న నట్టి ప్రయత్నములు గావించినను లాభము లేక పోయి యుండును. మూర్ఖులకుఁ బోలె నట్టి విజ్ఞానవంతుల కట్లంతఃకలనము లేల కలిగి యుండవలెనో తెలియదు.

వీరిలోఁ గొందఱు పరస్పర బాంధవమును గూడఁ గలిగి యున్నారు. ఆ చుట్టటికమును బట్టియైన వా రై కమత్యమును సరకు నేయ లేదు. ఒక రిద్దఱు కంటిగా నంతస్తాపములు లేక పోవచ్చును; గాని మొత్తము మీఁదఁ జెప్పవలసి వచ్చునపుడు వీ రొకరి నొకరు గౌరవించుకొనుట కంగీకరింపని వా రని నిరాఘాటముగఁ జెప్ప వచ్చును.

వీ రందఱులో దిల్లీనాయకుం డగు ననంగపాలుఁడు వృద్ధుఁడు. ఈతని కాలమునందే హస్తినాపురమునకు దిల్లీ యని పేరు వచ్చెను. ఎంత సమర్థుఁ డైనను వార్ధకము దిగఁదీయుమండుటవలన నాతఁడు పరిపాలనాభారమును దప్పించుకొని విక్రాంతి కొఱకు బదరికావన మునకుఁ బోవఁ దలంప సాగెను.

అయిన నీ భూభార మంతయు నేరివైఁ బెట్టవలయును? ఆతనికిఁ బుత్రసంతానము లేదు. ఇరువురు కుమార్తెలు మాత్ర ముండిరి. పెద్ద కూతు రగు కమలాదేవి నజమీరుసంస్థానాధీశుఁ డైన సోమేశ్వరునకును, చిండవకొమార్తెను గవ్యాకుష్ఠాధీశ్వరుఁ డైన విజయ పాలునకు నిచ్చెను. ఇందుఁ బెద్దకూతురు కొడుకు పృథివీరాజు.

చిన్న కూతురు కొడుకు జయచంద్రుడు. ఈ దౌహిత్రు లిరువురే యనంగపాలుని రాజ్యాధికారమున కుత్తరాధికారులై యుండిరి.

తన సంస్థానమును ముక్కలు గాఁచి మనుమల కిద్దఱును బంచి యిచ్చుట కనంగపాలున కిష్టము లేక పోయెను. ఈ రాజ్య మంతయు నొక్కడే పాలింప వలయు నని యాతని యభిలాష. అట్లయిన నా యిరువురు దౌహిత్రులలో నెవరి యధికారము నెవరు వదలుకొందురు ? సంస్థానమును విభాగింపకున్నచో నిరువురు మనుమలలో నొకఁ డనిష్టఁ డగును. అంతియ కాదు. వారిలో వారు పరస్పరవివాళము నుపేక్షింతురు. అనంగపాలున కప్పు డేమి గతి ?

దిల్లీరాష్ట్రము విభాగింపఁబడ కున్నచో నీ సంశయము తీలు నది గాదు. ఇది యంతయు నా వృద్ధుఁడు దొనించుకొనియే యుండును. దీని కేమి ప్రతీకార మూహించెనో యాతనికి యెఱుక. తన తరువాత ననంగపాలుఁడు దిల్లీరాజ్యమునకు సుస్థితిఁ గోరెనో వినాళము గోరెనో చెప్పఁ జాలము. దౌహిత్రుల నిరువురను సమానముగాఁ జూడకున్న లోకు లే మని పోదురో యని యాతనికి జంతు వ్రెడమెనో లేదో వివరింపఁ జాలము. కాని యా వృద్ధుఁ డొక శుభముహూర్తమున నత్యంతసంతోషముతో దిల్లీరాజ్యమునకు బృథివీ రాయనిఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి నిశ్చింతతో విశ్రాంతి కొఱుకు బదరికావనమునకుఁ బోయెను.

పుత్రు లెందఱున్నను శ్రేష్ఠపుత్రుఁడే రాజ్యాధికారి. అట్లగుట ననంగపాలుఁడు పెద్దకూతురు తనకుఁ బెద్దకుమారుఁడే యని భావించెనేమో. అతఁ డట్లు భావించెనేని బృథివీరాయనికి రాజ్య మిచ్చుట న్యాయ్యమే. కాని జయచంద్రున కట్టి భావన యాన్యత్త్యముగాఁ దోచుట సహజము.

అనంగపాలుడు దిల్లీరాజ్య మంతయు బృథివీరాయనికే బట్టము గట్టె నని వినినపుడు జయచంద్రుని వ్యాధియత్యేతిమునఁ బరాభవోద్భూతమై క్రోధాగ్ని హఠాన్తుగ నెగిసెను. అతని తల్లి తన తండ్రి చేసిన యన్యాయమునకుఁ జాల వగచి యూరకుండెను. కాని జయచంద్రుడు మాత్ర మట్లు సేయక అనంగపాలునియెడలఁ జాలఁ దిరస్కారభావము దాల్చుటయే గాక, పృథివీరాజు నెడలఁ బ్రబలవిరోధిభావము వహించెను.

దాతవైఁ గినిసినఁ గినియవచ్చును. కాని ప్రతిగ్రహీతవైఁబగఁ బూను లేటి ధర్మము? అనంగపాలుఁ డిచ్చినఁ బుచ్చుకొనియెఁ గాని దిల్లీ రాజ్య మంతయుఁ దనకే కావలె నని పృథివీరాజు కోరియుండ లేదు గదా? ఇంక జయచంద్రున కాతనివై గోప మేల? ఇచ్చిన వాఁడును, బుచ్చుకొనిన వాఁడు నగుట ననంగపాలుఁడును, బృథివీరాజు నొకటియే యని యాతని భావము. శత్రుని మిత్రుఁడు తనకు శత్రువు. కావున జయచంద్రున కనంగపాలునితోఁ బృథివీరాజు గూడ విరోధియే. విరోధి నుపేక్షించి యుండ రాదు. కావున జయచంద్రుఁడు పృథివీరాయనివైఁ బగఁ దీర్చుకొనుటకు సమయము వీరి క్షింప సాగెను.

పగఁ దీర్చుట యనఁ గత్తియుఁ గత్తియుఁ గలుపుట యని యర్థము. దానివలన వెంత రక్తపాత మగును? ప్రజల కెంత సంక్షోభము కలుగును? అయిన నెమి? పూర్వకాలమున భరతివర్షమున నిట్టి ప్రసంగము లేవి తలఁపించినను గత్తియే యాధారము. ఇప్పుడో; అట్టి క్రూరకృత్యములతో నవసరము లేదు. ఎట్టి వినాదములు సంభవించినను కాంటికి భంగము కలుగకుండఁ జక్కగఁ దీర్చు వా రిప్పుడు

కలరు. ఇట్టి యద్భవము నా కాలపు భారతరాజు లెఱుంగనే యెఱుంగరు.

జయచంద్రుఁ డిట్టి సంకల్పముతో నున్నాఁ డని వినినపుడు పృథివీరాజు గూడ జయచంద్రుని యెడల విరోధిభావమును చాల్చెను. ఆతని కట్లు నేయుట తప్పని దయ్యెను. ఈ రూపమున నా అక్కచెల్లెండ్ర తమారు లిరువురును బరస్పరవివాళమునకై యుద్ధమునకుఁ దగు ప్రయత్నములను జేయుటలోఁ బ్రవృత్తు లైరి. అద్భవవశమున వేఱొక పెద్దరాజ్యము సంక్రమించు రూపమునఁ దన యంగబలము నర్థబలము నిబ్బడి యగుటం జేసి పృథివీరాజు యుద్ధసన్నాహములను జేయుటయం దంతగాఁ దడకదీక్షతో నుండ లేదు; గాని జయచంద్రుఁడు కాల మంతయు దానియందే వినియోగింప సాగెను. పృథివీరాజు, “సామంతరాజుతో సముఁ డగు నీ యనూయావిద గ్గుఁడు నన్నేమి నేయఁ గలఁ”డని గర్వముతో నవ్వుకొన సాగెను.

అక్కచెలియండ్ర కొడుకు లగు నీ యన్నదమ్ము లిరువురు నిట్టి స్థితిలో నున్న సమయమున నబూగడమును బాలించు శైత పరమారుఁడు, నవలాపణ్యవతియై యున్న తన కుమారి త యిచ్చ నీ కుమారికి వివాహముఁ జేయ వలయు నను తలంపుతో నామె కను రూపుఁ డగు వరునిఁ జూచుచుండెను. ప్రముఖు లగు రాజు లెల్లరు నంతః కలహములతో నున్న యీ కాలమునఁ బ్రసంగము వచ్చినచో నందఱును జయింప సమర్థుఁ డగు రా శైతఁడా యని యాతఁడు పరి పరివిధముల యోచించుకొని, తుట్టతుదకు రెండు రాష్ట్రముల కధీ శుఁడై యున్న పృథివీరాజు తన కూతునకుఁ దగిన వాఁ డని నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇచ్చనీకుమారికిఁ దగిన వరు నన్వేషించుచున్నాఁడని విని యనిపిలపురాధీశుఁ డగు భీముఁ డామెయందు బద్ధానురాగుడై, యామెను దన యంతటి వాని కిచ్చుటకు జైతుఁడు సందేహింపఁ డని యూహించి వర్తమాన మంపెను; గాని యంతకు మున్నే జైతుఁడు తన తనయకు వరుని నిశ్చయించుకొని యున్న వాడుగావున “నీ కీయఁ బాల” నని భీమునకుఁ బ్రత్యుత్తిర మంపి వేసెను. అంత నాభాగము వలన సంక్షుభితమనస్కుడై జైతుఁడు తన్నతి నీచముగా నగౌరవపఱచె నని శ్రోధపరపకుడై భీముఁ డాతనిపై యుద్ధమును బ్రకటించెను.

జైతుఁ డిది యంతయు విని భీముని చేతకుఁ దనలో నవ్వకొని, తన మనోనిశ్చయమును, భీమోద్యోగమును దెలుపుచు, వెంటనే వచ్చి యిచ్చనీకుమారినిఁ బరిగ్రహింపు మని పృథివీరాజునకు వర్తమానము చేసెను. పృథివీరా జంతకుఁ బూర్వమే యిచ్చనీకుమారి రూపలావణ్యాతిశయములను విని యామె యెడల ముగ్ధుడై యుండెను. అయిన నామెను దన కిమ్మని జైతునకు వర్తమాన మంపినచోఁ దన ఘనతకు లోప మని భావించి యామెతో విలాసముగఁ గాలము గడప నువ్వెక్లుూరుచు గుట్టుగా నుండెను. అట్టి వాఁ డగుటం జేసి యాతఁడు జైతుని యాహ్వానము నంగీకరించి యాతనికి సాయము నేయుటయే ముఖ్యకారణముగాఁ బ్రకటించి, చతురంగ బలముతో బయలుపెడలెను.

చాళుక్యభీమునకు, జైతుఁడు తన్ను నిరాకరించుటచే నాతని నోడించుటయు, ఇచ్చనీకుమారినిఁ గైకొనుటయునే ప్రథమోద్దేశములుగా నుండెను; గాని జైతునకుఁ బృథివీరాజు సాయము వచ్చుట

విని, ఇచ్చినీకుమారి నిచ్చుటకు శైత్రుడును గ్రహించుటకుఁ బృథివీ
రాజును గృతనిశ్చయులై యున్నాఁడని తలంచి పృథివీరాజుపరా
ధము గూడఁ గావింపవలె నని నిశ్చయించుకొని యతిరథసంబున
వచ్చి యబ్బాడగడపైనికులను దాఁకెను.

ఇరులెగలవారు సత్యత్వాహముతోఁ దలపడిరి. శత్రునైన
కులు సంఖ్యయం దధికముగ నున్న కారణమున, బంకు పెడఱు
పాటిపోకుండుటకును, నధికోత్సాహముతోఁ బోరుటకును భీముఁడు
తన పైనికులను యుద్ధరంగము నుండి కదలకుండ బహుమతు లను
నాశాపాశముచే దృఢముగఁ గట్టి వైచెను. దిల్లీపైనికులు పృథివీ
గాయని యాధిపత్యము క్రందికి వచ్చిన తరువాతి నిదియే తమ పరా
క్రమ ప్రదర్శనమునకుఁ బ్రథమప్రయత్ని మగుట వాతని యాదర
మును పంపాదింపఁ గోరి శక్తికి మించి పోర సాగిరి. దిల్లీపాఁజుల
సాయంబున జయము గాంచె నను నపకీర్తి కలుగకుండవలె నని
యజమారు దండు మిథుల సాహసముతోఁ బోర సాగెను. ఇచ్చనీ
కుమారినిఁ బడయఁ గోరి పృథివీరాజు తన యఖండచతురంగబల
ముతో వచ్చి సాయము నేయకున్న గుజరాతీపైనికుల ప్రతాపావల
మునఁ బడి మ్రగ్గిపోయి యుండుఁడని ప్రజలు తలంపకుండ నుండఁ
గోరి యబ్బాడగడపైనికులు గూడ నతినైపుణ్యముతో శత్రుసంహార
మును గావింపఁ దొడఁగిరి. ఇట్లే యుద్ధము చాలఁ ఘోరముగ జరి
గెను. అనేకయోధులు మడిసిరి. రక్తము కాల్యలు గట్టి ప్రవహిం
చెను. తుట్టతుద కనిహిలపురపైనికులు పలాయనము చిత్తగించిరి.
భీముఁడు తిరిగి చూడకుండఁ బాటిపోయెను. పృథివీరాజు శైత్రునకు
విజయలక్ష్మీ నొసంగి తా నిచ్చనీకుమారినిఁ బుచ్చుకొనియెను.

మే మనేక రాజపుత్రుల పరిణయకథలను విని యున్నాము. కాని రక్తపాతము లేకుండ జరిగిన వివాహము లొకటి లెట్టికంటె నెక్కుడు విని యుండ లేదు. అనేక వివాహములయందు వరులు, కురుకులకాంతారదవానలం డగు భీమ సేనుడు దుగ్యోధనరక్తముచే నార్ద్రము లగు కలములతో యాజ్ఞ సేని పెన్నెరులను ముడిచి నట్లు వైరివీరుల రక్తముచే నార్ద్రము లగు చేతులతోడనే వధూకంఠసీ వలయందు మంగళనూత్రములను ముడివేయుట తటస్థించుచు వచ్చి నది. దంపతుల ప్రబలానురాగమునకును, దన్మూలమున ననంతసౌఖ్య సంతోషములకును గారణము లగు నన్న స్వయంవరసమావేశము లన్నియు రణరంగములుగ నే మాత్రీ పోయినవి. కొన్ని సమయముల యందు వధువు బంధువులును, మఱికొన్ని యెడల వరుని బంధువు లును గూడ మడియుటయో జర్జరితాంగు లగుటయో గూడఁ దట స్థించుచు వచ్చినది. మఱి కొన్ని యెడల పెండ్లికూతుండు నైతము కత్తి పట్టకలసి వచ్చె. ఒకప్పుడు వధువు గోరిన వరుడు సమయు టయు, మఱియొకప్పుడు వధువే గతించుటయుఁ గూడ సంభవించి నవి. ఒక రాజు తన కూఁడు నిరువురు రాజులు కోరుటచే నం దేరి కిచ్చుటకును సాహసింపలేక స్వయముగ నామెను విమమిచ్చి చంపు కొనియెను. ఒకప్పుడు పెండ్లియైన పిదప వరుడు పెండ్లికూతును దన పట్టణమునకుఁ దీసికొని పోవుచుండఁగా విఫలమనోరథులగు రాజపుత్రులు కొందఱు మార్గమున నడ్డుపడి వధూవరుల నిరువురను గూడఁ బరలోకమున కంపివైచిరి. ఇంకొక యప్పు డొక వధువు తన కొఱ కాసపడి వచ్చిన క్షుత్రియకుమారులు మార్గమధ్యమున నడ్డు కొని తనధర్తనుఁ బరలోకమున కంపివేయ నామె యొక వైహికత వితము భారమై పోయె నను నిర్వేదముతో నొకచేయి పుట్టినంతివా.

రికిని, వేటొక చేయి యత్రింటివారికిని జ్ఞాపకార్థ మంపి స్వయముగ నుసురుఁబాసెను. వేటొకఁడు డిరువురు రాజు లొక రాచకన్నెను మోపించి విరోధపడి తమ జీవితకాల మంతయు యుద్ధరంగముల యందే గడిపివైచిరి. ఇట్టి యుద్ధాచారణము లనేకము లున్నవి. రాజుల కిది సహజమా? లేక గౌరవమా?

అట్లు పాటిపోయిన భోలాభీముఁడు జైతరపరమారునిఁ బృథివీరాయని గెలుచుటకు మఱల సుపాయములను బన్న పాగెను. అతఁ డిచ్చనీకుమారీపృథివీరాయల దాంపత్యమున కెన్నఁటికైన నెట్లయిన విఘాతము గలిగింపనలె ననియు, నల్లుని బలము చూచుకొని యుత్తైక్కి యున్న జైతు నెన్నఁటికైన సంహరించి తీజవలె ననియు దృఢసంకల్పము గావించుకొనియెను. మఱియు, నంత పని తన యొక్కని వలననే నెఱవేఱఁజాల దనియుఁ దనకు సాయము నేయఁగల రా జెఠఁడా యనియు, నంతటి సమర్థత గల వారిలోఁ బృథివీరాయని ప్రాతఃక్రతువు లేవరైన నున్నారా యనియుఁ జాడసాగెను.

ఇది యిట్లుండ నిచ్చనీకుమారి కొఱకైన మహాసంగ్రామవార్తను, భోలాభీముని పలాయన వృత్తాంతమును, దిల్లీశ్వరుని విజయ ప్రసంగమును, విని జయచంద్రుఁడు చాలఁ గంటగించుకొనియెను. మఱియు, వాతఁ డిట్లే యాదాసీన్యము వహించి యూరకున్నఁ బృథివీరా జొకను బలాధికుం డగు ననియు, నప్పుడు గోటఁ దీర్చఁ దగినది గొడ్డంటఁ దీర్చి వలసి వచ్చు ననియుఁ దలంచి, పృథివీరా యనినై దండెత్తుటకుఁ జాలఁ దీవ్రముగఁ బ్రయత్నించుచు, నీ సందర్భమున దిల్లీశ్వరుని కైరి యగు భీమునితో స్నేహము నేయుట ముఖ్యావసర మని తలంచి తద్విషయిక ప్రయత్నములు గూడఁ జేయ పాగెను.

మహావీరుఁ డగుటను, దిలీళ్వరుని వైరి యగుటను జయచంద్రునితో మైత్రి నెఱపుట యావశ్యక మని తలంచి భీముఁడు సైతము తత్ప్రయత్నములూఁ బ్రవృత్తుఁ డయ్యెను. పరస్పర స్నేహము కొఱకు వాంఛించి యున్న యా యిరువురును శీఘ్రకాలమున నభీష్టసిద్ధి వడసిరి. ఈ సమయమునఁ బృథివీరాజునకు నాగపురము నొద్ది ఖటుపురమునం దొక గొప్ప నిక్షేపము దొరకుటయు, జండేలు రాజుతో యుద్ధము పొసఁగి యందు జయలాభము గలుగుటయుఁ గూడ సంభవించెను. ఇది విని భీమజయచంద్రులు మఱింత తల్లడిల్లిరి.

పిదప వా రిరువురును దమ బలాబలములను గుఱించియు, పెరిరి బలాబలములను గుఱించియు విచారణ ప్రారంభించిరి. మామోయగుట వైతపరమారుఁడును, భావుకుం డగుట మేవాడు రాజ్యాధీశ్వరుం డగు సుచరసింహుఁడును, మఱికొందఱు సామంతరాజులు నవశ్యము పృథివీరాజునకు బాసలై వత్తురని నిశ్చయించుకొని యందఱను దాఁకుటకుఁ దమకు శక్తి కలదా యనియుఁ, దమ కెవ్వరు సాయము వత్తురనియు యోచించుకొనిరి. కాని వారి కెందును సాహాయ్యము గాన్పింప లేదు. ఒక రిద్దఱు చిన్న రాజులు దక్కఁ దక్కినవారెల్లఁగ నాయొక కారణములను జెప్పి వారి యాహ్వానమును నిరాకరించిరి.

ఒక రిద్దఱు రాజుల సాహాయ్యముతో వారికిఁ దృప్తి గలుగలేదు. ఇంక నొక మహావీరుఁ డెవ్వఁ డైన సాయపడకున్నఁ దమ కపజయము తప్ప దని తలంచి వారు దేశ మంతటను దృష్టిఁ బఱచి చూచిరి; గాని భారతీయుఁ డైన వాఁ డెవ్వఁడును దిలీళ్వరునితోఁ బోరుట కంగీకరింప లేదు. వెంటనే వారి దృష్టి హిమాలయపర్వత

మును భేదించుకొనిపోయి శురువక్రస్థానమునందలి గట్టి పట్టణముపైఁ బడెను. అప్పు డా పట్టణమును గ్రాసుదీను శహాబుద్దీను నను గోరివంకజు లగు నిరువు రన్నదమ్ములు కలిసి యతిమైత్రితో బరిపాలించుచుండిరి. వా రిరువురును శౌర్యసాహసములయం దసామాన్య లని పేరు వడసియుండిరి. మఱియు వా రఖండవాహినీపరివృతు లగుటఁ జూచి వారి సాహాయ్యంబున దిల్లీకృతుని విలాసమాత్రమున గలువ వచ్చు నని తలంచి భీమజయచంద్రులు వారి సాయమును గోరిరి.

ఈ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యా యన్నదమ్ము లిరువురు సుప్పొంగి పోయిరి. ఇంతకుఁ బూర్వము వారు భరతన్న సుసారము లగు ధనరాసులకు నిలయ మనియు, మున్ను గట్టిమహాస్మృ దనేకపర్యాయములు భారతదేశము నెత్తులభముగ దొంచుకొని యనంతధనసంపత్తినిఁ దీసికొని పోయె ననియుఁ దెలిసి యున్న వారగుటం జేసి భారతదేశము నెప్పుడు ముట్టడింతుమా యని సమయము కొఱకు నిరీక్షించు చుండిరి. అక్కతన నీ యాహ్వానము వచ్చుటతోడనే యందుల కంగీకరించి, యసంఖ్యపైనికులను గూర్చుకొని శహాబుద్దీనుఁడు, పృథివీరాయని జయించుటకును, భారతదేశమునఁ జంద్రధ్వజమును నెలకొల్పుటకును, భీమజయచంద్రులకు సాయము చేయుట కని వంక నెట్టి వచ్చి చేరెను.

భీమజయచంద్రులు శహాబుద్దీనుని సాయము గోరి రని విని యభిమానవిధాను లగు రాజులు కొందఱు వారినిఁ జాలఁ దూల నాడిరి. దేశీయు లెల్లరును జాలఁ గటకటం బడిరి. పృథివీరాజు చాల నొచ్చుకొనియెడు. రాజ్యతంత్రజ్ఞు లిది దేశవివాళకం బగు

ప్రయత్న వని మిథులఁ దల్లడంపడిరి. అంతకు ము న్నొకప్పుడు పండ్లెండు తడవలు దండెత్తినచ్చి భాగతదేశమున గల్గి మహామృగమును తురుష్కుఁడు చేసిన రాక్షసకృత్యములను వృద్ధశ్రీలవలన నాలకించి భాగతదేశమణిమణి “లభిమానహీను లగు భీమజయచంద్రులు నాశమై పోదురు గాక” యని శపింప సాగిరి. మొత్తము మీఁద నత్తురుష్కుని రాక విని భారతీయు లాబాలగోపాలమును జాలఁ గలవగం పడసాగిరి.

కొందఱు రాజులకు భీమజయచంద్రులవై జాల నాగ్రహము వచ్చెను. వారియందెల్లఁ జిత్తురు దుర్గాధీశ్వరుం డగు సమరసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. అతఁడును మఱికొందఱు నీ యకృత్యముకొఱకు భీమచంద్రులకుఁ దగిన శిక్ష సేయ వలయు నని పుథివీరాజునకు సాయముగా వచ్చిరి. యుక్తసమయమున సుధయపక్షములకును యుద్ధము పోసఁగెను. స్థలసంకోచమువలన మే మీ యుద్ధమును విఫలముగ వర్ణింపఁ జాలము. చాల ఘోరముగ జరిగెను. కొనకుఁ బాపము! భీమజయచంద్రులకుఁ బరాజయము తప్పినది కాదు. వారు పాటిపోయిరి. శహాబుద్దీనుగారి పుథివీరాజుచేఁ జెఱపెట్టఁ బడియెను.

ఈ వార్త నిముసములో దేశ మంతయు వ్యాపించి దేశీయుల నెల్లర నానందసాగరమున నోలలాడించెను. వారు కేవల మా యనిం దితానందము ననుభవించుచు నురకుండ లేదు. కొంద “ఱీ మానవాధములకుఁ దగిన ప్రాయశ్చిత్త మైన” దనిరి. మఱికొందఱు “వ్రాత్య మొడిపోవునా”? యనిరి. ఇంక నొక కొందఱు “ఈచ్చు లగు భీమజయచంద్రులను గూడఁ జెఱపెట్టుట ల” గ్గనిరి. వేటొక కొందఱు

“మం దీ తురుష్కాధముని సంహరించి వేయ వలె” ననిరి. అందఱును బృథివీరాయని, దత్తతమునఁ బనిచేసిన వారిని మిగులఁ గొనియాడిరి.

పిదపఁ బృథివీరాయఁడు చెఱుపెట్టఁబడిన గోరిని వెంట నిడుకొని, యా మహాయుద్ధమున నత్యగ్భుతిముగఁ బోరిన సమరసింహాది వీరులను గూడుకొని మహావైభవముతో దిల్లీపట్టణము ప్రవేశించెను. పౌరు లెల్లరు నెదురుగఁ జని సగౌరవముగ వారినిఁ బురప్రవేశము నేయించిరి. పౌరకాంతలు సౌధోపరిభాగముల నుండి పుష్పవర్షమును గురిపి వారి యానందమును బ్రవృద్ధము గావించిరి.

పృథివీరాజు వాఁడు కొలువుదీర్చి పౌరుల నెల్లరను దగునట్లు లాలించెను. నైనికులకు వారివారి కర్తవ్యము లగు బహుమతుల నొసంగెను. సేనానాయకులను, గుఱ్ఱములు, నేనుఁగులు, జాగీరులు, ఖడ్గములు మున్నగు పుష్కలముల నొసంగి గౌరవించెను. సాయము వచ్చిన సమరసింహుఁడు మున్నగు రాజులను జయ మంతయు మీదే యని కొనియాడి చాల బహూకరించెను. వాటి కొలువుకూటము వివిధము లగు నత్తరు సువాసనలచే మివుల గుఱాళించెను. దేశమందంతట నొక్క మహానంద తరంగము వీచెను.

ఇట్లు కొన్ని దినములు గడచిపోయిన పిదపఁ గారాబద్ధుండగు గోరి తా “నజ్జానము వలన భీమ జయచంద్రుల పక్షమునఁ బోరాడితి” ననియు, “నీ ప్రథమాపశాధమును నైచి విడిచి పుచ్చవలె” ననియుఁ బ్రార్థనాపూర్వకముగఁ బృథ్వీరాజునకుఁ దెలియఁ జేసెను. దానివైఁ బృథివీరాజు సచక్షును మాట లాడుటకు గోరి తపతాప మొసంగెను. పిదప నిరువురకు నేమి సంభాషణము

జరిగెనో, గోరి ప్రార్థనము మీఁదఁ బృథివీరాజున కేమి తోచెనో తెలియదు; గాని యాతఁ డెనిమిది వేల గుఱ్ఱములను దీసికొని గోరిని విడిచి పెట్టెను. బ్రతుకు జీవుఁడా యని గోరి స్వదేశమువకుఁ బోయెను.

ఇటఁ జేఁ జిక్కిన వైరి నిట్లు విడిచిపుచ్చుట నీతియాయను నొక్క సందేహము గలుగుచున్నది. రాజ్యతంత్ర వికారములు దీని కేమి ప్రత్యుత్తరము చెప్పెదఁగో తెలియదు. పృథివీరాజు పొర బడె నేమో యనుటకు మఱియొకప్పుడు “సముద్రశిఖర” మను పట్టణమునకుఁ బోయి వచ్చుచు మఱల శహాబుద్దీను గోరిచేతనే యెదిరింపఁబడి, యా యుద్ధమున లబ్ధవిజయుం డగుటయు గాక, గోరినిఁ జెఱపట్టియు నసంఖ్యధనమును దీసికొని మఱల వానిని విడిచిపెట్టెను. అంతటితో నూరకుండక యిట్లే యా గోరివలన నింక నైదు తడవలు మార్కొనఁ బడి వానినిఁ జెఱపట్టియు విడిచిపెట్టెను. గోరివలన నన్ని తడవలు నసంఖ్యధనరాసులను గైకొనుట మాకు సమ్యక్మే; గాని కరుణించి విడిచిన కొలఁదిఁ దిరుగఁ బడు వానిని విడుచుటను గుఱించియే సందేహము. అట్టివానివలన ధనముగై కొనుటయే నీతి యగువా? దీనముగఁ బ్రార్థించినపుడు విడుచుట ధర్మమందు లేని నా విషయమున మేము మాట్లాడఁ జాలము; గాని సందిగ్ధము లగు రాజకీయ విషయముల యం దట్టి ధర్మమును బాటించుట లగ్గని మే మంగీకరింపఁ జాలము. ఏడు పర్యాయములును గూడ గోరిని విడుచుటలోఁ బృథివీరాయని యాస్థానమున నున్న మంత్రి మున్నగు రాజ్యతంత్రధురీణుల యభిప్రాయము లెట్లుండెనో చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొనఁ జాలము.

ఈ యేడు దండయాత్రల యందును గోరీ క సంఖ్యసనన వృత్తు, నమితబలనవృత్తును గూడఁ గలిగెను. మాననవృత్తు ప్రప్రథమమునందే గలిగెను; గాని భైర్య నవృత్తు మాత్ర మెంత మాత్రమును గలుగలేదు. కావున నాతఁ డెట్లయినఁ బృథివీరాయని జయించి భారతదేశమునఁ దురుష్కసామ్రాజ్యమును స్థాపింపవలె నని దృఢదీక్షను దాల్చెను. ఆ యభిప్రాయముతో నాతఁడు భారతదేశాధిశ్యుల రహస్యములను దెలిసికొనుటకును, వీలయినపుడు వారిలో వారికి సంతఃకలహములు గలిగించుటకును, బైరాగి, గోసాయి మున్నగు వేషములతోఁ దన చారులను నియమించెను.

ఏమో సాయము సేయు నని కొండంత యాశపడి తీసికొని వచ్చిన గోరీ యిట్లేడు పర్యాయములు పరాజయము నంది నెత్తిపై ముసుఁగు వైచుకొని పోవుటచే భీమజయచంద్రులు కొంతకాలము వఱకు యుద్ధమును మానియుండఁ దలచుకొనిరి. కాని తనకును, బృథివీరాజునకును సార్వభౌమాధికారమును గుఱించి వివాదము గలిగి యున్నందునఁ దానే సార్వభౌముడ నని ప్రకటించుటకు జయచంద్రుడు రాజనూయయాగము సేయ సంకల్పించుకొనియెను. మఱియు, నా యాగమునందే తన కూతురు సంయుక్తకు స్వయంవరము సేయవలయు నని గూడ నిశ్చయించుకొనియెను.

యుక్తసమయమున రాజనూయయాగమునకు వలయు సాధనసామగ్రి యంతయు సమకూర్పఁబడెను. చుట్టములు, పక్కములు, సామంతులు, స్నేహితులు, స్వామితులు మున్నగు వారెల్లరును జనుదెంచిరి. వేదవేదాంగములయం దసామాన్య లని విఖ్యాతి వడసి జయఘంటలం గట్టుకొనిన విద్యర్థ్రుకాండు లనేకు లాహూతులై

వచ్చి చేరిరి. పట్టణ మంతయు దనసంకులమై పోయెను. ముహూర్తము సమీపించెను. మంగళస్నానము గావించి ధర్మపత్నీ ద్వితీయుండై బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుల వేదఘోషములతో మిళితములై, సామంతాదుల జయఘోషములు బ్రహ్మాండ మంతయుఁ బ్రతిధ్వను లీనుచుండ జయచంద్రుఁడు యజ్ఞశాలను సమీపించెను. కాని యిది యంతయుఁ దన చారుల మూలమున నేటింగి పుథివీరాయఁ డా యాగమున కంతరాయము గలిగింపఁ దలంచి జయచంద్రుని సన్నిహితజ్ఞాతి నొకనిం జంపి యా వార్త నాయజ్ఞశాలచేతఁ బ్రకటన సేయించెను.

పుథివీరాజు, సన్నిహితజ్ఞాతినిఁ జంపి జయచంద్రుని యాగమునకు విఘాతము గలిగించుటకుఁ జూడ మాకుఁ జాల నాశ్చర్యమును గొలుపుచున్నది. ఇట్లు వ్రాయుటకుఁ జదితకారుల కేమి యాధారము లున్నవో తెలియదు. మే మిది కేవల మబద్ధమని చెప్పుటకు సాహసింప లేము ; గాని, యనేకపర్యాయములు తన ధాటి కోర్వఁ జాలక పాటిపోయిన జయచంద్రుని యాగమును భగ్నము సేయఁ బృథివీరాజు డిట్టి నీచపుఁ బని కొడిగట్టుట కవసర మేమి వచ్చెనో యూహింపఁ జాలకున్నారము. రాజుల నందఱను జయించి, వారినుండి కప్పములను గొనిగదా రాజనూయమ్మి సేయవలసినది? జయచంద్రుఁ డిట్టి ప్రయత్నము లేవియుఁ జేసినట్లు కాన్పింపదు. జయచంద్రుని రాజనూయమును విచ్చిన్నము సేయుటకుఁ, పృథివీరాజు తనయఖండదోర్వీర్యము వలనను బూనుకొనవచ్చును. పూర్వ వైరమును బురస్కరించుకొనియు సిద్ధపడ వచ్చును. కాని యుద్ధము చేసి దానిని ధ్వంసము సేయవలయునే గాని, మానాభిమానములు లేని సామాన్యజనులు చేయు నిట్టి కృత్యమును జేయుట పృథివీరాజునకుఁ గలంక కారణ మని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును. లోకములొక

దమ శత్రువుల యింట వివాహాదిశుభకార్యములు జరుగునపు డోర్వ శని వారు కొంద తాళాచమును బట్టుచు నెల్లరకును దెలియు నట్లు ప్రతిష్ఠలమునందును జాటిచెప్పచును, గందపుఁబాట్లు పెట్టుకొని యును, దొంగవార్తల సంఘచును గార్యవిఘ్నమును గలిగించుట గలదు. కాని యట్టి పని పృథివీరాయని యంతవానికిఁ జేయఁ దగినదియా?

ఎట్లయినను జయచంద్రుని యాగము విచ్చిన్నమై పోయినది. ఈ పరాధివబాణము జయచంద్రుని నల్లగుండెకుఁదీవముగఁ నాపెను. మఱుల జయచంద్రుఁడు పృథివీరాయనైఁ గత్తి కట్టు నని ప్రజలు తలంచిరి. సైనికులు దిల్లీయజమీరుల దండులఁపై గత్తులు నూర సాగిరి. ఈ తడవ మా ప్రతాపముఁ జూడఁ దని క్రొత్తయోధులు మిత్రుల చెంతఁ బ్రగల్భములు కొట్ట సాగిరి. కాని జయచంద్రుఁడు యుద్ధము మాటఁ దలనెట్ట లేదు. అతఁడు యాగము విచ్చిన్నమై పోయినను గూఁతురు స్వయంవరమును మానఁ దలంప లేదు. మఱియుక సుముహూర్తమున నది యథాప్రకారముగ జరుపునట్లు చాటించెను.

సంయుక్తాస్వయంవరదినము సమీపించెను. దేశదేశములనుండి యందగాండ్రమని విజ్ఞప్తీఁగు రాజపుత్రు లనేకులు మహేంద్రవైభవములతో వచ్చి చేరిరి. జయచంద్రుఁ డందఱకును స్వాగతము నొసంగి యర్చనావేళముల విడియించెను. కన్యాకుబ్జపౌరు లెల్లరును పూర్వపుఁ గల్లాలములను మఱచి మహోత్సాహముతో నుండిరి. పట్టణ మంతయు స్వర్గమువలె దేదీప్యమానమై జనసంకులమై పోయెను. పరస్పర విరోధు లగుటంజేసి జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజును చిలువలే దని గాని, పృథివీరాజు రాలే దని గాని మేము వ్రాయవలసిన పనిలేదు.

ఒకనాడు శుభముహూర్తమున స్వయంవరసభ కూర్చు బడి యెను. రాజపుత్రు లెల్లరును గంభీరవేషములను ధరించి ప్రత్యేక స్థలమునందలి యున్న తాసనములపై సదర్పముగఁ గూర్చుండి యుండిరి. బందుగులు, స్నేహితులు, ప్రేక్షకులు మున్నగు వారు నిర్దిష్ట స్థలములయం దాసీను లైరి. జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు నెవలఁ దనకుఁ గల వైర మంతయుఁ దీటిపోవు నట్లాతని ప్రతిమ యొకటి చేయించి దానిని “దివీశ్వరుఁడు నా ద్వారపాలకునితోఁ దుల్యుఁ” డను భావముతో ద్వారమున నిలిపెను. అది చూచి సభ్యుల నేకవిధభావనలకు లో నైరి. కాని యేరును మాట్లాడ లేదు. అంతటను గాంభీర్యము విరామమాన మగుచుండెను.

అంతఁ బుష్పమాలికను జేఁబూని సభిజనములు వెంటరా రూపొందిన సౌందర్యాధిదేవతవలె సంయుక్త సభాస్థలమునకు వచ్చెను. నవలావణ్యవలియై కుసుమమాలికను జేఁబూని గంధర్వ రమణివలె నున్న సంయుక్త వారసి రాజపుత్రు లెల్లరును ముగ్ధులై పోయిరి. ప్రతిరాజపుత్రుఁడును సంయుక్త తప్పకుండఁ దన్నే వరించు నని గంపెఁ దాళపెట్టుకొని యుండెను. ఇందలు రాజపుత్రులలో నీ బంగరుబొమ్మ నలంకరింపఁ గల రాజమణి యెతఁడా యని ప్రేక్షకు లెల్లరు నాలోచనాధీనులై యుండిరి. జయచంద్రుఁడును దోలాయమానహృదయుఁ డయ్యెను. శుద్ధాంతజనము గూడ నట్లే యుండెను. అంత రాజవర్ణనము నేయుటకు నియుక్త యగు చేటి యొక రాకుమారుని చెంతకుఁ దీసికొని పోవుటకు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనియెను. అప్పుడు సంయుక్త హృదయమున నొక్క మాటు మౌనగ్రహణము వెల్లివిరిసి పోయెను. కాని వెంటనే తెప్పిరిలి సంయుక్త చేటిచేయి విడిపించుకొని మదపుఁజేరుగు గున్న

వోలె గంభీరగమనమునఁ బోయి ద్వారపాలకుని స్థలమునం దున్న పృథ్వీరాయని ప్రతిమ మెడలోఁ గుసుమదామమును గీలించెను.

వెంటనే సభయం దంతట నొక గొప్ప కోలాహలము ప్రారంభ మయ్యెను. అందఱు ననేకవిధములఁ జెప్పుకొన సాగిరి. సంయుక్త యా కోలాహలము నేమియు లక్ష్యము నేయక తిన్నగ శుద్ధాంతమునకుఁ బోయెను. స్వయంవర మిట్లగు నని యెవ్వరు ననుకొన లేదు. సంయుక్తతల్లి మండహాసవదనవారవిందయై తన యల్లుఁడే రాజకుమారుఁడో తెలిసికొన నువ్విట్లుయమఁ గన్నులు సంయుక్తమీఁదనే నెట్టుకొని యుండెను. తిక్కిన శ్రీ రెల్లరును గగకంకణములైన ధ్వనిచేయకుండఁ బుత్తడిబొమ్మలవలె నిలిచి యుండిరి. జయచంద్రుఁడు భావరహితము లగు చూపులతో రాజ పుత్రుల నెల్లరను గలయఁ జూచుచుండెను. పాపము వారి యాశ లన్నియు నిట్లు భగ్నములై పోయెను. ఎల్లరును దెల్లవోయిరి. జయచంద్రుఁడు వహోగ్రుండై మండిపడుచు “దుశ్శీల యగు దీనిని గారాగారమున బంధింపుఁడని యజుచి లోనికఁ బోయెను. పాప మాతని కంతకంటె నవమానకరం బేమి యున్నది? యాపరాధియగు సంయుక్త కొఱకుఁ బుట్టెఁ డాశతో వచ్చి, యామె స్వయంవర సభలోఁ బ్రవేశించినపు డనేకవిధము లగు శృంగారచేష్టలను గావించిన రాజకుమారు లెల్లరును నిర్విణ్ణులై, నిరాశాసంతప్త చిత్తులై వెడలి పోయిరి. ప్రేక్షకు లనేక విధములఁ జెప్పుకొనుచు నాస్థలము విడిచి పోయిరి. లోకుల నెవ రేమి నేయఁ గలరు ?

సంయుక్త యల్లు రాణివాసమునకుఁ బోయినపిదప శుద్ధాంత జన మంతయు వచ్చి యామెను జుట్టుకొనియెను. ఆమెను గొందఱు కనురుకొనిరి. కొందఱు నీ కిట్టిది తగ దనిరి. కొందఱిది యేమి.

చిత్రమే యని సన్న సన్నముగఁ దెప్పసాగిరి. కొందఱు కోపపడిరి. ఆమెను వాద్దుమీటి చీవాట్లు పెట్టుటలోఁ గొందఱు కంఠములు బాంగురువోయెను. ఎవ్వరును రాజభృత్రిక యని సంజేహింప లేదు. ఎవరికిఁ దోచి నట్లు వారు నిందించిరి. బుగ్గలపైఁ బొడిచిరి. సిగ్గు లేని చానా! యని యెత్తి పొడిచిరి. అందఱుకంటె నధికముగఁ బుత్రికాక్రమమును దిగ్గమింగి యామె తల్లి మండిపడియెను. కాని సంయుక్త యేమియు మాట్లాడ లేదు. మఱల గుసగుసలు మెండయ్యెను. రుసరుసలు ప్రబలెను. సంయుక్త యేరికిని జవాబు చెప్ప లేదు. మొగ మెత్తి యేరినిఁ జూడలేదు.

కాలరుద్రునివలె గర్జించుచు నంతలో జయచంద్రుఁ డచ్చటకు వచ్చి సంయుక్తపైఁ జాలఁ గోపపడియెను. నీకిట్టి బుద్ధి యేల పుట్టె ననియెను. మతి పోయెనా యని కసరుకొనియెను. మా గౌరవ మంతయు మంటఁ గలిపితి వని తహతహ పడియెను. చూడు మేమి చేసెదనో యని పండ్లు పిండిచేసికొనియెను. పాపము కోపభరమ్మున జయచంద్రుని శరీర మాపాదమస్తకము వడఁకిపోయెను ; గాని సంయుక్త యేమియుఁ జలింపలేదు. అప్పుడు గూడఁ దన వరాలనోట మాట్లాడ లేదు. సంయుక్త మానమువలన జయచంద్రుని క్రోధము మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. వెంటనే యాతఁ “దీ తుచ్చురాలినిఁ దైదులోఁ బడవేయుఁ” డని యజ్ఞచెను.

ఆ మాటయే చెట్టించి చెట్టించి పలుకుటవలన నది నిశ్చయమై నదియే యని భావించి చెలికత్తెలు సంయుక్త చేయి పట్టుకొనిరి. అంత జయచంద్రుఁడు ముందు బయలుదేలి కారాగారము దెస చారి తీసెను. అప్పు డైనను సంయుక్త చలింపలేదు. వెంటనే యా

క్రొత్త పెండ్లికూతురు కైదులో బంధింపఁ బడియెను. అచ్చటి స్త్రీలలో నామె స్థితి నారసి “పాప మయ్యో” యని వగచిన వారొక్కరును లేరు. ఆహా! పెండ్లికూతురని సకలోపచారములును జేయవలసిన యా స్త్రీసంఘ మప్పు డామెయెడల నెంత కాశిన్యము వహించెను!

చుట్టములు గాని పక్కములు గాని తనిదండ్రులు గాని సంయుక్త భావ మేమో గ్రహింపఁ గలిగి రని చెప్పటకు వీలులేదు. చిన్న తనమునుండియుఁ బెంచి పెద్దచేసిన దాదులును, నరమర యన నెట్టిదో యెఱుంగక చిన్న పుటినుండియుఁ గలసిమెలసి తిరుగు చెలికత్తెలును గూడ గ్రహించిలో లేదో వారికే యెఱుక. చేష్టలను బట్టి గ్రహించిన వారు లేరనియే చెప్పవచ్చును. అయినను దలిదండ్రులకును, జుట్ట పక్కములకును, జెలికత్తెలకును గూడ వ్యతిరేకముగఁ బ్రవర్తించి కారాబద్ధ యైన సంయుక్త ముం దేమి చేయఁ దలంచికొననదో?

అటఁ బృథివీరాజు, తన యెడల జయచంద్రుఁడు గావించిన కృత్యమును విని మండిపోయెను; గాని సంయుక్త గావించినది విని వెంటనే పొంగిపోయెను. “జయచంద్రుఁ డంతటి సభిలో నాకుఁ గావించిన యగౌరవమునకు నే నచ్చటకుఁ బోకుండఁగనే ప్రతీకారము జరిగి పోయినది. అల్లారుముద్దుగఁ బెంచుకొనిన యాతని గాదిలికూతురే తత్తుణ మా దుక్కీలుని మానమును దగ్ధము గావించివైచినది. ఆహా! సంయుక్త యెట్టి సుగుణమణి!” యని యాతఁ డామె ధైర్యసాహసాదులకు మెచ్చుకొనియెను; గాని యనుంగుబిడ్డయై యుండియుఁ దన గౌరవమును మంటఁగలుపుటచేఁ గోపోద్దీపితుఁడై

దురభిమానియగు జయచంద్రుడు, సంయుక్తను, సభలోఁ బలికినట్లు కారాగారమున బంధింపక మానఁ డనియు, సహింపరాని బాధలు పెట్టక మానఁ డనియు నిశ్చయించుకొని, ప్రాణములమీఁదఁ గూడ నాశవదలుకొని తన గౌరవమునకుఁ గలంక మొదవకుండఁ గాపాడిన యా కన్యాతిలకము నుద్ధరింపకున్నను, దనయెడల నతినీచముగఁ బ్రవర్తించిన జయచంద్రుని శిక్షింపకున్నను, దన ప్రాభవమునకును బౌరుషమునకును గలంకము కలుగక మాన దని తలంచి, ముఖ్యముగా సంయుక్త ప్రేమ త్వరపెట్ట వెంటనే ప్రయాణభేరిని మ్రోయింపించి యాకస్మికముగాఁ గన్యాకుబ్జనగర సమీపమున విడిచెను.

ఈ సమాచారమును విని కన్యాకుబ్జపౌరులు చాలఁ దల్లడిల్లెరి. జయచంద్రుని కోపాగ్ని మఱిత వృద్ధి యయ్యెను. అక్కతన నాతఁడు వెంటనే తన సైన్యమునందుఁ జక్కని వ్యవస్థ చేర్చుటచి సంయుక్త యున్న కారాగారమును గుఱించి స్వయముగఁ జాల జాగ్రత్త పుచ్చుకొనసాగెను. పిన్నటనాట నుండియుఁ జెలికత్తెలై యుండియుఁ జేజసాలను గాపాడు స్త్రీలు పాపము ముద్దరా లగు సంయుక్త యెడలఁ జాలఁ గాతన్యమును జూపఁ దొడంగిరి. “పృథివీరాజు వచ్చెనని నీవు మురియ నక్కఱలేదు. అతఁడు ప్రాణములతోఁ బోవునపుడు చూతములే ” యని వా ర పుడపుడు సంయుక్తను మర్మోద్ఘాటనము చేయ సాగిరి. కాని సంయుక్త యప్పుడు గూడ నేమియు మాట్లాడ లేదు. మనమున నించుకేనియు జంకు వహింపలేదు. పయింబయిగఁ బృథివీరాజు రాక వాలకించిన నాటఁగోలె నామె మఱిత గాంభీర్యమును దాల్చెను. ఈ లక్షణములను జూచి యెల్లరు నామెకు మతిపోయిన దని తలంచిరి.

నాటి రాత్రి యిరుతెగలవారును సమరసన్నాహములలోఁ బ్రవేశించిరి. జయచంద్రుఁడు పృథివీరాజు నెదిరించుటకుఁ గహరకంఠీరుఁ డను సేనాధీశుని యాధిపత్యముక్రింద మూఁడువేల సైన్యము నేర్పాటు గావించి యుంచి దుర్గమునందుఁ జాలఁ గట్టుదిట్టములు గావించెను. బురుజు లన్నియు ఘరంగీలతో నింపివేయించెను. ప్రాకారములయం దెల్లయెడల సైనికులను నిలిపెను. కొందఱు సేనాధిపతులు కోటలోపలను వెలుపలను నిలిపిన సైనికులను బరీక్షించుట కాయంధకారపరీత మగు నిశీధసమయమున నశ్వారూఢులై పటాక్షపముతో నటునిటు సంఘరింప సాగిరి.

సంయుక్త కీ సంగతి యెట్లొ తెలియవచ్చెను. వెంటనే సంయుక్తయు నిరువురు చెలికత్తెలును బురుషవేషములను దాల్చి గుఱ్ఱముల నెక్కి సేనాపరీక్ష గావించు సేనానులవలె నటించుచు దుర్గమును దాటి పృథివీరాయని సేనానివేశము దెసకు గుఱ్ఱములను దాయించిరి. కాని వారి నెవ్వరును జూచియుండలేదు. చెఱసాలలో దాసీలు సంయుక్తకుఁ గలిగించిన వన్నియుఁ దమపై రాజునకు విశ్వాసము గలుగుటకై కల్పించిన కృత్రిమబాధలే కాబోలు! బౌరా! శ్రీల చాతుర్యము! పృథివీరాజు సంయుక్త రాక కెంతయు నలరి, యామె సాహసము నెంతయు మెచ్చుకొని యామె నప్పుడే గాంధర్వ విధిం బరిణయ మయ్యెను.

ఈ వివాహవిధానము భారతధర్మకాన్త్రమునకుఁ గేవలము వ్యతిరేకముగ నున్నది. పృథివీరాజుజయచంద్రు లక్కచెల్లెండ కుమారు లగుటంజేసి సంయుక్త పృథివీరాజునకుఁ గూతురు. ఇట్టి సంబంధమును భారతీయుఁ డైన వాఁ డెవ్వఁడును జేసికొనక పోవు

టయే గాక యిట్టిది జరిగినది వినినచో బాల గంటగించుకొనకుండ నుండఁ బాలఁడు. అట్టి యెడల సంయుక్త పృథ్వీరాయని బ్రేమించుటయు నాతఁ డామె ప్రేమ నంగీకరించుటయుఁ జూడఁ బాల నాశ్చర్యముగ నున్నది. అప్పటి వా రెవరైన దీనిని గుఱించి యాక్షేపణలు నేసిరో లేదో చెప్పుటకుఁ జరిత్రములయం దాధారములు కాన్పింపవు. చరిత్రకారులు గూడ దానిని బాఱవిడిచిరే గాని యాక్షేపించి యుండలేదు. ఇట్టి వివాహములు భారతీయేతరుల యందు జరుగుచున్నట్లు విందుము. భారతధర్మశాస్త్రమునందుఁ గొన్ని వాపులును, విశేషించి కొందఱు బంధువుల కన్యకలును వివాహములయందు స్వీకర్తవ్యము గా గని నిషేధము లేర్పడి యున్నవి. మేనటికమును జేసికొనుటకుఁ గూడఁ గొందఱు అంగీకరింపరు. భారతీయ వివాహములలో శాస్త్రమునకును, లోకమునకును గూడ విరుద్ధముగ జరిగినది సుప్రసిద్ధ మగు ద్రౌపదీపరిణయ మొకటి కాన్పించుచున్నది. అయినను దానినిఁ గొన్ని కారణములు నూపి వ్యాసభగవానుఁడు విశేషవిధిగా సమర్థించి యున్నాఁడు. ఈ సంయుక్తాపరిణయమును గూడ నెవ రైనఁ గారణములు నూపి విశేషవిధిగా సమర్థింపఁగలరా? దీనినిఁ గేవలక్రమవివాహములలోఁ బరిగణించుటకు మా కనుజ్ఞ నొసంగెదరా?

సంయుక్తరాకయు, నీ వివాహవృత్తాంతమును గూడ సంయుక్త చెలికత్తెలకుఁ దక్కు దిల్లీ నేనానివేళమున నైత మేరికినిఁ దెలియదు. కాని కొంత తడవున కెట్లో సంయుక్త సఖీసమేతయై చెఱునుండి తప్పించుకొని పృథ్వీరాయనిఁ జేరి నని జయచంద్రునకుఁ దెలియవచ్చెను. అప్పు డాతనికిఁ గలిగిన కోపమును, దుర్గమునం దంతటను బొడచిన కలవరమును మేము వివరముగ వర్ణింపఁ జాలము.

తెంటనే జయచంద్రుని యనుజ్ఞ నంది సంయుక్తాపృథివీరాయలం బట్టితెచ్చుటకుఁ గవారకంతీరుఁడు తన మూఁడువేలసైన్యముతో రహస్యముగ బయలుదేఱెను.

కాని, యంతకుము న్నిట్టిది సంభవింపవచ్చు నని కన్యాకుబ్జన గరమునకును, దన శిబిరములకును నడుమఁగల యంధకారపరీత మగు వికాలప్రదేశమునఁ బృథివీరాజు తన భటుల నటనట నుంచుటంజేసి కవారకంతీరుని రహస్యము దాఁగినది కాదు. దిల్లీభటులు వారినిఁ జూచుటతోడనే సంకేతానుసారముగఁ గాహళముల నూఁదిరిదిక్కు హరములు ముఖరితములు సేయు నా బాకాధ్వనుల నాలకించి యంతకుముందే సమరసన్నాహములతో నున్న దిల్లీపైనికులు బారులు దీరి నుందునకు నడచిరి. దాని కారితాయి యను నతఁడు నాయకుడై యుండెను. పృథివీరాజు గూడ సంయుక్త చింత సెలవు నైకొని హరహరా! యని యుద్ధరంగమున కుఱికెను.

అంత భేరిభాంకరణంబులును సింహనాదంబులును మిన్న ముట్ట యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. వీరు కాల్యంతులు, వీరు రాహుత్తులు నను భేదము లెక్కసేయక సంకులసమరము ప్రారంభించిరి. మత్తగ జములు నడగొండలవలె ఘోంకారములు సేయుచు నెదుటి వారి సెల్లరినిఁ ద్రొక్కి చంపుచుండెను. ఎందఱో యోధుల యుత్తమాంగములు బంతులవలె సెగిరిపోవుచుండెను.

అప్పుడు కవారకంతీరుఁడు, నాతతాయియు ద్వంద్వయుద్ధము నకుఁ దలపడిరి. నాగాయతబలులును, బరస్పరమును దుబ్బులు నగు వారి పోరాంతయు ఘోరం బయ్యె, సెంతోదర్శనీయముగ నుండెను. వారి భూభంగములును, సింహనాదములును, బరివర్తనములును,

లంఘనములును, బంధములును, మిగుల హృదయంగమములై యుండెను. అంతకంతకు వారికి శార్య మెక్కు డయ్యెను. ఆ సందర్భమున నతి లాఘవముగ నాతఁడాయినఁ దన ఖడ్గభుజంగికి బలియిచ్చి కహరకంఠీరుఁడు విజయానందంబునఁ బేర్చి యార్చుచు దిల్లీపై న్యము నురుమాడఁ జొచ్చెను.

అంతఁ దమ నాయకుని పాటును, బరనాయకుని పోటును జూచి రిచ్చవడి దిల్లీపైనికులు వెన్నిచ్చి పాటిపోఁ జొచ్చిరి. అది చూచి సహింపఁ జాలక పుథివీరాజు తన పైనికుల నోడకుఁ దోడకుఁడని హెచ్చరించుచుఁ జిచ్చఱ పిదుగువలెఁ గహరకంఠీరుని పై కుఱికిెను. వా రిరువురు నట్లు చాలఁ గాలము పోరిన పిదపఁ బృథివీరాజు హూంకరించి తన ఖడ్గమును కహరకంఠీరునిపై విసరెను. కాని యా యేటు తప్పిపోయెను. వఱలఁ బృథివీరాజు సన్నద్ధుం డగు నంతలోఁ గహరకంఠీరుఁడు విజృంభించి దిల్లీశ్వరునిపైఁ జంద్రహాస మెత్తెను. ఒక్క రెప్పపాటు కాలములోఁ బృథివీరాయని శిరస్సా సంగ్రామరంగమునం బడి దొర్లుచుండ వలసినదియే; గాని యంతలో వెనుకనుండి యొకవీరుఁడు సనుదెంచి కహరకంఠీరునిఁ బరలోకమున కంపిఱై చెను. దిల్లీశ్వరున కపాయము తప్పిపోయెను.

ఆకస్మికముగాఁ , గహరకంఠీరుఁడు కూలుటచే రిచ్చవడి దిల్లీ శ్వరుఁ డెదుట నున్న వీరునిఁ జూచి యాశ్చర్యపడెను. అది చూచి యా వీరుఁడు “రాజా! ఆశ్చర్యమున కిది సమయము గాదు. ముందున కుఱుకుము. అహితుల నఱకు” మని హెచ్చరించుచుఁ గన్యా కుబ్జపైనికులపైఁబడి యమృతముగ వీరవిహారము నేయఁ దోడఁగెను. అప్పటికినిఁ బృథివీరాజు తాతనిం గుర్తింపఁ జాలకపోయెను. అయిన నిప్పు దాతనిం గుఱించి యోచించుచుం గూరుచుండిన ముప్పు

వాటిల్లు నని తలంచి యాతని వెంటనే వైరివీరుల నరుమాడఁ జొచ్చెను. ఇది చూచి దిల్లీ సైనికులు మఱింత యుత్సాహముతోఁ బోరసాగిరి.

క్రొత్తవీరుని ఖడ్గమునకు, దిల్లీశ్వరుని చంద్రహాసమునకును వైరియోధు లెందఱు బలి యైరో లెక్క లేదు. ఒక నిమిషములోఁ గనారగంఠీరుఁడు కూలిన వార్త యెల్లెడను వ్యాపించెను. ఇది వినియుఁ గ్రొత్తవీరుని యాధ్యత్యమునకును, దిల్లీశ్వరుని ధాకకు నోర్యఁ జాలకయు, దమ వారు స్వల్పముగను, బరు లధికముగను నుండుటం జూచియు నికఁ గార్యము లే దని జయచంద్రుని భటులు వెన్నిచ్చి పాఱుదొడంగిరి. అయినను విడువక పృథ్వీరాజు నాతని భటులు గన్యాకుబ్జయోధులను దఱిమి తఱిమి కసిమసంగఁ జొచ్చిరి. అపుడు క్రొత్తయోధుఁడు దయార్ద్రహృదయుడై “రాజా ! నీకు విజయము లభించె; పాఱుబోతులఁ జేనకకు” మని యెలుకెత్తి పిలిచెను. అది విని యాతనిపైఁ గల సాధ్యస్కం బగు గౌరవము వలన మాటువలుక నోడి సేనలను మఱలించుకొని పృథ్వీరా జాతనితోఁ గూడ కిదిరముఁ జేరెను.

కిదిరముఁ జేరిన పిదపఁ గూడఁ బృథ్వీరాజు క్రొత్తవీరుని గుఱుతింప లేకపోయెను. ముఖమునఁ బొంగి పొరలి పోవుచున్న లావణ్యమును, వికాలనయనములయం దుచ్చలితం బగుచున్న తార్శ్యమును, గలిగిపలుకులయం దుత్తరంగిత మగుచున్న మాధుర్యమును జూచి యరసాక్కి పృథ్వీరాజు మున్నెప్పుడో యొకప్పు డాతనితోఁ జాలఁదడవు మాట్లాడి యున్న ట్లనుమానించుచు నడుగుట గౌరవము కా దనియుఁ గొంత తడవేదో ముచ్చటించుచుఁ గూర్పున్న దెలియక పో దనియుఁ దలంచి యాతని నెదుటఁ గూర్చుండఁ

పెట్టుకొని యాతఁడు తనకుఁ గావించిన మహాపాకారమునకుఁ గృతజ్ఞతఁ జూపఁ దొడఁగెను. శ్రొత్తవీరుండు నింకను రాజుతన్ను గుఱుతింప లేనందులకు ముసిముసినగవులు నగుచు నల్లనల్లనఁ దగునట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండెను. ఎంతకును రాజు కృతార్థుఁడు కాలేక “నా జ్ఞాపకశక్తి యిట్లు మందమై పోయిన దేల?” యని చాలఁ దొక్కుపడ సాగెను. ఇంకఁ దన్నుఁ గుర్తించుట రాజువలనఁ గాదని తలఁచి వీరుఁ డా పటకుటీరమంతయు పాఱిపోవునట్లు సమస్త తక్కుటాక్షముల నంతట నొక్కిమాఱు నెఱపి మోము వంచి యూరకుండెను. అంత దరహాసితవదనలై సంయుక్త చెలికత్తై లిరువురును మదనుని పూవుటమ్ములవలె తుణములో వచ్చి వీరుని భుజములపైఁ జేతుల నానుకొని యిరుదెసల నిలుచుండిరి. అప్పుడు రాజహృదయ మొక్క మాఱు కలఁగి పోయెను. వెంటనే యాతఁడు వీరుని చేయి పట్టుకొని ముఖము దెస గంభీరముగఁ జూచి “సంయుక్తా” యని పిలిచెను.

ఇంక వీరుఁ డటఁ గూరుచుండఁ జాలక తటాలున రాజు చేయి విడిపించుకొని యడుగులు తడఁబడ శరవేగమున మఱి యొక పటకుటీరములోనికిఁ బోయెను. చెలికత్తై లంత సిగ్గుందులకే యని రాజు దెసకుఁ జూచిరి. వెంటనే రాజు “సంయుక్తా” యని పిలుచుచు నామె యున్న పటకుటీరమునకుఁ బోయి యెంత వెనుకకుఁ బోఁ బోవుచున్నను వదలక యామె చేయిపట్టుకొని తిసికొని వచ్చి యంకతలమునఁ గూరుచుండఁపెట్టుకొని ప్రియమారఁ గొగిలించుకొని మోము ముద్దాడి “దేవీ! నాఁడు మానము నిలిపితివి. నేఁడు ప్రాణము నిలిపితి” వని యనేకవిధములఁ గొనియాడఁ దొడఁగెను. వీరుఁడు సంయుక్త యని పాఠకుల కింకఁ దెలుప నక్కఱ లేదు.

రాజులు చేయుటవలన సంయుక్త కెక్కడ లేని సిగ్గును వచ్చెను. పాప మాముద్దరాలి నా లజ్జ యుక్కిరి బిక్కిరి గావించి వై చెను. అక్కతన నామెయేమియు మాట్లాడఁజాలక మోమువంచికొని రాజు దృఢానింగనమునఁ గరఁగిపోవుచుఁ గూరుచుండి యుండెను.

చెఱునుండి తప్పించికొని పురుషవేషముతో నశ్వము సధిగో హించి నిశీధసమయమునఁ గావలివోడను వంచించి వెదకికొనుచు వచ్చి రాయని గాంధర్వవిధిం బరిణయ మైసప్పుడును, మఱలఁ బురుషవేషము దాల్చి పృథ్వీరాయనిఁ గాపాడి వైరివీరులను వేట్లాడి నప్పుడును లేని యింతటి లజ్జ సంయుక్త కిప్పు డేల? అది యేమో స్త్రీలకే తెలియవలెను. సమయము వచ్చినపు డబల లెంతెంత పనుల నైనఁ గానింతురు; గాని పిదపఁ బురుషులను జూడవలసి వచ్చినపు డెంతో సిగ్గుపడెదరు. ఇది లోకములో జరుగుచున్న యాచారము. దీనికి హేతు వేమో చెప్పఁజాలము. పురుషు లైనచో సుత్యుప్త కార్యములను నిర్వహించివచ్చి తఱుచుగఁ బెద్దపెద్ద సభలలోఁ బ్రగల్భములు గొట్టెదరు. స్త్రీ లట్లేల సిగ్గుపడెదరో? స్త్రీలకు సిగ్గు పడుటయే ప్రగల్భములు కొట్టుట వంటిదా?

ఈ యుద్ధమునఁ బృథ్వీరాజునకు సంపూర్ణముగ విజయము కలిగెను. అట జయచంద్రుడు దిల్లీశ్వరుని మీదికి మఱల సైన్యము నంపక యాతఁడు కోట ముట్టడించె ననిఁ జూచుకొంద మని యూరకుండెను. కాని రాజు మాత్రము దుర్గమును ముట్టడింప లేదు. రాదగిన ఎన్దువు చేజిక్కి ననియుఁ గాదగిన పని యైపోయిన దనియుఁ దలంచి యూరకుండెనో, తన యెడలను రాజునెడలను జాల నగౌరవమును దిరస్కారమును జూపినను జయచంద్రుడు కన్న తల్లిడి యగుటచేఁ బుత్రికాసహజం బగు ప్రేమంబునఁ గోటను

ముట్టడింప మాను మని సంయుక్త ప్రార్థించెనో, గాని కన్యాకుబ్జ దుర్గమును బట్టుటకుఁ బ్రయత్నింపక రాజు నైశ్యమును వఱలించు కొని సంయుక్తా సమేతుడై దిల్లీ చేరికొనియును.

అన్ని యుద్ధములయందును బరాభవమే కలుగుచుండుట వలన జయచంద్రుని యనూయ పెరిగి పోఁజొచ్చెను. కన్న కూతురు కూడ శత్రువులలోఁ జేరుటవలన వాతని హృదయము దగ్ధమై పోయెను. అక్కతన వాతఁడు “దిల్లీ యజమీరు కన్యాకుబ్జములను బృథ్వీరాజున నేలవలెను; నేనైన నేలవలెను; లేదేని మఱియొకఁడేని నేలవలెను. కాని నా కంఠములోఁ బ్రాణము లుండఁగాఁ బృథ్వీరాజునకు విశ్రాంతి యొదవ నీ” నని యాతఁడు చెప్పసాగెను. అటు భోలాభీముఁడు గూడ నిట్టి యభిప్రాయము నే గలిగి యుండెను. నుజ్జల నిరువురును గలసి యథాప్రకారముగ యుద్ధప్రయత్నములను జేయసాగిరి.

ఇంతవఱకును జరిగిన యుద్ధములలోఁ బృథ్వీరాయని సేనాధీశులలో ననేకులు మడిసిరి. అయిన నింకను బాలమంది వీరు లుండుట వలనను, సంయుక్తను దీసికొని వచ్చిన పిదప భోగపరాయణత బలిపి పోవుటవలనను రాజున కా విచారమే లేకపోయెను. కాని మిగిలిన వారిలో గొప్పవాఁడు కయమాన్షను మర్రి. అతఁడు “ఖటుశ్రు ములోని నిధానమును దీసెను. మరుస్థలములోని పిడిహారరాజుం జంపెను. గోరీనిఁ జెఱపఁజెను. బలవంతు లైన తురకరాజులను భారతీయరాజులను జయించెను. అందఱును జహువాక్ రాజునకు (పృథ్వీరాజునకు) ధయపడు నట్లు చేసెను. అతఁడు పెద్దశ్రుతి వలె ధయంకరుడై తన కీర్తిచే నన్ని దేశములను నింపెను” అట్లున్న

విధములఁ దనకుఁ గుడిచేయియై యుండినను సొకమాటు తన భోగ కారతను గామించె నని పృథివీరా జాతనిఁ జంపించెను.

మిగిలిన వారిలోఁ జాముండరాయఁ డను నాతఁడు గూడఁ జాల గొప్పవాఁడు. అవక్రపరాక్రమకాలి. విశేషించి రాజునకు స్థానికుఁడు. అన్నివిధముల నీతఁడును గయమాఘవలెనే రాజునకుఁ గుడిభుజమై యుండువాఁడు. అయిన నొకప్పు డీతఁడు రాజున కత్యంత ప్రీతిపాత్రమైన యొక యేనుంగును సంహరించినందునఁ గోపమువచ్చి రాజీతనిని నైదులలో బెట్టించెను. అప్పు డీతఁ “డిఁక శస్త్రము పట్ట” నని శివభము దాల్చెను.

రాజున కంతకంతకు భోగపరాయణత మితిమీటి పోఁజొచ్చెను. అతఁడు రాజకార్యములను జూచుట పూర్తిగ మానివేసెను. వానిని గుఱించి యుద్యోగు లేమైనఁ జెప్పఁ బోయినయెడల వారిపైఁ గోపింపఁ దొడఁగెను. ఒకప్పు డేదో సందర్భమున హాహులీరాయఁ డను వీరాధిపీరుఁ డగు చమూపతిని మిక్కిలి పరాభవించెను. దాని కాతఁడు చాలఁ గోపించి “రాజు పొగ రణఁచెదఁ గాక” యని ప్రతిన పూని గోరీ కొఱకు గట్నీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

అప్పటి కిటు భీమచంద్రుల ప్రయత్నములు గూడఁ బూర్తియయ్యెను. గుప్తచారులవలన వారికి దిల్లీయందలి కయమాఘ సంహారమును, జాముండరాయని కారాబంధనము, నాతని శస్త్రసన్యాసమును, హాహులీరాయని పరాభవము, నాతని గట్నీపట్టణ ప్రయాణము నెప్పటి కప్పుడే తెలిసిపోయెను. ఆ కారణమువలన వారు మఱింత యోత్సాహ ముండి యొక జాగు నేయరా దని గోరీని మఱల వాహ్వనించిరి.

అంతకు ముందే గోరీ తన గుప్తచారుల మూలమున భారత దేశమునందలి సమాచారము లన్నియుఁ దెలిసికొని దండయాత్రకొఱకు మఱలయత్నములు సేయుచుండెను. ఇంతలో భీమచంద్రుల రాయబారులును హాహువీరాయఁడు నాతనికిఁ బ్రత్యక్ష మైరి. అప్పటి యాతని యానందమునకుఁ బరిమిలి లేదు. వెంటనే యాతఁడనంత సేనాసాగరమును గూర్చుకొని కాజీలచే నిర్దేశింపఁబడిన సమయమున భారతసామ్రాజ్యమును జయించుటకు బయల్పడెను.

ఈ వార్త తక్షణమే పృథ్వీరాజునకుఁ దెలియ వచ్చెను. కేవలము గోరీ నైస్యమే యపాదముగ నున్న దనియు, భీమజనుచంద్రుల వాసిని నైతము సామంతుల వరూధినితోఁ గలిసి యగణ్యమై యున్న దనియుఁ గూడఁ దెలియ వచ్చెను. ఆ వెంటనే యాతఁడీ యుద్ధయ నైస్యంబులును గలిసినచో నజయ్యం బగు నని యూహించి సంగతి సందర్భము లన్నియుఁ దెలుపుచు వెంటనే సాధ్యమైనంత నైస్యమును గూర్చుకొని దేశము నుద్ధరించుటకు బ్రాణమాలవై నాశ గూడ విడిచి యెట్లున్న నట్లు రావలసిన దని బావమఱచియు మహావీరుఁడు నగు కేవలరాజు సమరసింహునకును, మిత్రులకును వార్తల నంపెను.

పృథ్వీరాజు, పగతుర సమరసన్నాహములను, దమ యుద్ధప్రయత్నములను, బ్రజాభిప్రాయమును, దేశస్థితియుఁ జూచి యాతడక శ్రమంతం బగు భారతదేశము నిష్కంటకం బగుట యుండఁ బారతంత్ర్యం బను సంధికారబంధుర మగు కూపంబునఁ బడిపోవుట యుండఁ దప్ప దని నిశ్చయించుకొని తదనుగుణము లగు ప్రయత్నములను జేయ సాగెను. సంతత యుద్ధపరిశ్రమ వలననో, భారతదేశమునకు దౌర్భాగ్యదశ యాసన్నం బగుటనో, మఱల యుద్ధము

శుభవించె నను నిర్వేదము వలననో, శత్రువాహిని యగణ్యమైయున్న
 తను జంకు వలననో, యాద్ధములూఁ జనిపోయిన వారు గాక మిగిలిన
 తమనాయకులలోఁ గొండ అక్రమముగ శిక్షింపఁ బడిపోయిరి గదా
 యను విచారము వలననో, యింటిగుట్టంతయుఁ బాపాత్ముఁడు హాహు
 రీరాయఁడు శత్రువులకుం తెలిపివేయు నిక సేటి జయంబను సందే
 హము వలననో, యీ మహాసంగ్రామమువలన దేశమునందలి స్త్రీపు
 రుషు లాబాల గోపాలము నట్లుడికిపోవు నట్లుడికిపోదు రను సంతా
 పము వలననో, మఱి యే కారణము వలననో దిల్లీపై నికు లొకింత
 కళదక్కి యుండిరి. కాని యది దూరదర్శులకుఁ గాని తెలియరా
 నదియై యుండెను. దానిని బరీక్షించి చూచిన వారు గూడ లేదు.

ఇంతలో రావలసిన వా రెల్లరును దమ తమ బిరుదములకుఁ
 దగినట్లు మహావైభవముతో వీరరసము మూర్తీభవించెనో యనునట్లు
 యోధదేవము లలవడిచికొని పెండ్లికొడుకుల వోరఁ దరలి వచ్చిరి.
 మొత్తము పృథివీరాజు పక్షమునఁ బోర నరుదెంచినవారు రథగజ
 తురగపదాతి సైన్యములు గాక. మహారథు లగు సేనాధీశులును,
 రాజులును, గలసి నూటయేబం ద్రుండిరి. అందఱలో సమరసిం
 హుఁడు, కాళని కుమారుఁడు కల్యాణరాయఁడును ముఖ్యులు.
 వారందఱును గలసి దేశధర్తి ప్రేరితులై గంగోదకములు చేతఁబట్టి
 “శత్రువులను గలువ నైన గలిచెదము, స్వధర్మము కొఱకు రణాం
 గణమున దేహముల నర్పింప నైన నర్పించెద” మని శపథములు సేసిరి.
 అప్పుడు భేరివృదంగ తూర్కాది మంగళధ్వనులచే దిక్కువారములు
 ముఖిరము లయ్యెను. బ్రాహ్మణుల వేదఘోషములచే నా మహా
 వీరుల శరీరములయందుఁ బ్రవహించు రక్తము పవిత్రం బయ్యెను.
 శ్రుతాణులు గావించిన తూర్వవీరయశోగానముచే నా రక్తము

కఠోన్నమై వారి ముఖములయందు నీగతేజం బంకితమయ్యెను. ప్రబోధగీతములు పాడుచుఁ బుష్కాంగన లాసంగిన మంగళహారతులచే నా తేజము వినీలమేఘములపై నృత్యము గావించు క్రొక్కాఱు మెఱుంగువలె విరాజిల్లెను. పుధివీరాజు వచ్చి స్వధర్మమును గుఱించి గంభీరోపన్యాసము మొసంగి, స్వయమంగఁ గంతములయందుఁ బుష్పహారములు వేసినపుడు వారి శరీరములు పొంగిపోయెను. ఇచ్చ నీతుమారి సంయుక్త మున్నగు నంతఃపురస్త్రీ లెల్లగును వచ్చి “మిమ్ము విజయలక్ష్మీ వరించుఁ గాత” మని పుష్పాంజలులు పెదచల్లినపు డైహికవిషయప్రపంచ మెల్ల నదృశ్యమై వారి మనోదర్శనములయందుఁ గేవల మసిధారాతీర్థమును విరాజమానము గావించు నా యాదికేశ్చి వారికిఁ బ్రత్యక్ష మయ్యెను.

అంత నెల్లరకు నవశక్తి యొదలెను. నిశ్చలంబుగ నిలిచి గంభీరముగఁ జూచుచు నా యాదికేశ్చి వారినిఁ జేయెత్తి యాహ్వానించెను. గంభీరము లగు భేరీభాంకరణములు వారి హృదయములకుఁ జలనము గలిగించెను. వెంటనే వారు తటాలున నశ్వములను, రథములను, గజముల నధిరోహించి సువ్యవస్థావిరాజమానము లగు తత్తలైన్యభాగముల కధీశులై దిల్లిదుగ్గాధిదేవత కళివందనములు గావించి, ప్రత్యాకార వినిర్ముక్తములును భుజనిక్షిప్తములు నగు నిశితకరవాలముల తీక్షణకాంతులు మిఱుమిట్లుగొలుప “జయహర ! జయమహాదేవ ! యని రణఘోషము గావించుచు స్థానేశ్వర మహాక్షేత్రమునకుఁ బ్రయాణమై పోయిరి. అట భీమ జయచంద్రులును, గోరీయు యుక్తసుమయమునఁ జక్కని యేగ్వాటులు గావించుకొని యచ్చటికిఁ జేరిరి.

వీరటఁ జేరక పూర్వమే మందహాస పడనారవిందయై, మఱి తోమర భిండివాలాద్యాయుధములను ధరియించి, చిరుగజ్జియము

హృదయంగమంబుగ ధ్వనిసేయఁ బరశక్తియాయుద్ధరంగమునఁ దాండవము ప్రారంభించెను. ఆమె విద్యుత్కటాక్షములనుండియు, బింబాధరమునుండియు, నీవత్ప్రకటమగు శ్వేతదంతపంక్తినుండియు, నవరత్నస్థగితము లగు బంగర భూషణుల నుండియు, నిశితము లగు వివిధాయుధముల నుండియుఁ బదాఙువన్నె బంగారము నవళుళించు కోమలదేహవల్లి నుండియు వెలువడు వివిధ కాంతులు మిళితములై సూర్యభగవానుని సహస్రమయూఖములతో విశ్వ మండి యామహా సౌగంధ్యము రంగమున వ్యాపింపపాగెను.

ఎవరు శత్రువులం జంపుట గాని, చచ్చుట గాని గొప్ప యని భావించుకో, యెవ రీ పాంచభౌతిక దేహములు నికాతఖడ్గముల శూనులు లై నప్పుడే పవిత్రము లగు ననితలంతుకో, యెవరు తమ మృదుతనులతలయందలి కవోష్ణరక్తముచే ఖడ్గముల కభిషేకము గావించిన యెడల మోక్షము గలుగు నని భావించెదకో, యెవ రసి ధారాతీర్థమునం దవగాహనము గావించినవారే ధన్యులని నమ్మెదకో వారి కామె ప్రత్యక్ష మగును. ప్రేమభరితము లగు పలుకులతో బుట్టించును. పడిపోయినను విచారము గలుగనీయక స్థితో యును గలిగించును. ఆమె విహారస్థల మగు రణరంగమునం బ్రాణము లను బాసిన వారిని వీరస్వర్గమునకుఁ గొంపోవును. కాని మన కామె గోచరింపదు. మనము రణరంగమునకుఁ బోయితి మేని మాకు లగు యోధుల శరీరములనుండి ప్రవహించు రక్తధారలం ద్రావ నెల్లయెడల సుంచరించు కాకినీ ధాకివ్యాదిభూతములు ప్రత్యక్షమై తమ పని కడ్డునచ్చితి మేమో యని మనపైఁ బడుటకు సిద్ధపడును. కావున మనము రణరంగమునకే పోవద్దు.

మన మా యాదిశక్తినిఁ జూడ నభిలషింప వద్దు. యోధజీవన ముత్కృష్టమైనదే. కాని మన కది వలదు. మనము ఋషిసంతతివారము. శాంతజీవనము గూడ మోక్షప్రదమే. మన మా శాంతము నాశ్రయింతము. తపోవృత్తి నవలంబింతము. అప్పుడు మనకుఁ గూడఁ బరశక్తి ప్రత్యక్ష మగును. కాని యోధులకుఁ బ్రత్యక్ష మగు దానికిని దీనికిని భేద మున్నది. ఆమె గూయుధములు కుంతతోపరాదికములు. ఈమె గూయుధములు విజ్ఞానసీమములు. యోధజీవనము కంటె శాంతజీవనము తక్కువది యని మీరు భావింప వలదు. యోధజీవనము శాంతజీవన మలవకుట కష్టము. కాని శాంతజీవనము యోధజీవన మలవకుట కష్టము గాదు. అసంఖ్యవైరివీరులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన యోధుల నేకులు వార్ధకమున శాంతజీవనము నవలంబించి దానియందే తమ దేహయాత్రను జాలించిరి. అంతయు కాని చాలఁ గాలము శాంతజీవనమునగడపి తుదకు యోధులై తజ్జీవనమునందే జీవయాత్ర ముగించినవారరిది. దీనివలన మీరు శాంతజీవనాత్మక స్వయముచు కులభముగ గ్రహింపవచ్చును.

కాని మన పూర్వ రెల్లరును యోధులే. వారెల్లరును గత్తికట్టి పోరాడిన వారే. వారెల్లరును భారతీయుల బలపరాక్రమములను బ్రపంచమున కంతటికినిఁ జాటి చెప్పిన వారే. వారి కా యోధజీవనము రుచించినది. వారి యనుగ్రహమున కాశించి యాకాల మంతయు వీరకృత్యములయందే ప్రవర్తించినది. కాని మన మిప్పుడు శాంతజీవనము నవలంబింతము. ఇప్పు డీ బ్రటిషుప్రభుత్వమునఁ గాము గూడ శాంతముగ నున్నది. లేకున్నను గాలముమానవాధీనము. అది మానవుని యిచ్చకచ్చినట్లు తిరుగును. అదియుఁ గాక మనము భారతీయులము. మనవలనఁ గాని దేదియు లేదు. మన మిప్పుడు శాంత

జీవనము నాశ్రయించి భారతీయుల కత్తి సర్వనోముఖ మని ప్రపంచమున కంతటికినిఁ జాటి చెప్పుదము. ప్రపంచమునందలి యెల్లవారికిని కాంతావలంబనమునకు మనమే మార్గదర్శకుల మాదము. కాంతజీవనమునందే మనము మోక్షము సంపాదించెదము.

అట్లా పరకత్తి స్థానేశ్వరరాజరంగమున సకలాయుధధారిణియై తాండవము ప్రారంభించిన వెంటనే బంగారు తట్టలనిండ నుగంధకుసుమములను నింపుకొని కళములయందుఁ బుష్పహారములు చాల్చి విమానాధిరూఢులై వచ్చి యాకాశమునం దంతటను యక్షకిన్నరకింపురుష విద్యాధరాపుష్పగంధర్వకాంతలు నిండిపోయిరి. వారెల్లరు నన్నుతేవీరవిహారములు గావించిన వారిపైఁ బుష్పములను వర్షింతురు. అనిధారాతీర్థమునం దవగాహనము గావించిన వీరులను వరించి స్వర్గమునకుం గొంపోయి సకలౌపచారములను గావించి యానందపెట్టెదరు. ఈ మహాయుద్ధమునం బోరుట కనేకయోధులు వచ్చియున్నారు. అక్కతన నిప్పుడు వారి ముఖతామరసములయందు మహానందలక్ష్మి తాండవ మాడుచున్నది. అట్టి యానందపరితప్తాదయ లగు నా కాంతామణుల కలన నా యోధు లెంత శుభింతుకొ; గాని యా కాంతలు గూడ మనకుఁ గాన్పింపరు. వారి పుష్పప్రవక్షణము గూడఁ గాన్పింపదు.

ఆ యంతరిక్షమున నొకయెడ నవరత్నోజ్జ్వల మగు బంగారు పింఛోసనం బమర్వబడి యుండెను. దాని చుట్టును గొందఱు పరిచారికలు నిలిచి యుండిరి. దాని రత్నకాంతు లాకాశమునం దంతటను దురంగలించుచు విద్యాధరాదికాంతల సుందరవేషములకు మెళుంగు లిడుచుండెను. కొంతతడవునకు మనోహరకుసుమమాలిక

యొకటి చేబూని చేటిజనంబులు బరాబరులు నేయుచుండ మద
గజగమనయై చనుదెంచి విజయలక్ష్మి యా గద్దయ నధివసించెను.

పిదప నుభయ సేనానివేళములనుండియు బ్రహ్మాండము బ్రద్ద
లగు నట్లు భేరిధ్వానములును జెవులు గింగురువోవు నట్లు బాకాధ్వ
నులు నెగసెను. ఇంకను వివిధారావంబులు వెలువడెను. పిమ్మట
రణఘోషములు గావించుచుఁ జతురంగబలములు యుద్ధరంగమున
సాక్షాత్కరించెను. ఆ వీరుల యుద్వ్యోగ మొరులను జంపుట
లేకున్నఁ జచ్చుట. అట్టి వారికి భేరికావాళాదిమంగళధ్వను లెందుల
కని మీరు ప్రబ్బింతుగా?

యుద్ధరంగము స్వయంవర సభ. యోధులు వరులు. విమానాధి
రూఢులై యాకాశమున గుంపులు గూడి యున్న గంధర్వాదికాం
తలు పెండ్లికూడుతుండు. విజయలక్ష్మిగూడ వధువే. దివ్యసౌఖ్యముల
నపేక్షించు యోధులు పాంచభౌతిక దేహములను విడిచిపెట్టి యజ
రామర మగు దివ్యదేహము నాశ్రయింతురు. వెంటనే దివ్యకాంతలు
వారిని వరింతురు. విజయలక్ష్మి విజేతను వరించును. యోధులు
పెండ్లి కాకముందే వసంత మాడుకొందురు. ఆ వసంతోత్సవమును
గాంచి వధువు లెంతో యానందింతురు. లోకములో మంగళ వాద్య
ములు లేకుండ నెవరు పెండ్లి చేసికొందురు?

ఈ మంగళధ్వనుల కింక నొక యాంతరంగిక హేతువుగూడఁ
గలదు. భేరితూర్వాదిధ్వనులు హృదయపీఠముల నధివసించియుండు
కార్యమూర్తులను బ్రబోధించి యోధులను రణరంగమున కుటికించును.
కావాళాదితనిస్వనములు యోధుల శక్తిసామర్థ్యములను బొగడి
వారిని మఱింత విజృంభింపజేయును. ఈ రూపమున నీ ధ్వనులు

యోధులకుం గావించు నుపకారములకుం బరిమితి లేదు. కాని యా ధ్యనుల యం దాయధ్యము యోధులచే గాని మనకు స్ఫురింపదు. అవి మన హృదయములను బ్రద్దలు సేయును.

పిదప యుక్తసమయమున యుద్ధప్రారంభ మయ్యెను. ఇది చాలకాలము చాల ఘోరముగ జరిగెను. భారతదేశోపద్రవకరం బగు నీ యుద్ధమును మే మింతకంటె వర్ణింపఁ జాలము. ఇరుతెగల యందు ననేక యోధులు మడిసిరి. కాని పృథ్వీరాయని పక్షమునఁ బనిసేయవచ్చిన నూటయేబండ్ర యోధులు రూపుమాసి పోయిరి. నైస్య మంతయు నశించెను. ఒక రిద్దఱు పాతీపోయి యందురు వారు దిల్లీయందలి వారికి సమాచారములు చెలుపుటకుఁ బోయి యందురని మన మూహింప వచ్చును. పృథ్వీరాజు తాతార్హనుఁ డను తురుష్కునిచేఁ జెఱపెట్టఁబడియెను.

తన కిట్టి యవస్థ తటస్థించినందులకుఁ బృథ్వీరాజు చాల సిగ్గు పడియెను. చాల వగచెను. కాని యంతకంటె నేమి సేయఁ గలఁడు? తన్ను విడిపించుటకుఁ గాని, తన పక్షమునఁ బోరుటకుఁ గాని తన వా రెవ్వరును లేరని తెలిసికొని యాతఁడు నిర్విణ్ణుడై పోయెను. ఒకింతతడవునకుఁ దెలివి తెచ్చుకొని “నేను గోరీ సేదుసారులు చెఱపట్టి దయఁదలంచి విడిచి పెట్టితిని. ఆయుపకారము తలంచుకొని యైనను నన్ను విడువు” మని రాజు తాతార్హనునిఁ బ్రార్థించెను. ఖానుఁ డందుల కంగీకరింప లేదు. “నేను గోరీ సేదుసారులు చెఱపట్టి విడిచితి నను మాట నీ యవివేకమునీ కెల్లడిసేయుచున్నది. నీ వప్పు డట్లు విడిచితివి కావుననే నీ కిట్టి గతి పట్టినది. నీ మార్గమునకు నీవు ఫల మనుభవింపక తప్ప” దని ఖానుఁడు ఖండితముగఁ జెప్పెను. రాజు ఖానునకు ధనాఁగి గూడఁ జూపెను; గాని ఖానుఁడు

“నీవు నాకంటే భవ మిచ్చినను నీవు శిక్షింపబడుటవలన నాకుఁ గలుగు నంతటి యానందము, గౌరవమును, లాభమును గలుగఁజోవు. నీవు శిక్షింపబడుటయే నా కోరిక” యని ప్రత్యుత్తర మిచ్చి భీమ జయచంద్రహాసలీరాయలతో విజయానందము ననుభవించుచుఁ గూర్చుండియున్న గోరీమెదుటకు ఖానుడు రాయనిఁ దీసికొనివచ్చి నిలిపెను. అంత వా గండఱును గలిసి రాజునకుఁ గావించిన పరాభవమును, దిరస్కామమును, హేళనమును, మారేఖిని వివరింపఁ జాలదు. పృథివీరా జేమియు మాట్లాడ లేదు. బలపరాక్రమములు మంటఁ గలిసిపోయినవి. విశ్వగృహము నీటఁ గలిసిపోయినది. మానాభిమానములు భగ్నములై పోయినవి. కాని గోహస్తి హృదయమును గాల్చి వేయుచున్నది. ముఖము కందిపోయెను. దేహము కొయ్యబాణి పోయెను. ఇంక నేమి నేయఁ గలఁడు? “నా కింత బలపరాక్రమము నొసంగుట పగవానిచే బంధింపఁ బడుటకేనా” యనియు, “నిదివఱక నేక పర్యాయములు జయలాభము నొసంగుట యీ మహా సైన్యాదులను నోడించుట కేనా” యనియు నాతఁడు భగవంతు నుద్దేశించి విచారింప సాగెను.

నిజముగ నిట్టి స్థితి ననుభవించుట మానికేఁ జాలఁ గష్టము. ఇంతకంటె మరణము మేలు. ఇంతకంటె యమయాతన యుండఁజోదని చెప్పవచ్చును. ఉండిన నది యింత మస్సహముగా నుండదు. యమునకుఁ గూడ నొకింత దయ గలుగునేమో. అయిన ననుభవం పక తప్పదు. దైవమును దూఱిన నేమి లాభము? ఇది దైవికము గాదు. స్వయంకృతాపరాధము. పూర్వజన్మార్జితము గూడఁ గాదు. ఈజన్మమునఁ జేసికొనిన దానికే యిది సద్యఃఫలము.

అట్లు భీమజయచంద్రనామసీరాయలు రాజును దమ కసితి
ఱుపట్లు నిందించి నిందించి విసిగిపోయి యూరకుండిరి. కాని గోగ్గీ
కింకను విసుగు పుట్ట లేదు. అక్కసు గూడఁ దీఱలేదు. ఏడుసార్లు
రాయనిచేఁ జెఱపట్టఁబడిన గోగ్గీ కడుపుమంట నిందించుట వలనను,
బరాభవించుటవలనను, సంహరించుటవలనను గూడఁ దీఱునది గాను.
కావున నాతఁడు నిలిచియుండఁగనే, తక్షణమే రాజు కండ్లు పీకించి
పాదములకు దుగ్భరము లగు టావాపుబేడీలను వేయించి కారాగా
రమునఁ ద్రోయించెను. అంతటితో నైన వానికి సంతృప్తి కలిగి
నదో లేదో.

పిదప గోరి తాతాస్థాననిఁ బెద్దగా గౌరవించి యుత్కృష్టము లగు బహుమతుల నొసంగెను. పైనికుల నెల్లరిని సంతోషపెట్టెను. దిల్లీ సేనానివేళ నుంతుయు జాగ్రత్త పెట్టించెను. భీమజయ చంద్రహామలీరాయలను జాలఁ గొనియాడెను. ఆ వెంటనే మహాత్మ భవముతో జయఘోషము మిన్న ముట్ట దిల్లీ నాక్రమించుటకు బయలు పెడలెను.

ఈవార్త విని భారతీయులెల్లరు నాకసము విటిగి మీదఁబడిపోయినట్లును, బ్రపంచము తలక్రిందులైపోయినట్లును దలంచి గొల్లన గోల పెట్టిరి. ఇచ్చనీకుమారి, సంయుక్త మున్నగు రాజపుత్రులై లెల్లరును చాలవిచారించిరి. తుదకు దిల్లీదుర్గమునందలి రమణీమణు లెల్లరును నిక లాభములే దని తలంచి గుమిగూడి దుగ్గాధిదేవతను బూజించి, కోటయందంతటను జితులు పేర్పించుకొని భగభగమందు నగ్నిహోత్రములలో దుమికి కాళ్వతపదవికిఁ బోయిరి. దుర్గరక్షణార్థము నియమింపఁ బడిన భటులు గోరి నెదిరింపఁ బోయి వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనిరి. దిల్లీ గోరిచే నాక్రమింపఁ బడెను.

ఈ సందర్భమునఁ దురుష్కవీరుల చేతులలోఁ బడి యనేకభారతీయులు హతులైపోయిరి.

గోరీ కోట యంతయు బాగు చేయించెను. చితుల యానవా శ్రేణియు లేకుండఁ జేయించెను. మఱల దుర్గము జనసంకులమయ్యెను. కాని దానికిఁ బూర్వశోభ రాలేదు. నిల్లదుర్గాధిదేవతయొక్క యా పూర్వలావణ్య మంతయు మాసిపోయినది. పృథ్వీరా జెంచు కసి యించి రాజ్యపాలనము గావించినో యందే, దేశమునందలి క్రూరులను శిక్షించుటకు దాను కట్టించిన కారాగారమునందే బంధింపఁబడి యెను. కుతుబుద్దీ నను సరదాయని నిల్లీరాజప్రతినిధిగా నియమించి విజయవార్త నన్న గారికి స్వయముగా విన్నవించుటకు గోరీ గజ్జీపట్టణమునకుఁ బోయెను.

కాని గోరీ భారతదేశమునఁ గావింపవలసిన పను లింకను ముగియలేదు. గజ్జీపట్టణమున గ్యాసుద్దీను గోరీయు, కహాబుద్దీనుగోరీయు నేమి యాలోచనములు గావించికొనినో వారికే యెఱుక. తరువాత పెంటనే గోరీ నిల్లీకి వచ్చి మఱలఁ బ్రచండనైస్యమును గూర్చి వాతాత్తుగఁ గన్యాకుబ్జనగరమును ముట్టడించెను.

కన్యాకుబ్జాధీశ్వరుం డెవఁడు? జయచంద్రుఁడు గాఁడా? ఆతఁడు గోరినిఁ దిలిచికొనివచ్చి పృథ్వీరాజును బట్టించి నిల్లీసింహాసనము నెక్కించినవాఁడే గదా? అట్టి జయచంద్రుని నగరమును గోరీ ముట్టడించుట? ఈవార్త విని యెల్లరును విస్మితు లైరి. జయచంద్రుఁడు తెల్లవోయెను. ఔరా! గోరీసాహసము! ఇంత కృతఘ్నతయా!

పిదప జయచంద్రుడు గోరీరాకను గుఱించి య సేకవిధములఁ జర్పించుకొనియెను. తాను గోరీని భారతదేశమునుండి సాగనంపుటకు గుట్రలు పన్నుచుండున ల్లెవఁడో కిట్టినివాఁడు గోరీతోఁ దన మీఁదఁ దాసికలు చెప్పినట్లు, నా కారణమువలన గోరీ తనపై నెత్తి వచ్చినట్లు నాతఁడు భావించెను. కాని తుద కతని కట్టి దేమియు సంభవింపలే దనియు గోరీ తనరాజ్యమును గూడ హరించుటకు బుద్ధి పూర్వకముగ నే వచ్చె ననియుఁ దెలియవచ్చెను. వెంటనే యతని మనస్సు ఛిన్నభిన్నములై పోయెను. భావయంత్రము చిక్కువడిపో యెను. అతని జ్ఞాన మంతయు మాయమైపోయి యా స్థానమున భయము పొడనూపెను. వెంటనే మాడలేక పాప మాతఁడు కనులు మూసికొనియెను; గాని కృపాణపాణియై, యాగర్హిణేత్రుఁడై, భయం కరవదనుఁడై గోరీ యా మూతవడిన కన్నులయందే సాక్షాత్కరించెను.

అప్పుడు జయచంద్రుని హృదయము మీఁది మాఘప్రతిసీర తొలంగిపోయెను. అతని కిప్పుడు తాను గావించిన కృత్యములయందలి దౌష్ట్య మంతయుఁ గరతలామళ మయ్యెను. మఱియు దేశము నుద్ధరించుటకు స్థానేశ్వరయద్ధమునఁ బృథివీరాయని పక్షమునఁ బోరి ప్రాణములను విడిచిన సమరసింహాదివీరశిఖామణులు, నగ్నిహోత్రములయందుఁ బడి ప్రాణముల నర్పించిన యిచ్చనీకుమారి, సంయుక్తమున్నగు వీరకాంతలును బారులుతీరి మందహాసముతో నిలిచి తన్ను గుఱించి యేమో చెప్పుకొనుచున్నట్లును, దిల్లీ సింహాసనము నలంకరించు పృథివీరాజు, విగతనయనుఁడై, బద్ధపాదుఁడై చింకిరిగుడ్డగట్టుకొని దిల్లీకారాగారమునఁ బడి భోరన నేర్చుచున్నట్లును, దనపై కుఱుకఁ బోవు గోరీవెనుక నిలిచి భారతసామ్రాజ్యలక్ష్మీ వెక్కి వెక్కి యేడ్చు

చున్నట్లును, గాన్పింప సాగెను. మఱియు నగరప్రవేశసమయమున గోరీభటులచే సంహరింపఁబడిన దిగ్గిపారులును, నిష్పాదు గోరీ మఱుల దమమిఁదికి దండెత్తినచ్చుటవలన భయభ్రాంతులై యున్న కన్యా కుబ్జపారులును గలిసి తన్నతి నీచముగ నిండించుచున్నట్లును, దన యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును దాను గావించిన యకృత్యములం దలంచి కొని తన్నుఁ దిట్టుచు ఘోరముగ విలపించుచున్నట్లును, భారత దేశ మందలి రమణీమణు లెల్లరు నకృత్యములను గావించిన తనపై నిష్పాలు గ్రక్కుచు కాపాదకములను విడువబోవు చున్నట్లును, గూడ గోచరింపఁ జొచ్చెను.

వెంటనే యాతఁడు, తన జీవితము పాపభూయిష్టమై, నింద్యమై, నిర్ధక్మమై పోయిన దనియు, నీ ప్రపంచము నం దెందును దనయంతటి 'ద్రోహి' వంచకుఁడు, కుటిలుఁడు, జాతిభ్రష్టుఁడు, నపాంక్షేయుఁడు నగు పాపాత్ముడు లేఁ డనియు, దనకొఱ కింతకు మున్నే యముఁడు నరకమున స్థలనిర్దేశమును, శిక్షానిర్ణయమును గూడఁ గావించియుండు ననియు, యమకింకరులు తమతమ పరికరములతో బాధింపఁ దనకొఱకు వేచియుండు రనియు నూహించి కొని, యింక గోరీని జయించుట దుర్లుట మనియు, దన కింక వివాశము తప్పదనియు నిశ్చయించుకొని దానింక నీ లోకమున బ్రతికి యుండుట లజ్జాకరం బనియు, నసంభవ మనియు గూడ నిర్ధారణము గావించికొని, గోరీపైఁ గత్తి గట్టుఁ డని పైనికుల కాజ్ఞాపింపలేక గంగలోఁ బడి ప్రాణములు విడిచెను.

ఈ వార్త విని యంతఃపురస్త్రీ లెల్లరును బోహరు గావించి కాశ్యతానందనిలయమునకుఁ బోయిరి. యవనయోధుల కత్తి కెందు నెదురు లేకపోయెను. కన్యాకుబ్జము గోరీ స్వాధీన మైపోయెను.

కంటసె యట నొక పాలకుని నియమించి గోరి దిల్లీ చేరికొనియెను. జయచంద్రుని వివాళవృత్తాంతము చదివిన వారి కాలనితోఁ గలిసి పని చేసిన భీమహాహులీరాయలయెడలఁ గూడ గోరి యెట్లు ప్రవర్తించు నో యూహించుకొనుట కష్టము గాదు.

పృథ్వీరాయఁ డింకను దిల్లీకారాగారమునందే నవయుచుండెను. గోరి కప్పటికైన దయగలుగు నని చెప్పటకు వీలులేదు. అతఁడు రాజకీయ విషయములయందెన్నఁడును గనికరము జూపి యెఱుంగఁడు. అయిన నీకఁ బృథ్వీరాజున కప్పటికినిఁ గారాగారనివాసము తప్పనిదేనా? దిల్లీ చక్రవర్తియై యనంతవైభవము ననుభవించిన యాతఁడు బండిఖానా యందే జీవయాత్ర ముగింపవలయునా?

స్థానేశ్వర యుద్ధసందర్భమున దిల్లీ దుర్గమునందలి దేవీమందిరమునఁ గూర్చుండి “పృథ్వీరాజరాసా” యను మహాగ్రంథమును రచియించిన మహాకవియుఁ, బృథ్వీరాయని బాల్యమిత్రుఁడును, విశేషించి యాతని యాస్థానకవియు నగు చాందభట్టను భద్రాజు, రాజు తురుష్కులచేఁ జెఱపట్టఁబడి నప్పటినుండియు నిట్లే యోచించుకొనుచుండెను. ‘ఆ కారణమువలన, నిందోలగంబునఁ దన కత్యంత గౌరవము గావించిన యా ప్రాణస్నేహితున కట్టులైన మోక్షము గలిగింపకున్నచోఁ దన యంతటి కృతఃకుఁ డీ లోకమున వేటొకఁడుండఁ బోఁడనియుఁ, దాను బ్రతికి యుండియుఁ జచ్చిన వారిలో తెక్కయే యనియు భావించి పృథ్వీరాయ మోక్షోపాయముల వాలోదించ సాగెను.

ఈ సందర్భమున వాతని కనేకవిధములైన యోచనలు గలిగెను ; గాని పునర్విచారణలయందు మాత్ర మన్నియుఁ

బ్రహ్మతము లైపోయెను. “ఇంక బృథ్వీరాజు జీవించి యుండటం లగ్నా? యిహలోకమును విడిచిపోవుట లగ్నా?” యని యాతని కీ ప్రశ్న తీరకముండే మఱియొక ప్రశ్న లోచెను. ఈ రెండు ప్రశ్నలను గుఱించి మోచించుటలో “గోరీని జంఘట గూడ నె” ట్లని యాతనికి వేటొక ప్రశ్న లోచెను.

అతిబటిలము లగు నిరహాసములను విలాసముగఁ గల్పింపగల మహాకవి కుపాయములు లోచుటలో గొఱంత యుండఁ జోడు. కాని కావ్యములయందలి పాత్రములన్నియుఁ దనయిచ్చరచ్చి నట్లే ప్రవర్తింప వలసిన వగుటచే నెట్టివిక్రమ నైనను గవి చక్కని యుపాయములను బన్ని విడదీయఁ గలఁడు. మఱియు, గుట్రల నుండి రప్పించుకొనుట కుపాయములను బన్నువాడే కుట్రలను గూడఁ గల్పించువాఁడగుటండేసి కవి తాను విడదీయఁ జాలని కుట్రలను గల్పింపనే కల్పింపఁడు. కావ్యములయందలి కుట్రలను బట్టి వానిని విడదీయుటకుఁ బన్నిన యుపాయములు సాధారణము లైననుల్కృష్టములుగనే లోచును. అయినను కావ్యములయందేగాని కార్యములయందట్టియాటలు సాగి రావు. కుట్రలు పన్నువాడు ప్రతికాకోపాయముల నూహించు తన కంటే వేఱగుటచే నిట్టి సందర్భములందు సాధారణముగఁ గుట్రల యంతరంగికస్థితి నెఱుంగుటయే కష్టము. కుట్రలను బన్నువాడు విశాలీయుఁ డగు నెడల వాని రహస్యములను దెలిసికొనుట మఱింత కష్టము. మొదటఁ గుట్రల యంతరంగికస్థితిని దెలిసికొనుట యెంతి కష్టమో పిదప వానికిఁ బ్రతీకారములను బన్నుటయు నంత కష్టమే. కావునఁ జాంచ భట్టనకుఁ దొల్లఁ దురుష్కుల తత్వమును దెలిసికొనుట యావశ్యక మయ్యెను. అగుటండేసి, యాతఁడు పృథ్వీరాజు మోక్షకోపాయమును

దరువార నాలోచించుకొనవచ్చు నని తలంచి మునుమున్న భగీరథప్రయత్నములు గావించి, గోరీ యనుగ్రహమును సంపాదించి మెల్లమెల్లగఁ దవాస్థానమునకు రాకపోకలు గావింప మొదలు పెట్టెను. ఈ సందర్భమున నాతఁడు పృథివీరాజుని బాల్యస్నేహితుడగుటఁ బ్రకటన గానీయలేదు. అట్లయిన నాతనికి గోరీచెంతఁ బ్రవేశమే గలుగదు.

గోరీ మహాకవినిఁ బోషింపఁ దగిన యంతటి రసీకుఁడు గాఁడు. అతఁడు కేవలయుద్ధప్రియుఁడు. వీరచరిత్రములను, యుద్ధచారలను వినునంత ప్రీతితో నాతఁడు శృంగారరసభూయిష్టములైన గ్రంథముల నైన వినుడు. ఆక్కతనఁ జాందభట్టునకు సర్వతోముఖమగు తన కవితాశక్తి నంతను జూపుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అతనికి గోరీచెంత నెంతసేపును వీరబీభత్సభయానకరసముల నే వర్ణింపవలసి వచ్చెను. ఇతరరసములను వర్ణించుటలోఁ గూడఁ జాల నైపుణ్యముండినను, నా కాలమునందు రాజపుత్రుల నాశ్రయించియుండు భద్రాజులకు ముఖ్యముగా నా రసములను వర్ణించుటయే విధియై యుండెడిది. చాందభట్టునకుఁ గూడఁ దద్రసములను వర్ణించుటయందసామాన్యమగు నైపుణ్యముండుటవలన నాతఁడు త్వరలో గోరీ యనుగ్రహమును బడయఁగలిగెను. మహాకవి కసాధ్యములేదు. అతఁడు మూఢుని కుమ్మమ్మదయమును గూడ సరసము గావింపఁ గలుఁడు.

కొలఁది దివములలో గోరీ చాందభట్టు కవిత్వమునందలి పారశ్యమును గ్రహించుటలోఁ జాల నిపుణుఁ డని పేరుగాంచెను. ఒక్కొక్కప్పుడు భట్టు రచించి తెచ్చిన పద్యములను విని గోరీ

వివశుండగుట గూడ సంభవించుచువచ్చెను. గోరీవలన భట్టు కనకాంబరవస్తువాహనాదికము లగు పనుదనము లనేకములు సంపాదించెను. గోరీ యాస్థానమునందలి వా కెల్లరును భట్టు నేలికతోఁ దుల్యముగఁ జూడసాగిరి. భట్టున కొక్క యంతఃపురము దక్కఁ దుర్గములొనింకెందును బోరాని స్థలము లే దయ్యెను.

ఇట్టి స్థితి సంభవించునప్పటికి భట్టునకుఁ దురుష్కుల తత్త్వ మంతయుఁ దెలిసిపోయెను. తన చింతితకార్యము సాధించుకొనుట కప్రతిహత నుగు నుపాయము తోఁచెను. అప్పుడు భట్టునకుఁ గలిగిన యానందమునకుఁ భారము లేదు. అతఁడు తన జీవితములొ నింతవఱకు నంతటి యానందము ననుభవించి యెఱుంగఁడు. కారాగారమునుండి పుష్పిపరాయనికి మోక్షము గలిగినట్లును, గోరీ హతుఁడైనట్లును, దన జన్మ సార్థకమైనట్లును దలంచి యాతఁడు పొంగి పోయెను. ఈ సందర్భమున నాతఁ డొకనాఁడు పేరొలగంబున గోరీప్రణామమును వర్ణించి వర్ణించి వాని నానందసాగరమున ముంచి వైచి “మీచేఁ జెఱవట్టబడిన వారి నొకమాటు చూడఁ గోరిక గల” దని చెప్పి నిరభ్యంతర మగు గోరీ యనుజ్ఞ నందెను.

మఱునాఁడు బయలుదేలి భట్టు నాలుగైదు చెఱలను బరీక్షించెను. అందలి వారు కొందఱు బ్రాహ్మణులు; మఱికొందఱు వీరులు. వా రింతవఱకును బద్ధులైన పిదప భారతీయుని ముఖమైన నాచి యెఱుంగరు. అగుటంజేసి వారు భట్టు నారసి యెంతో సంతసించిరి. వారి వారి యవస్థ లేమేమో చెప్పికొనిరి. కొంతకాల వేడ్చిరి. ఇక ఘాతు మోక్షము లేదా యని భట్టు నడిగిరి. భట్టు వారికిఁ దగునట్టి ప్రత్యుత్తర మిచ్చి పుష్పిపరా నాన్న చెఱచెంత కరిగెను.

ఆ బందిగమును సమీపించినపుడు భట్టునకుఁ గలిగిన మనః
క్షేక మింతింత యని చెప్పఁ జాలము. కాళ్లు కంపింప సాగెను.
కంతమున గద్గదికయుఁ గన్నులయందు బాష్పేద్ధమంబును గూడఁ
గలిగెను. “కొలుపుకూటమున సింహాసనమునఁ గూరుచుండి ధర్మ
సంరక్షణము గావించుచుండఁ జూచిన కనులతోడనే నేఁడు రాజు
విగతనయనుండై బందిఖానాలో నవయుచుండఁటఁ జూడవలసివచ్చెఁ
గదా” యని యాతఁడు చాల విచారపడియెను. నిజముగ స్నేహము
కొఱకుఁ బ్రాణములను ద్యజింపఁ దలచువారి కింతకంటె విచార
హేతు వుండదు గదా?

ఆ వడకుచున్న కాళ్లతోడనే భట్టు చెఱిలోనికిఁ బోయెను.
లోనికిఁ బోవునపుడు భట్టు హృదయము దడదడఁ గొట్టుకోసాగెను.
నడువలేక నడువలేక యెట్లో లోనికేగి భట్టిక మూల మూర్తిధివిం
చిన విచారదేవతయో యనఁ గూర్చుండియున్న పృథివీయనిం
జాచెను. వెంటనే యాతని మనస్సు చెక్క లైపోయెను. భట్టు
చైతన్యము లేక యొక నిమిష మట్లే నిలిచిపోయెను.

పాప మప్పుటికి రాజు తనకు సంభవించిన నికృష్టదశం
దలంచికొని వగచుచుండెను. కనులనుండి యశ్రుధారలు ప్రవహించు
చుండెను. తిన్నగ శాహరవిద్రలు లేకపోవుటవలనను, సమధికం
బగు మనఃక్షేకమువలనను, శాత్రుఁడు చాలఁ జిక్కిపోయి యుండెను.
శిరస్సు ముడిదితం బగుటను, జూచుటకుఁ గన్నులు లేకుండుటను,
జ్ఞానగండఫలకములు ధూళిపరీతంబు లగుటను, ముఖము రామ
గ్రస్త పూర్ణ చంద్రమండలమువోలెఁ గల్గిపోయి యుండెను.
తనకాలమునుండి, స్నానము లేకుండుటంజేసి చిక్కి కల్యాణకీర్తనమై

యున్న దేహము మహిమ ని బంగరు శలకవోలే నుండెను. హృదయఫలక మెంత బీటలు వాటిపోయినదో, భావములత్ర మెంత చిక్కులుపడియున్నదో, యాతనికే యెఱుక. చూచుటకుఁ గన్నులు లేకపోవుటను, గాళ్లకు లోహపుబేడీలు వేయఁబడియుండుటను నెంత బాధగా నున్నదో యాతనికే తెలియును. అట్టి సితిలో నున్న పృథవీరాజు భట్టు లోనికివచ్చినపు డొకింత యలికిడియగుటచే మొగము పైకెత్తి యెవరు వారని పఠకిరించెను.

ఆ ప్రశ్న కేచుని ప్రత్యుత్తరము చెప్పవలెను? ఉత్కటవిచారమువలన భట్టునకుఁ గొంతవఱకు నేమియుఁ దోచినది గాదు. తుద కాయఁడు నుద్ధమైపోయిన కంఠము నెట్లో యొకింత తెఱచిచేసికొని “సార్వభౌమా” యని పిలిచెను. వెంటనే రాజు వచ్చి సుకవీ ! యని భట్టుపైఁబడి నిలపింపసాగెను. అది చూచి భట్టుకింత తెప్పిరిలి “యీశ్వరుఁడు రాజు నింకను స్వకూన్యనిఁ గావింపలే” దని చాల స్ఫుటపించెను. ఆరహస్య మేమో?

కొన్ని నిమిషములు గడచిపోయిన తరువాత రాజు “మిత్రమా! నీ వింకను జీవించి యుంటివా?” యని ప్రశ్నించెను. “నీ బంధమోక్షణము కొఱకు. ఇప్పుడు గోరీయాస్థాన కవిని యాతని మన్ననలం బడయుచున్నాఁడ” నని భట్టు రాజునకు సంగ్రహముగఁ దన యభిప్రాయము నెఱింగించెను. రాజుండేమి విశేషార్థమును గ్రహించెనో గాని యెంతో యానందించెను. అతఁడు మైత్రియందలి భుజు నిప్పుడు గ్రహించిన దైప్పుడును గ్రహించియుండలేదు. ఇట్టి యవసరములయందే స్నేహగౌరవముప్రకాశమగును. ఇతరులతో నక్కఱకు స్నేహము గావించిన వారే స్నేహగౌరవమును . తెలిసికొనఁగలము.

తాను సార్వభౌముఁ డైనను గొంచె మైన గర్వము లేక పృథివీ రాజు భట్టుతో నభేదముగఁ బ్రవర్తించెను; గావుననే భట్టు నేఁ దిట్టి ప్రయత్నము నేయుట తటస్థించెను. ఇది యంతయు నూహించి కొని యింతవఱకు “దేవుఁడు లేఁడు. ధర్మమునకు బలము లే” దని వగచు పృథివీరా జిప్పుడు దేవుని యస్త్రిత్యమునందును, ధర్మప్రభావమునందును, విశేషించి సినబంధమోక్షమునందును విశ్వాసము నార్చెను. పిదపఁ గొంతతడవు వా రేమేమో మాట్లాడుకొనిరి. భట్టు తెదలిపోయెను.

నాటి సాయంత్రము భట్టు యథాపూర్వముగ దర్బారున కరిగెను. ఆ నింజోలగంబున భట్టు బండిసందర్శనప్రసంగము వచ్చెను. తెంటునే భట్టు లేచి తన యనగ్గళకవితాధాగం బ్రవహింపఁ జేసి పెద్ద యుపన్యాసము చేసిచేసి పిదపఁ “బృథివీరాజు కనులకుఁ గంతలు కట్టుకొని ధ్వనినాదం బట్టి లక్ష్మ్యభేదనము గావించుచుండు వాఁ డఁట! అట్టి యాధాత్మశ్రేయనిఁ గూడ విలాసమాశ్రమున బద్ధునిఁ గావించిన నీ ప్రతాప మమానుషం”బని గోరీనిఁ బొగడి పొగడి విడిచెను. అంత గోరీ యబ్బురంపడి “గ్రుడ్డివాఁడై యున్న యానఁ డిప్పుడు గూడ నట్టి శరసంధానచాతుర్యమును జూపఁగలడా?” యని ప్రశ్నించెను. భట్టు చూడవచ్చు ననియెను.

అది విని సభికు లెల్లరును జమత్కృతు లైరి. మఱియు లెల్లరు నా విశోదమును జూడ వేడుకపడి, గుల్తానువంకఁ జూచిరి. గుల్తాను వారి యింగితముల తెఱింగి తామ గూడ నా వింతఁ జూడ వేడుకపడుచున్న వాఁడే గావునఁ బృథివీరాయనిఁ దీసికొని రమ్మని. యొకసరదారన కాళ్ళ యిచ్చెను.

అతఁడు వెంటనే చెఱసాలలోనికి బోయి “పృథివీరాజా!” యని పిలిచెను. రాజు చెఱసాలకు వచ్చిన తరువాత నా పేరుతోఁ గాని యంత గౌరవముగఁ గాని యేరు నాతనికి బిలువ లేదు. వా రాతనిం జాల నీచసంబోధనములు గావించెడి వారు. అక్కఱన రాజు నేటి మార్పునకు వింతపడి నిముసములోఁ గారణ మూహించుకొని “బెబ్బలి కింత సౌమ్యత యెప్పుడు వచ్చిన” దని మాటు పలికెను. అందలి యగ్ధ మత్తురుప్పున కవగతము కాలేదు. అతఁ డొకింత తడ వూరకుండి మఱలఁ బృథ్వీరాజా! యని పిలిచెను.

“వీఁడు వట్టి మొ”దని భావించి తనలోఁ దాను నవ్వుకొని రా జెందుల కని యడిగెను. సరదారుఁడు సుల్తాను నభిప్రాయము నెఱింగించెను. అది విని రాజు “బికారివేసముతో నున్న యోధుఁడు శరసంధానము నేయఁ కలఁదా?” యని ప్రశ్నించెను. అత్తురుప్పుఁ “దన్నా రాజున కెంత యభిమాన!” మని వింతపడి యే మనెద వని యెను. ‘లాగు, కాసెకోక, అంగరకా, సాగా, మొలలోఁ గైజారు’ నున్న గాని నేను శరము బట్టఁ జాల నని సుల్తానుతోఁ జెప్పు మని రాజు వాని నంపివై చెను. సుల్తా నందుల కంగీకరించి వాని నంపి వై చెను. రాజు వానిని ధరించి బయలుదేఱెను. సరదారుఁడు రాజును దారితప్పిపోకుండఁ దన చేతిగజ్జను బట్టుకొని రమ్మనియెను; గాని రా జందులకు నవ్వి “కజ్జతోఁ బనిలేదు. నీవు మాట్లాడుచు నడు వుము. నేను ని న్ననుసరించి వచ్చెద” ననియెను. సరదారుఁ డెట్లే చేసెను. రాజు దర్బారులోనికి వచ్చెను.

రాజు వారసి సభ్యు లెల్లరు వారఁ డేమి మాట్లాడునో యని విశ్వబ్రముగ నుండిరి. అట్టి స్థితిలో గూడ రాజు నె మొగమున

దాండవము నేయు శౌర్యగాంభీర్యముల నారసి గోరీ యులికిపడెను. అప్పుడు గోరీకి దా నేడు తడవ లాతనిచేతఁ జిక్కి భగీరథప్రయత్నముల వలనను, రాయని యఖండకృపవలనను విడువఁబడిన వృత్తాంతము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతని న్నాదయ మొకింత చలించెను; గాని ధైర్యము తెచ్చుకొని “రాజా! నీ శరసంధాననై పుణ్యము జూడఁ గోరుచున్నా” మని పలికెను. రాజు “చూడ వచ్చు” నని యూరకుండెను.

అప్పుడు తాతార్థానుఁడు తిగస్కారనూచకముగ మందహాసము గావించి “రాజా! సౌధవేష మలవతిచికొంటివి. కవచము మూత్రము లోపమై యున్నది. అది యక్కఱ లేదా?” యని ప్రశ్నించెను. రాయఁడు ఖానుని దిక్కు మొగంబై గంభీరముగ నిలువఁబడి తాతార్థానుఁడా? యని సంబోధించి “నీవు గూడ శరసంధానచాతుర్యము జూప నెంచెదవా యేమి? అట్లయిన నీవు వేగముగఁ గవచము ధరించి రమ్మ. నా కక్కఱ లే”దని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. అందులకు మాటు పల్క లేక ఖానుఁడు తలవంచికొని యూరకుండెను. సభ్యులు రాయని గూరత్వమును మెచ్చుకొనిరి. సుల్తాను శరవిశోదప్రదర్శనమునకు రాయనిం ద్వరపెట్టెను.

ఒకింత దవ్వున నొక బెత్తముతో నచ్చటి స్తంభముమీదఁ గొట్టి ధ్వనిసేయుట కొక సరదారుఁడు నియమితుఁ డయ్యెను. సభయందలి యెల్లర దృష్టులును స్తంభమునకును రాజునకును నడుమఁ బర్యు లిడసాగెను. అంత వేటొక సరదారుఁడు విల్లునమ్ములను గొనివచ్చి రాజున కిచ్చెను. కాని రాజు వానినిఁ జేతఁబట్టి చూచి “యీ ధను ర్భాణములు నావి గావు. వీనితో నే నేమియుఁ జేయఁ

జాల" నని క్రిందఁ బడవై చెను. గాయని గ్రహణశక్తి యా సభయం దంతటను రహస్యముగఁ గొనియాడఁ బడెను. రాయని ధనుర్భాణములను దెచ్చి యిచ్చుటకు సుల్తాను నాజ్ఞ యయ్యెను. వెంటనే యా యానతి పాలింపఁబడెను.

రాజు తన ధనుర్భాణములను కేగొని మనస్సునందే వానిని మ్రొక్కి యభినందించి యశ్రమంబున నిల్లెక్కువెట్టి వారి టంగు టంగున మ్రోయించి విడిచెను. ఆ యద్భుతధ్వనిచే నచ్చటి సరదారుల హృదయములు వీరరసపూరితము లయ్యెను. ఈ స్థితి గోరీకిఁ గూడఁ గలిగెను. చాందభట్టు గూడఁ దన్మయుఁ డయ్యెను. వెంటనే గూతడు కవితావాహిని యడ్డకట్టు దెగఁగొట్టి గోరీని గొని యాడుచు, రాయనిం బ్రబోధించుచు నాతని దరిఁ జేరెను.

భట్టు కవిత్యమువలన రాయని శౌర్యమును, గోరీశౌర్యమును, సభ్యుల శౌర్యమును గూడ మఱితె యుద్రేకించెను. రాయాడు మఱల వారి మ్రోయించెను. ఆ గుణధ్వని "యిట శూరు లైనవా రెవరో లెండు. అనంత మగు కీర్తికిఁ గాని, యత్యయం బగు వీర స్వర్గసౌఖ్యమునకుఁ గాని ప్రాణముల నైన విడువఁ దలంచెడి వారెవరో రం" డని పిలుచుచున్నట్లుండెను. ఉండుట యేమి? ఆ గుణధ్వని కర్ణ మదియే. దానివలన నెల్లరును మఱితె వీరరసోద్రిక్తులైరి. ఇది యంతయుఁ జూచి "మీ మనస్సుల నన్యత్ర మఱల్పకుడు. మీ చూడ్కులు లత్యయమునందే ప్రతిష్ఠింపు" డని భట్టు సభికుల నెల్లరను బ్రబోధించి ధ్వనిచేయు మని సరదారునకుఁ గన్పె గీటెను. వెంటనే నిశ్చబ్ద మైన యాసభలో టకటకధ్వని వ్యాపించి, సభ్యుల నాందోళ పఱిచెను. రాయాడు ధ్వని నాలకించుచు

సుత్సుకుండై నుట్టే నిలుచుండెను. అదిచూచి సుల్తాను “జాల మేల? కొట్టు” మని కేక వేసెను. సభ్యులెల్లరును లక్ష్యమునందే దృష్టి నిలిపి యుండిరి. భట్టు చాలఁ గనుగలిగి యుండెను. తుణములో నాటకటకధ్వని రిచివ్వు మను ధ్వనితో మిళితమై వెంటనే “హా హా! చచ్చితి” నను నా క్రందనధ్వనిలో నీన మైపోయెను. ఆ వెంటనే హరహరా, యను మఱియొక గంభీరధ్వని యా సభామండపస్తంభములను గూడ గడగడ లాడించెను. “మహాదేవా!” యను మఱియొకధ్వని యా గభీరారావమునకుఁ బ్రాణమునోసెను. ఆ వెంటనే మఱల సభలో గాంభీర్య మొక్క తుణకాలము విరాజమానమయ్యెను. లక్ష్యమునందే ప్రతిష్ఠింపఁ బడియున్న సభ్యుల దృష్టులాలస్యమున కోర్వఁజాలక తటాలున నొకమాటు రాజుదెసకు మఱలెను. కాని యేమి ప్రయోజనము? అంతయు విపరీతముగఁ బరిణమించి పోయెను. ప్రపంచ మంతయుఁ దలక్రిందులైన ట్లయి పోయెను. రాయని శిరాఘాతమువలన గోరీ సమసెను. రాయఁడును, భట్టు నొకరినొకరు పొడుచుకొని స్వర్గమునకుఁ బోయిరి.

ఆశ్చర్యచకితము లగు సభ్యుల దృష్టులు తొలుత రాయని యొక్కయు, భట్టుయొక్కయుఁ గళేబరముల నుండి ప్రవహించు రక్తప్రవాహాను నుడిగుండములలోఁ బడి మునిగిపోయి యెట్టకేలకుఁ దేలి తెప్పిరి వెంటనే గోరీకళేబరమునుండి ప్రవహించు రక్తవాహినిలోఁ బడిపోయెను. వెంటనే సభయం దంతట నొక్క పెద్ద కోలాహలము ప్రారంభమయ్యెను. అందఱును బిచ్చియైతి నట్లు పరువు రెత్తసాగిరి. కొందఱు గోరీ నాడినిఁ బరీక్షింపఁ దొడఁగిరి. మఱికొందఱు రాయభట్టుల కళేబరములను ద్రొక్కి వానిపై నుమియ సాగిరి. కొందఱు వైద్యులు వైద్యు లని కేకలు పెట్టిరి. అట్లు కొన్ని

నిముసములు గడచిపోయిన పిదప నీకక బ్రయత్నము లశావశ్యకము లనియు, భట్టును, రాయఁడును గూడ గలించి రనియు నందఱును దెలిసి పోయెను. అందఱును గడగడ లాడిపోయిరి. ఆకంప మొకింత యడఁగిన తరువాత నీకక జేయునది లేక గోరీ కళేబరమును మహా వై భవముతోఁ బూడ్చివేసిరి. రాయనియొక్కయు భట్టుయొక్కయుఁ గళేబరములను యమునలోఁ బారవేయించిరి; గాని యా భారతీయుల నా యమునానీమతల్లి పూతులం గావించు నని సంతాప దగ్ధుఁడయి లగు నస్త్రువులను లవ్వడు గ్రహింపలేకపోయిరి.

ఇంతటితోఁ బృథ్వీరాయని చరిత్రము ముగిసినది.

ఈ చరిత్రమునందలి ముఖ్యపాత్రములలో గోరీ యొకఁడు. పృథ్వీరాయఁ డొకఁడు. జయచంద్రుఁ డొకఁడు. చరిత్రమునం దీ యుద్ధపరిచ్ఛేదమున గాయని మామ యగు జైత్రపరమారుని ప్రశంస యేమియు లేదు. ఇ య్యవసరమున భోలాభీముని విషయమునఁ గూడఁ జరిత్ర మా రాసీన్యము వహించినది. మఱియొక వీరుఁడు సమ రసింహుఁడు. ఇక మిగిలిన యాతఁడు సోహులీరాయఁడు. ఈతనిఁ గూడ మన మీ చరిత్రమునందలి ప్రధానపాత్రగా స్వీకరింపవచ్చును.

ఈతనిని రా జవమానపఱచిన మాట యథార్థము. ఈతనియెడ నపరాధ మేమియు లేకపోవుటయు స్త్రీలంపటుఁడై రాజీతని స్వక మముగ శిక్షించుటయుఁ గూడ యథార్థములే. అక్రమ శిక్ష విధించి నపు డెట్టివానికిఁ గోపము రాకమానదు. అట్టిచో శూరుఁ డై సేనానియైన వాని క్రాగ్రహము వచ్చుట తప్పు గాదు. శూరునకు మానహానికంటె మగ్గణముమేలు. త న్న తినిచముగ నవమానపఱచుట

వలన నీతఁడు రాజునకుఁ బ్రత్యుపకారము గావించు నని శపథము దాల్చుట మే మాత్రేపింపఁ జాలము; గాని యీతఁడు తనశపథమును దీర్చికొనుటకుఁ జేసిన ప్రయత్నము మంచిదా చెడ్డదా యని ప్రశ్న.

ఇది యంత కఠిన మైన ప్రశ్న గాదు. హాహులీగాయఁడు తన శపథమును దీర్చుకొనుటకై చేసిన ప్రయత్నమువలనఁ బృథివీరాయ నికే గాని మఱి యేరికిని బాధ కలుగఁగూడదు. న్యాయ మిట్లుండ నీతఁడు చింతితకార్య నిర్వహణమునఁ దోడ్పడుటకై గోరీని సాయము గోరెను. గోరీ యాగమనమువలనఁ గలిగిన ఫలము భారతసామ్రాజ్య విధ్వంసము. పృథ్వీగాయపదధ్రంశ మనుట సాహసము. అగుట నీతని శపథము నెఱవేఱ లేదు. ఈతినికే దన కవమానము జరిగిన దని తెలియును; గాని దాని యాంతర్యము తెలిసినది గాదు. అగుటవలననే యేమిచేసినఁ బృథివీరాయనికేఁ బరాధివ మగునో యీతఁడు గ్రహింప లేక పోయినాఁడు. మొత్తము మీఁద నీతఁడు శూరుఁడే గాని జ్ఞాన లవదుర్విదగ్ధుఁడు.

శహాబుద్దీనుగోరీ యభిప్రాయములును, ప్రయత్నములును జేప్తు లును, ధర్మబద్ధములూ, ధర్మబాహ్యములూ యను సమస్య రాజ్య తంత్రమున రకుంతైన జ్ఞానము లేనివారికే దీరునది గాదు. మే మాతనిని గుఱించిన విమర్శలోఁ బుటలను నింపివేయఁ దలంచికొన లేదు. ఎన్ని విధముల నెన్ని యిక్కట్లులు వచ్చినను గోరీ వెనుదీయని యోధశిఖామణి. కావుననే యీతఁడు విజయలక్ష్మినిఁ జేపట్టఁ గలిగెను. ఇంతియ చాలును.

జయచంద్రుని చరిత్రము ప్రారంభమునుండి సమాప్తివఱకు నెగుడుదిగుడులు లేక యొక్కతీటున నున్నది. అతని హృదయ

క్షేత్రమున ననూయాబీజమును బల్లినవారి డనంగపాలుఁడు. అయినను క్షేత్రము మంచిది గాకపోవుటచే నా యనూయాంకురములు వెట్టి తలలు వైచినవి. మధ్యమధ్యఁ దటస్థించిన సంభవముల ననుసరించి యా యనూయాంకురము లా వెట్టితలలతోడనే యెంతవఱకుఁ బెరుగఁగలవో యంతవఱకును బెరిగిపోయినవి. వెట్టితలలు వైచిన వృక్షములెట్టి ఫలముల నిచ్చునో వెట్టితలలువైచిన యా యనూయాంకురములు గూడ నట్టి ఫలములనే యిచ్చెను. జయచంద్రుఁడు గంగలోఁ బడి ప్రాణములను విడిచెను. చరిత్రకారులును, జనులునుగూడ జయచంద్రుని, దేశభూతుకుఁ డనియు, నధమాధముఁ డనియు నిందించుచున్నారు.

పుష్పిరాయని చరిత్రమున ననేకవిధములైన రంగములు ప్రసక్తములైనవి. అక్కతన నాతని చరిత్ర వామాలగ్రముగ ననేకులవగావనము చేసికొనలేకపోవుచున్నారు. దాని యందలి మర్మార్గమును బెలిసికొన వలసిన భారమును మేము పాఠకమహాశయులకే విడిచిపెట్టుచున్నాము. ప్రజల సుఖమునకును, దేశస్వాస్థ్యమునకును రాజేయాధారభూతుడైయుండుటవలనఁ జేరినవైరిని విడిచిపెట్టు రాజులను రాజ్యతంత్రము గర్హించుచున్నది. గోరిని విడిచిపెట్టకపోయినచోఁ గొంప ములిగిపోవు సందర్భములేవియుఁ దటస్థించి యుండనట్లు చరిత్ర వివరించుచున్నది. విడిచిన కొలందిని మీఁదికి వచ్చువానిని విడుచుట యవివేకీలకమను విషయము మాధులకుఁ గూడఁ బెలియనిది గాదు.

పుష్పిరాజు, తనభోగకాంతను మోపించిన కయమాపురుషుని సుహరించుట, తనకు మిక్కిలి ప్రీతిపాత్ర మగు నేనుఁగును

జంటిన చాముండరాయనికిఁ గారాగారశిక్ష విధించుట మున్నగు విషయములను విమర్శించుటకు మేము రాజ్యతంత్రజ్ఞులను బ్రార్థించుచున్నారము. రాయఁడు, తాను చాతాగ్ధానునిచేఁ బట్టుబడి యీ యొక్కమాటు విడువు మని ప్రార్థించుటచే గోరీ నేడుతడవలు విడుచుటకలన నే కీర్తి గలుగు నని తలంచెనో యీ కీర్తివలనఁ గూడ సంపాదించు డయ్యెను. శుద కెట్లయిన నేమి? భారతసామ్రాజ్యము విచ్ఛినమై పోయెను. చరిత్రకారులును, బ్రజలును గూడఁ బృథివీ రాయఁడు దేశభక్తుఁడనియు, భారతమాతృసత్వస్మరకుఁ డనియు స్తోత్రము చేయలేక విసిగి పోవుచున్నారు.

ఈ సందర్భమున మనము చాందభట్టును విస్మరించితి మేనిఁ జాల నింద్యుల మయ్యెదము.

చాందభట్టు మహాకవి. ఈతఁడు “పృథివీగాజరాసా” యను పేరునఁ బృథివీరాజు చరిత్రమును రచియించెను. అది హిందీలో నొక యంతిర్భాగం బగు చాగణీభాషలో వ్రాయఁబడిన లక్షగ్రంథము. కావున నీతఁడు గౌరవస్మాకుఁ డనుటకు సందేహములేదు; గాని మే మిఱిని కొనుగిన గౌరవ మంతయు నందులకే యని తలంపవలదు. బాల్యమునుండియుఁ దన్నభేదప్రతిపత్తితోఁ జూచిన గాయని యెడల నతఁడు కనఁబఱచిన కృతజ్ఞత సంతృప్తనీయము. రాజు బందిగంబున నున్నంతకాలము నీతఁ డనుభవించిన విచారపుఁ బరిమితి, పిదప మిత్రుని బంధమోక్షకార్యము గావించిన ప్రయత్నములను బట్టి మనము తెలిసికొనవచ్చును. ఈతఁడు రాజు బంధమోక్షముకొఱకే గోరీపైఁ గవిత్వము చెప్పెను గాని ధనసంపాదనము కొఱకు గాదు. మిత్రునకు బంధమోక్షము గావించి యాతని కైరి నాతనిచేతనే చంపించి యాతనితోఁగూడ నిహలోకమును వాసిపోయిన యీ

మహాకవినిగుఱించి మనుష్యమాత్రుఁ డెవ్వఁడును వ్యతిరేకాభిప్రాయమును గలిగి యుండఁ జాలఁడు.

అయిన నతఁడు రాయని కొఱకుఁ బ్రాణములను గూడ విడుచుటకుఁ దగిన కారణము లేమి యున్నవో మన మొకింత పరిశీలింతము. రాయఁ డీతని కవిత్వమును మెచ్చుకొని ధనకనకవస్తువాహనము లవ్వారిగ నొసంగెను. ఇంతి మాత్రముననే భట్టు రాయని కొఱకు ప్రాణములను బాసెనా? ఇది సరియైన కారణము కాదు. ధనమువలననే లోకప్రవృత్తి యంతయు జరుగుచున్న దని మేము చెప్పఁజాలము. “ ధనమూలమిదంజగ ” త్తను లోకోక్తిని మే మెఱుంగక పోలేదు; గాని యీ లోకోక్తి కంటటను సిద్ధి లేదు. ఇంక నిందలి రహస్య మేమనగా?

రాయఁడు, భట్టునకు మనసిచ్చి మనసు పుచ్చుకొనియెను. ఈ రూపమున వారి యంతరంగముల కైక్యము సంఘటిల్లినది. కావున నే రాయఁడు కారాగారమున నున్నపుడు భట్టు నానాబాధల ననుభవించుటయు, నాతని బంధమోక్షము కొఱకు ప్రయత్నించుటయు, నాశనితో నీ లోకమును విడుచుటయు సంభవించినది.

కవి యైనంతమాత్రమున భట్టాజుతో స్నేహము గావించినందులకు రాయఁడు స్తుతిపాత్రుఁడే; గాని రాజు తన యెడలఁ జూపిన గౌరవమును గ్రహింపఁ గలిగినందులకు మనము భట్టు నెంతయు మెచ్చుకొనవలసియున్నది. భట్టు హృదయము గూడ వికలముగావున నట్టిది సంభవించెను. హృదయవైకల్యమే మానవుల గొన్న త్యము సంఘటించునది.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

భీమసింహుఁడు

లక్ష్మణసింహుఁడు చిత్తూరు దుర్గమునందలి మేవాడు సింహాసనము నలంకరించి ధరాపాలనము గావించుచుండెను. యుద్ధాదికము లగు నుత్పాతము లేవియు లేమింజేసియు, సహజముగ రాజు ప్రజాసౌఖ్యము నభిలషించువాఁడగుటను దేశము కాంతిభూయిష్ఠంబై యుండెను. ప్రజ లెల్లరు రాజభక్తి తత్పరులై, యఖండసౌఖ్యములతోఁ దులతూఁగుచుండిరి.

సృష్టిగహస్య మేమో గాని, కాంతి కెందును సుస్థితి గలుగుట చూడము. అలజడు లన్నియుఁ బోయి కాంతి నెలకొనిన దని వినిన మఱువాఁడే, యెచ్చటనో, యేవిధముననో, మఱల నకాంతి ప్రబలిన దను వార్తయే వినుచున్నది. మొత్తము మీఁద విమర్శతోఁ జూచినచోఁ బ్రపంచ మంతయుఁ గల్లోలసంకుల మగు మహాదధి ననుకరించి యున్న దనుట యథార్థము. మహాన్నత మగు నొక్క యల వచ్చి యల్లకల్లోలము గావించిపోయిన పిదప,

మఱల వేటక యల వచ్చునంతలో నట సముద్రము శాంతమై యున్నట్లు కాన్పించును. భౌతిక ప్రపంచప్రవృత్తి గూడ నిట్టిదియే. ఒకానొకప్పు డే దేశమునందైనఁ గొన్ని దినములు శాంతి నెలకొని నచో నా శాంతి యాగామి యగు ప్రబలాశాంతిని నూచించును. ప్రకృతము మేవాదురాజ్యమునందలి శాంతి గూడ నిట్టిదే యైనది.

భీమసింహుడు రాజాలక్ష్మణసింహునకుఁ బిఠెండ్రి. ఆ తిఠెడు భీముని వలె చూపగాక్రమశాలి. వివేకమహితుడు. సుగుణములకుఁ బుట్టినిల్లు. ఆతిఠెడు ఖడ్గవ్యాపారమున స్వసేనాధిపతి యుండు గార్యాలోచనమున చూహమాత్యుడైనను, బాంధవమునఁ దండ్రి యంతటివాఁడనై, త్రికరణశుద్ధిగ గానా యభ్యుదయమునే గోరుచు నాతనికిఁ గుడిభుజమై యుండెను.

ఆతిఠెడు సింహాల ద్విపపురా ఒగు హమీరసింహుని కూతురు పద్మినీదేవి యను నామెను బరిణయ మయ్యెను. ఆమె ప్రపంచ మునం దెందు నంతటి చక్కనిచుక్క లేదని పేరు గాంచెను. మఱి యుండు, నామె చక్కదనమునకుఁ దగునట్లు సుగుణవతియై, యన్ని విధముల శిర్తఁగ నురూపయై యాతని పదిదాసియై మెలంగుచుండెను. ఇంక భీమసింహుఁడు స్వర్గసౌఖ్యము ననుభవించుచున్నాడనుటలూ వింతి యేమి యున్నది? ఇహలోకమున భార్యకంటె సుఖదాయక మగు వస్తువు మఱియొకటి యేమున్నది?

“భార్యరూపవతిశత్రు.” వని యొక గ్రామిణోక్తి గలదు. ప్రాపంచికవృత్తియును విమర్శించి చూచినచో నిది యథార్థ మని చెప్పుటకు సందేహ మక్కఱలేదు. రూపవతులకొక కనేకయౌద్ధమము

ప్రవర్తిల్లినవి. అనేకవంశము లంతరించిపోయినవి. అనేక రాజ్యము లడుగంటినవి. రూపవతి యగుట వలననే దేవయాజనసుంధవ యగు జానకి రావణాపహృత యైన దని యొక చాటూక్తి గలదు. ఎచ్చట నైన నే కారణమువలన నైన నీ గ్రామిణీక్తి కప్పుడైన వ్యతిరేకము జరుగుట సంభవించినను మొత్తము మీఁద దీనినిఁ ద్రోసివేయుటకు వలనుపడదు. పురాణములయందే గాక భారతజేతేలిహాసమునఁ గూడ దీని కనేకోదాహరణములు కాన్పించుచున్నవి.

మేవాడు రాజ్యమును రాణా లక్ష్మణసింహుఁడు పరిపాలించు కాలమున నల్లాయుద్ధీనుఁ డను తురుష్కుఁడు దిల్లీ సింహాసనము నధిష్ఠించి యుండెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు ఖిల్జీ వంశజుఁడు. ఫిరోజును నాతఁడు బానిసవంశమునందలి కడపటివాఁ డగు కైమబా దను సుల్తానునిఁ జంపి బలాలుద్ధీనుఁడను మేరునో దిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు జలాలుద్ధీనుని తమ్ముని కుమారుఁడు. అల్లాయుద్ధీనుఁడు సాహసభైర్యములయం దసమానుం డగుటచేఁ బెదతల్పి యాతనిని జాలఁత్రేచుతోఁ జూచుచుఁ బెద్ద పెద్ద కార్యములయందు నియోగించుచుండెను. ఇట్లు చాలఁగాలము కడచిన పిదప నల్లాయుద్ధీనుఁడు పెదతల్పినిఁ జంపి దిల్లీశ్వరుఁ డయ్యెను.

పిదప నల్లాయుద్ధీనుఁడు పద్మిని యంతటి సుందరి యాప్రపంచమున లేదని వినియెను. ప్రకృతిధర్మ మేమో గాని “సుందరి, సుందరుఁడు” నను మాటలు చెందును వినిపించిన వెంటనే శ్రీపురుషుల హృదయముల కొకవిధ మగు చలనము గలుగుట చూచుచున్నారము. హృదయ మన్యత్ర పవనీయునపు డీచలనము పాల పొంగు వలె సంతోఁ కాంతించిపోయినను, హృదయము సుస్థిరమై

యన్న పుడు మూత్ర వంతకంతకు వృద్ధియై, దుగ్ధరమై కామాంకురముల నుత్పాదించుచున్నది. అపిమ్మట జరుగునదియు, జరుగుచున్నదియు విస్మయమే. అనేక పురుషులు సుందరులని వినినంతనే యాశ్రీలకొఱకు పుట్టులు సూసి వేలకొలది బతులను సంహరించిరి. అనేక శ్రీలు పట్ల జేడొందవై భవములను గూడఁ బరిత్యజించి యెవరేమనుకొనెనో యను గండించుమును విడిచివెట్టి సుందరపురుషుల కొఱ కిటుపడిచి నిష్కలపదేశములకై నఁ బోయి యున్నారు. అయినను మే మా వివరములు నేపాయుఁ జెప్పుట లేదు. ఇంక మా సందియమేమనఁగా? శ్రీపురుషుల హృదయములకు వికారములను గలిగించునా శక్తి సాంవిగ్యమునందే యున్నదా? సాంవిగ్య కీర్తమునందుఁ గూడ నున్నదా?

పద్మినీదేవి శ్రీలోకసుందరి యను మాట యల్లాయుద్ధీనుని హృదయమున కొకమాటు చలనమును మూత్రము గలిగించి యూరకుండ లేదు. వెంటనే దానివలనఁ గాదగిన పని యేమో యైపోయెను. అదిని హృదయమునఁ గామాంకురములు మొలక రెత్తెను. ఆ కామము నశించిపోవుటకుఁ దగిన యవకాశము లేమియుఁ దటస్థించినవి గావు. క్రమక్రమముగ నా కామము మోహముగాఁ బరిణమించెను. తుదకుఁ బద్మినీమోహనరూప మాతని హృదయక్షేత్రమునఁ దాండవము ప్రారంభించెను. ఆతఁ డెప్పుడును బద్మినినిఁ బ్రత్యక్షముగఁ గాని, పటమునఁ గాని చూచి యుండ లేదు. అయిన నేమి? భగవంతునిచే నొసంగఁబడిన భావనాబలము నిరంకుశమై యుండ నాలినికిఁ బద్మినీమోహనరూపసందర్శమున కభ్యంతర మేమి? అదియైన తరువాత నిఁకఁ గావలసిన దేమున్నది? రాజ్యపాలనమున

శ్రీకృష్ణ శ్రువమెను. నిద్రాహారములయం గానక్తి పోయెను. ఇంకఁ బద్మినీదేవి తన యంతఃపురమునకు వచ్చినఁ గాని బ్రతుకఁజాల నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

అద్వియేమి చిత్రమో గాని భారతదేశేలిహాసమున వర్ణింపఁబడిన శురుష్కుగాజులలో నేమి సరదారులలో నేమి యనేకులు భారతీయ స్త్రీలకు మానధంగము గాఁడంపఁ దలఁచినినిన వారే కాన్పించుచున్నారు. అనేకు లాప్రయత్నిమున లబ్ధవిజయు లైనారు. అనేకులు వీరలప్రయత్నులైనారు. అనేకులు ప్రాణములు గూడఁ దొంగిలెను. కొందఱు కొన్ని సంపారములను గూలఁద్రోసివారు. మఱికొందఱు కొన్ని గాఢ్యములను బగ్గంపాడు చేసివారు. అనేకులు భారతరచుణీమణులచేతులలోనే మడిసివారు. దీనివలనఁ దురుష్కులందఱు నట్టి కాముకులే యనియు, దురుష్కుజాతి కంతకు నది సహజగుణ మనియు మేము చెప్పట లేదు. భారతదేశమునఁ బరిపాలనము గావించిన యే శురుష్కుని చరిత్రమును వ్రాయఁబూనినను సాధారణముగ భారతస్త్రీహాసమును గూర్చిన వారి ప్రయత్నములను వర్ణించుట యనివార్య మగుచున్నపు డీవిషయమును బ్రత్యేకముగ వివరించి చెప్పఁజుటఁ బక్షపాతము గాని యనూయ గాని కారణము గా దని సహృదయులకుఁ దెలియనిదిగాదు.

పద్మినీదేవి యెట్లు చేరిక్కును? ఆమె యవివాహిత గాదు. మగవాలు. పయింబయిగ నన్నివిషయములయందును దురుష్కుల నీసడించు వంశమునకు భూషణము. సహజముగ మేవాడుసంస్థానాధీశ్వరులు మానధను లని పేరువడసిరి. అందును భీమసింహుఁ డత్రగఁ సురుఁడు; భీమపరాక్రముఁడు. ఈ కోరిక యెట్లు సాధ్యపడును?

వెద్దజాగీ రొకటి యిచ్చినచో వారు స్వయముగఁ బద్మినీదేవిని దన యంతఃపురమునకుఁ దీసికొనవచ్చి నిడిచిపోయెద రని యల్లాయుద్దీనుఁడు తలంచెను. కాని చెంత నున్న వా రీయోచన కొనసాగఁజాల దని విన్నవించిరి. దీనిపై నాతఁడు యుద్ధమైనఁ శ్రేష్ఠి తీసికొని వచ్చెన ననియెను. అందులకు వా రెల్లఁగును సమ్మతించిరి. మేవాడు సంస్థానమువారు నీ ప్రతాపావలము నెనుట శలభమాత్రు లని వా గాతనినిఁ బొగడిరి. పద్మినీదేవికొఱకు నిడిచి మున్నగు నేర్పాటు లన్నియుఁ శ్రేష్ఠియే యుద్ధమునకు బయలు వెడల వచ్చునని సలహా చెప్పిరి. గుడ కల్లాయుద్దీనుఁ డభింషపై న్యమును వెంట నిడుకొని వచ్చి చిత్తూరుగర్గమును ముట్టడించెను.

నానాస్సంభవం బైన యీ విపత్తు వారసి రాజపుత్రులు చాలఁ బలవరపడిరి. నెడతండ్రినిఁ జంపి రాజ్య నుపహరించిన యల్లాయుద్దీనుని క్రూరస్వభావమును వారు విని యున్నార గావున నాతఁడు రాజ్యకాండీయై వచ్చె నని భావించిరి. అల్లాయుద్దీనుఁడు పద్మినీదేవికొఱ కానించి వచ్చె నను సంగతి యా క్షుత్రియవీరుల కేమి యెఱుక ? కాని వారి కీశ్వరునితో యుద్ధము పాపఁగినను భయము లేదు. ఉత్తరభరతవర్షమునందలి క్షుత్రియకుటుంబములయం దెల్ల శౌర్య సాహసాదికముల విషయమున మేవాడు రాజకుటుంబమే యగ్రస్థానము వహించుచున్నది. వైరివీరులను ఖడ్గములకు బలి యిచ్చుట యుండఁ దాము బలియగుట యుండఁ దక్క వారికి మఱియొక నిశ్చయము లేదు. అట్లగుటచే వారికి సంగర మనిన సంబరము. పైన్యము కొలఁదిగ నున్న సంకోచింపరు. గొప్పగ నున్న సంతోషింపరు. యుద్ధప్రసంగము వచ్చినచో వెంటనే నడుముకట్టి

యొకనాణ్ణి కత్తి దూసి రణరంగమున కులుకుట తక్కువారు మఱి యొకటి నేయరు. మీ రిది రాజనీతిజ్ఞుల లక్షణము గా దందురా? వారు, పరులకు వచ్చి యుద్ధమునకుఁ బిలిచినపుడు పోగకుండుట శ్రుతియలక్షణము గా దందురు. ఈ రెండు వాదములయందలి సమీచీనతను గుఱించి మేము తిరువాతఁ జెప్పెదము. కథ వడపుటయే యిపుడు మా విధి. అల్లాయుద్దీనుఁ డట్లు కోటను ముట్టడించిన వెంటనే వారు దుర్గగ్యారములను మూయించి యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

రాజా తురుష్కుని యాగమనకారణమును గుఱించి యాలోచింప సాగెను. అప్పు డాతనితో భీమసింహుఁడు గూత నా యోచనమునఁ బ్రవృత్తుఁడై యుండెను. ఒకదానిపై వెలుకటి చొప్పున వారి కనేకయోచనలు లోఁచెను. తుదకు వా రీ యోచనాపరంపరచే విసిగిపోయి “యికఁ గారణములలోఁ బనిలేదు. యుద్ధము తప్ప” దని నిశ్చయము గావించుకొని నైస్యపరీక్షకు బయల్పడలిరి.

ఇంతలోఁ దురుష్కుని వద్దనుండి కోటలోని కొక వార్త వచ్చెను. ఆ వార్త వినుటకు వారు చాలఁ దొందరపడిరి. అల్లాయుద్దీనుఁ డట్లు కలుగఁపెను. “మేము మీ కోటను బ్రద్దలుగొట్టి మీ రాజ్యము నాక్రమించుకొనవలె నని గాని, మీచేఁ గప్పము పుచ్చుకోవలె నని గాని వచ్చి యుండలేదు. మీరు, మాకును మీ కోటకును, మీ రాజ్యమునకును, సుస్థితినిఁ గోరెద రేనిఁ ద్రిలోకసుందరి యగు పద్మినీదేవిని మాకిచ్చివేయుఁడు. లేకున్న బలిమినిఁ దీసికొని పోయెదము”

ఆ త్సత్రియవీరు లావార్త నాలించి ప్రళయకాలరుద్రుల వరి
మండిపడిరి. ఇంతకంటె వారి యాగ్రహమును మేము ఖర్చింపఁ
జాలము. భారతీయులకుఁ దమ స్త్రీలమానమును గాపాడుకొనుట
కంటె వేటొక యుత్పన్నకార్యము లేదు. ఇతరజాతుల వారికిఁ
గూడ నిట్టి పట్టుదల యుండిన నుండవచ్చును. కాని యొక్క స్త్రీ
మానమును గాపాడుటకు భారతీయులు జాపునంతటి యాత్మత్యా
గము నెవ్వరును జాపఁజాలరు. పరస్పరభిన్నాచారము లగు రెండు
జాతుల మైత్రిని మే మంగీకరింతుము గాని సమ్మేళనము నంగీకరింపఁ
జాలము. భిన్నజాతిసమ్మేళనము వలనఁ గలుగు లాభము లాభాప
ములు. గంగాగోదావరీకృష్ణవేణ్యాదినదుల పావిత్ర్యమును, గోత్రా
వ్యాధిచుహాస్మ్యము నంగీకరించువా రెవరును భిన్నజాతిసమ్మేళనమున
కంగీకరింపజాలరు.

తమ జాతియే సహ్యత్కృష్ణ మని భారతీయుల యభిప్రాయము. ఋగ్వేదాదికము లగు భారతీయుల మూలగ్రంథముల
ఘనతను స్వయముగ నెఱింగిన విజాతీయపండితులు గూడ భారత
జాతి యుత్కర్షణము నంగీకరించి యున్నారు. తమ తమ జాతుల
యెడల నిట్టి యభిప్రాయ మెల్లరకు నుండవచ్చును. అట్లయిన జాతి
సాంకర్యమున కవకాశమే యుండదు. ప్రపంచమునందలి జాతుల
కన్నిటికి నైక్యము గావలె నని గోరువారి కీ వాద మవిచారమూలక
ముగఁ గాన్పింపవచ్చును; గాని సర్వజాతులకు నైక్య మెన్నటికిని
సంఘటిల్ల దనియు, నొకవేళ సంఘటిల్లినచో నది రాజకీయవిషయ
ములఁ గాని సాంఘికవిషయములఁ గా దనియు నెఱుంగుట వారికి
క్రమము. ప్రకృతమునఁ గాకపోయినఁ బూర్వకాలమున నైక

సున్నతి వహించియున్న జాతిలోఁ బుట్టినవాఁడు, తన పూర్వులజ్ఞాన లని గాని, తన వేద మజ్ఞాననిలసిత మని గాని చెప్పుటకుఁ గాదు; తలంచుటకుఁగూడ నంగీకరింపజాలఁడు.

ఉత్తరభారతి దేశమునందలి క్షత్రియ సంస్థానములలో నెల్ల ముఖ్యముగ మేవాడు సంస్థానమువారు తొలువొల్ల నుండియు నీ భావమునే ప్రకటించిరి. అట్లాగ్రహణహోగ్రులై యున్న రాజా యును భీమసింహుఁడును గూడ నతిశయసంబున బురుజుల మీది కరిగి సురుష్కశినిగములను ధ్వంసముపేయుఁ దని ఫరఁగీల నైనెనుల కాజ్ఞ యిచ్చిరి. హతాత్ప్రియుక్తమై, తననైనెనులలో ననేకులకు వీరస్వర్గము నొసంగిన భీకగాయసోశపతియే యల్లాయుద్ధీనునకుఁ బ్రత్యుత్తరం బయ్యెను.

ఇది యంతయుఁ గాచి సంగతిపందగ్ధములు గ్రహించికొని యల్లాయుద్ధీనుఁ డత్సుగుడై కోటను ధ్వంసముపేయ నైనెనుల కాజ్ఞాపించెను. పెంటనే యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. ఈ యుద్ధము చాల దినములు జరిగెను. రాజపుత్రు లెవ్వరును జిత్తురు వారికి సాయము రాకుండ మాగ్ధము లన్నియు నదికట్టి తా నవసర మైనపు డెల్ల దిల్లీనుండి క్రొత్తనైస్యమును రప్పించుకొనుచు నల్లాయుద్ధీనుఁడు పద్మినీదేవి పాం దూనఁగూడినచోఁ గలుగు నానందము నూహించుకొనుచు బోరు సాగించుచుండెను.

కాని యెన్నివిధములఁ బ్రయత్నించినను రాజపుత్రులు స్వాధీన మగుదు రని తలంచుట కాధారములు కాన్పింపనయ్యెను. దినములు కడచిన కొలఁదిని దురుష్కనైస్యములు తిరిగిపోసాగెను; కాని రాజపుత్రులు మాత్రము చెక్కుచెదరక యట్లేయున్న ట్లుండిరి.

దుర్గ మెత్తయిన కొండమీద నుండుటచే దురుష్కల ఫిరంగీల బాగులు చాలకఱకు నిష్ఫలము లైపోవుచుండెను. రాజపుత్రులు ప్రయోగించు ప్రతికటేఘ్నియు వందల కొలది తురుష్కలను రూపుమాపుచుండెను. అట్లుగుటంతేసి తుట్టతుద కల్లాయుద్ధీనుఁ డొక జయమునెడల నాశ వదలుకొనకలసినదే యని నిశ్చయించు కొనియెను.

కాని పద్మిని మీది యాశ మాత్ర మాతని కింకను చెరిగిపోవు చునే యుండెను. ఈ యాశవలన క్షీణించిపోయిన సౌరుష మపు డపుడు నుజుల నుద్దీప్తంబు కాసాడెను. ఈ యాశయు నా సౌరుషంబును గలిసి శిబిగమునఁ గూగుచుండి దిల్లీకిఁ బోవలయు నని యూహించుకొనుచుండ నల్లాయుద్ధీనుని నుజుల నుజుల యుద్ధభూమి కుఱికించుచుండెను. ఎంతచేసినను ఫలము లేదయ్యెను. తుదకుఁ బద్మినిదేవిమీది యాశ పూర్వపక్ష మైపోయెను. సౌరుషము మొదలే నశించిపోయెను. ఇంక నేమియుఁ జేయఁజాల నని తలంచి లజ్జ నంతకు ముందే త్యజించి యల్లాయుద్ధీనుఁడు, “పద్మినినొకమాటు మాపినఁ జాలును. నేను ముట్టడి మాని దిల్లీకిం బోయెద” నని రాజపుత్రులకుఁ చెలిపెను.

రాజపుత్రులు గూడఁ గొంతయలసిపోయిరి. రాజాయును భీమసింహుఁడును, దక్కుంగల కులకృద్ధులు నీ విషయమును గఱిించి చాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించిరి. ఎవ్వఁ డే స్త్రీనిఁ గామించి తీసి కొనిపోవుటకు వచ్చెనో యా విజాతీయున కా స్త్రీనిఁ జూపునెడల మానమునకును శౌర్యమునకును గలంకము వచ్చునా రాదా యని మొదటి ప్రశ్న. దానికి నా రెట్లో సమాధానము నూహించుకొనిన

వంటనే “యింతటితో, దురుష్కుడు ముట్టడిమాని పోవునా పోరా? యని మఱియొక ప్రశ్న తారసిల్లెను. దానికి గూడ నొకవిధముగ సమాధానము నూహించుకొనిరి. కాని యెల్లరును గలిసి కట్టకడపల “నీ యవసరమున భీమసింహుడు ప్రత్యుత్తర మీయవలసి యుండు” నని చెప్పిరి. కాఁజాయ నా యభిప్రాయమునే నూచించెను.

భీముడు వారి మాటలవరుసను బట్టి తురుష్కుని కోరికను దీర్చుటయే వారి యభిప్రాయ మైనట్లు గ్రహించెను. పిదప నాతని మనస్సు పరిపరివిధముల బోయెను. కులమువా రంగీకరించినంతమాత్రమున మానభంగమున కొప్పకొనవలసినదేనా యని యొకమాటును, నిది మానభంగ మగునా కాదా యని మఱియొకమాటును, యుద్ధము నేయలేక విసిరిపోయి యిట్లు కోరిన తురుష్కుడు దీని కంగీకరింపకున్న నేమి నేయఁగలఁడని యింకొకమాటు నాతఁ డిట్లనేకవిధముల దనలో దాను చర్చించుకొనియెను. కాని యెటు సెప్పటకు నాతనికి సాహసము గలిగినది గాదు. మఱల మఱల యోచించుకొనియెను. పద్మిని యేమి చేసిన నేమనునో యని గూడ సందియము తోచెను. ఈ తీవ్రచర్చలో నాతనికి మఱియొక సందియము గలిగెను. కులపుఁబెద్దల సంగతి యట్లుండుఁ గాక. ఏమి చేసినను బద్మిని యింకఁ దనకుఁ దక్కునా తక్కుదా? ఈ సందేహము తోచినపు డాతని హృదయము కలఁగిపోయెను. ఇంక హృదయ మాలొచనకుఁ జో టిచ్చినది గాదు. అక్కతన నాతఁడు సాహసించి “యిట్టి సుందీగ్ధనీతిలోఁ గర్తవ్యనిర్ధారణము కులస్వాములే చేయవలయు” నని చెప్పెను. ఇది విని నా యెల్లరును “భీముని విగి సడలి

పోయినదని తలంచిరి. ఒక్క భీముని బిగియే గాదు. రాజపుత్రుల యందఱబిగియు సడలినదని మేము తలంచుచున్నాము.

పిదప భార మంతయుఁ దమవైబడుటచేఁ గులస్వాములును లక్ష్మణసింహుఁడును మఱల మఱలఁ జాలఁ దీవ్రముగ నాలోచించి తుదకుఁ బద్మినీప్రతిబింబమును జూపుట కంగీకరించిరి. భీముఁ డందు లకుఁ దన యభ్యంతర మేమియు లే దనియెను. అప్పుడు రాణా “నీకుఁ బ్రత్యక్షముగఁ బద్మినీదేవి దగ్గన మగుట కలలోని వార్త. కలయు నెడల నిలుపుటద్దములోని యామె ప్రతిబింబమును నీవు చూడవచ్చు” నని తురుష్కునకుఁ వెలియఁబఱచెను.

“కాముకస్య కులో, లజ్ఞా” యని యొక లోకోక్తి గలదు. దీని యాధాన్యమును గుఱించి సంబోధింపవలసిన యావశ్యకము గాన్పిం పదు. ఒక్కొక్కపుడు కాముకులు తమతమ మనోహారిణుల యెడలఁ గావించు చేష్ట లాశ్చర్యజనకములు. దగ్గనమాత్రమునఁ గొంద టానందితురు. వచశ్రవణమాత్రంబుననే మఱికొంద టుబ్బిపోయె దరు. తమ ప్రియురండ్రను గుఱించి పరు లెవరైనఁ జెప్పుకొనుట విని నైతము ధన్యుల. మని తలంచు మహాత్ము లున్నారు. తలుపు చాటున నుండియైన, నిముస మైన నామె ముఖమండలము గాన్పిం చినఁ జాలు నని విసుగులేకుండఁ దఱచుగ నా వీధినిఁ దిరుగువారు వందలకొలఁదిగ నున్నారు. ఆమె ధరించి పాఱవైచిన కుసుమమాలి కలను, గేవలకుసుమములను గూడ నత్యానందముతోఁ దీసి యత్యా దరముతో నాఘ్రాణించి బాగ్రత్త నేయువాఁడ గూడ నున్నారు. ఇంక నామె చెప్పినపనులు చేయుటయందుమాత్రమే దినములు, మాసములు, సంవత్సరములు గూడఁ గడపివైచిన హరి విషయమును,

భావనాగలంబుననే గూఢ కోర్కెల నూహించుకొని వెంటనే
 తీర్పువారి సంగతిని, నే హేతువులన నైన నామె గ్రామాంతరము
 బెల్లినహో నేదో యొక వంక పెట్టుకొని తాము గూడ నా గ్రామ
 మున కరుగువారిని గుఱించియుఁ జెప్పవలసిన పని యేమున్నది?
 అంత మాత్రమున నేమి ఫల మని మీరు నుమ్ము బ్రష్టింప వలగు.
 అది కాముకైక నేద్యము. మే పెట్టు చెప్పగలము?

కాముకన్యత్తం బిట్టిదగుట నల్లాయుద్దీనుఁ డందులకే సంతో
 షముతో నంగీకరించెను. అతడు, యుద్ధము మాని పైనికుల నందఱను
 కిచిరములలో నిశ్రమింప నాజ్ఞాపించెను. కోటలోఁ బన్నినీసందర్శన
 మునకు వలయు నేర్పాటు లన్నియు నిముసములో ముగిసెను. నిలు
 వుటద్దమునఁ దురుష్కునకుఁ దన ప్రతి బింబమును జూపుటకుఁ బద్మిని
 మనస్ఫూర్తిగ నంగీకరించెనో, పురుషుల బలాత్కారము వలన
 సమ్మతించెనో చెప్పఁజాలము. ఎట్లయిన నేమి?

ఇంతలో రావచ్చు నని కోటలోనుండి వర్తమానము వచ్చెను.
 అది విని పరమానందభరితుడై చక్కఁగ నలంకరించుకొని యున్న
 అల్లాయుద్దీనుఁడు వెంటనే బయలుదేటి యెంటరిగఁ గొండ యెక్కి
 దుర్గములోఁ బ్రవేశించెను. సంది కుడిరినది గావున రాజపుత్రులు
 కొండ తాతని నుచితమర్యాదలతో నెదుర్కొని రంగస్థలమునకుఁ
 దీసికొనిపోయిరి. అట నొకదానిలోని ప్రతిబింబ మొకదానిలోఁ
 బ్రతిబింబించునట్లు నిలువుటద్దములు వరుసగ నమర్పబడి యుండెను.
 తరువాతఁ గొన్ని నిముసములకుఁ బద్మినీమోహనరూప మా దర్శన
 ములకుందుఁ బ్రతిబింబిత మయ్యెను. తురుష్కుఁ డది చూచి
 ఘోరముడై కొంతవఱకుఁ బ్రతిమాక్యరిని చాల్చెను. పిమ్మటఁ

దెలివైంది, యామె తన మోహనరూపమును గాంచినచో నిష్వదకు గాతున్న మఱియొకపుడైన వెనుదగిలి రాక మాన దని భావించి, తన ప్రతిబింబ మామెకుఁ గాన్పించునట్లద్దమున కెదుగుగ నిలిచి యామె సౌందర్యమును మఱల నొకమాటు చూచి నిక సిత వదనుడై మఱల యథాస్థానమునకు వచ్చి కూర్చుండెను.

పద్మినీరూపసందర్శన మింతటితో ముగిసెను. అల్లాయుద్దీను నకును రాజపుత్రులకును స్నేహ మెనఁగూడెను. ఎప్పటికి నీ స్నేహ మిట్లేయుండవలయు నని వారు కూడఁబలికికొనిరి. ఎల్లరిచెంతను సెలవు గైకొని యల్లాయుద్దీనుఁడు తన శిబిరమునకు బయలుదేఱెను. రాజా మన్నగువా రెల్లరు నచ్చటనే యుండిపోయిరి. పెద్దల యనుజ్ఞ చొప్పున భీమసింహుఁడు తురుష్కుని సాగనంపుటకు బయలుదేఱెను. వా రిరువురును మందహాసవదనులై యేమేమో మాట్లాడుకొనుచుఁ బ్రాకారము లన్నియు దాటి మెట్లమీఁదనుండి కొండ దిగసాగిరి. ఓ! తన భార్యను దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన వానిని సగౌరవముగ సాగనంపుటా?

ఆ మాటయు నా మాటయు ముచ్చటించుకొనుచు, నడుమ అల్లాయుద్దీనుఁడు “వీ రొకసారి మా దిల్లీనగరమునకుఁ జనుదెంచి మమ్ము గౌరవింప గోరుచున్నారు” మని భీమసింహునితో ననియెను. “తీరికయైనప్పుడట్లే చేయవచ్చు”నని తురుష్కునకు భీమసింహుఁడు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను. వా రిట్లు మాట్లాడుకొనుచుఁ గొండమీఁదఁ జాల దూర మరిగిరి. భీమసింహుఁ డింక వెనుకకుఁ బోవలె నని తలచి అల్లాయుద్దీనుని యసంపూర్ణవాక్యమును దానే ముఖించి “యీక సెలవు గైకొనియెద” ననియెను. “చిత్త” మని బిట్టి

చిన్నగవుతోఁ దురుష్కుఁడు మార్గమున కిరుకెలంకులనున్న సాంద్ర
లతాగుల్మములదెస వృష్టి సారించి కొంచెము దగ్గుట నభివ్రంశించెను.
కనుమూసి తెఱచునంతలో నాపాదలచాటునుండి కొందఱుతురుమ్మ
భటు లరుదెంచి భీమసింహుని గదలకుండఁ బట్టుకొని కాలుసేతు
లకు సంకెలలు తిగిలించి కైదు చేసిరి. భీమసింహుఁ డది చూచి
నిర్విణ్ణుఁడైపోయెను. ఔగా! ఎంత వింత!

అల్లాయుప్తినఁడు ద్రుతగమనంబున క్షణములో శిబిరమును
జేరికొని భీమసింహునిఁ బ్రత్యేకశిబిరమున బంధించి “యిక్కఁ బద్మిని
యెట్లు చేజిక్కుదో చూచెద”నని యనుకొని తన తెలివిలేటల కొక
మాటు గర్వించి, యుద్ధము సేయుటకు నైనికులను సర్వసిద్ధముగా
నుండ నియమించి “పద్మిని నిచ్చినఁ గాని భీమసింహుని విడువ”
మని రాజపుత్రులకు వర్తమానము చేసెను. అట్లు చేయకపోయినచో
మఱల యుద్ధము ప్రారంభించుటయే గాక, “భీమసింహుని సంహరిం
చితైచెద” మని గూడ నా వార్తలో సూచించెను.

కోటబురుజులవిఁదఁ గావున్న భటులమూలమున భీమసిం
హుని బంధనవృత్తాంతమును విని తెల్లవోయియున్న రాణాయుఁ
గులస్వాములు నల్లాయుద్దీనుని సందేశమును విని కొయ్యబాటి
పోయిరి. అంతఃపుర మంతయు గగ్గోలుపడసాగెను. తక్కిన వారెల్ల
రును గళవళపడఁజొచ్చిరి. రాణా చాల విచారించెను. పిదప నెల్ల
రును గూడి భీమసింహుని విడపించుట యెట్లు యాలోచింపఁ
దొడగిరి. వారి కనేకోపాయములు తోచెను. కాని యన్నియుఁ
బ్రతిహతములై పోయెను.

రాజా యగుట లక్ష్యణసింహునిపై నిప్పుడు చాల భారము పడినది. అట్లా యుద్ధమున కిప్పు డాతఁడే సమాధానము చెప్పవలసి యున్నది. మొదటి నుండియు నక్కలినుప్రేమతోఁ గేవలము తన యభ్యుదయముకొఱకు జీవితము ధాగవోయుచున్న భీమసింహుని విడిచి నెట్టుట న్యాయమా? అతనికొఱ కాతని యాజ్ఞప్రాణ మగు పద్మినీదేవిని విడుచుట ధర్మమా? మేవాడురాజ్యమునకుఁ బ్రతిష్ఠ వచ్చినను, నప్రతిష్ఠ వచ్చినను, విజయము నేకూటినను, వివాళము సంప్రాప్తించినను నేటి యీ సమస్య వలననే లెల్ల మగును. ఇప్పుడు మేవాడు రాజ్యముతోఁ గూడ వా రిరువురను రక్షించితీరి వలెను. ఏమి నారి?

అంతఃపురమునఁ బద్మిని నైత మిట్లే తనకును, దనభర్తకును, మేవాడు గాజ్యలక్ష్మీకి నెట్టి యపాయము నొదవకుండ నీ యాపద నుండి దాటుట యెట్లుని యాలోచించుచుండెను. పాప మీ సందర్భమున నామెకుఁ గూడ ననేకాలోచన లుప్పలిల్లి వెంటనే యన్నియుఁ బూర్వపక్షములై పోయెను. మఱల దీర్ఘాలోచనము ప్రారంభించెను. ఇంతలో “దర్శనమునకు నిరీక్షించి యున్నాడ” నని లక్ష్యణసింహుడు పరిచారికాముఖమున నామెకు సమాచార పంపెను. అప్పటి కామె యోచన పూర్తి యయ్యెను. “ఇంక నిప్పుడు దర్శనమునకు రానక్కఱ లేదు. “మీకుఁ బద్మినీదేవి నిచ్చి వై చెదము. మీరు ముట్టడి మానివేయవలయును. మఱియుఁ బద్మినీదేవి చాల గౌరవము గల దగుటవలన నామెను సాగనంపుటకై యేడువందల మేకలలో క్షుత్రియస్త్రీలు వచ్చెదరు. కావున నా పల్లకు లెల్ల విడియుటకుఁ దగిన యేర్పాటులు గావించవలెను. నారి

రాణివాసమున కేమియు భంగము గలుగఁ గూడదు. మీ వా రెవ్వరు నా దేరాచెంగట నుండ రాదు. అట్లయినఁ బద్మిని మీకుఁ దక్కు” నని తురుష్కునకు సందేహ మంపవచ్చు” నని యామె కుమారునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

అదివనిన వెంటనే లక్ష్మణసింహుడు రిచ్చవడెను; గాని తోడనే యందలి మర్కాండేయు నెఱింగి పినరల్లి వివేక గౌరవమునకుఁ జాల సంతసించి కార్యసిద్ధి యొనర్లే భావించెను. ఆ వెంటనే యీ వార్త నల్లాయుదీనునకుఁ దెలియఁజేసి ప్రత్యుత్తరము కొఱకుఁ బ్రతీక్షింపసాగెను.

అప్పు డల్లాయుదీనునకుఁ గలిగిన యానందమునకు మితి లేదు. తాను వినినంతకంటె నెక్కుడు సౌందర్యవర్తియై యున్న పద్మిని తన్నునుగ్రహించు నని తెలియవచ్చుటచే నత్తురుష్కుఁ డిఁకఁ దన యంతటి యదృష్టవంతుఁడు భూలోకమున నుఱియొకఁ డుండఁబోఁడనియు, నిలువుటద్దమున నామె కెదురుగ నిలిచి తాను గావించిన ప్రేమనూనకం బగు కనునన్న భూర్తిగఁ బనిచేసె ననియు, నామె యాదృష్టమున స్వీయప్రతిబింబమునకు సునఁ బ్రతిబింబింపఁబడెనన ప్రతిబింబము నారసి నిఱవెల్లఁ గరఁగిపోయి యుండు ననియు, నప్పుడే యామె యెప్పు డీ శనిక కేళురునితోఁ గలిసి సుఖించుట సంభవించు నని యనుకొని యుండు ననియు, నట్లుగుట నీ సమయమునఁ దాను భీమసింహునిఁ జెఱఁబట్టుట పద్మినికినిఁ దనకును గూడ మంచిదే యైన దనియు భావించి యాతఁ డుప్పొంగిపోసాగెను. ఈ యానందాతిరేకమువలన భావరహితములై పోయిన యాతని యొడ్డు అప్పుడు విద్యుల్లల వలె మెఱసిపో జొచ్చెను.

ఇట్లాక నిమిషము గడచిపోయిన తరువాతఁ బద్మినిని సొగ నంపుట కేడువందల పల్లకీలలో త్పత్రియ శ్రీలు వచ్చెద రనియు, వారికిఁ దగు విడిది యేర్పాటు చేయవలయు ననియు గాజపుత్రులు పంపిన సుందేశము జ్ఞప్తికి వచ్చెను. వెంటనే యాతఁ డొక పెద్దదేరా నిర్మింపించి పద్మిని గాకకై చిత్రాపుదుర్గసింహద్వాము దేవకుఁ జామచుఁ గూర్చుండెను. అప్పు డాతఁడు “గాజపుత్రు శేషా మహాపరాక్రమశాలు లను నన్నుకముతో నిక్కఁ బోరుటవలన లాభము లేదని తలంచి పద్మిని నొకమాటు చూపినఁ జాలు నని తాననుట చాలఁ బొగపాటుపని అనియు, నింకను లేదు దినము ఒట్లే పోరాడినయెడలఁ దన కీ కలంకము గాకుండ నుండునదియే యనియు ననుకొని “యింక గలించిన దానిని గుఱించి విచారించుట వలనఁ బ్రయోజనము” లేదని చునస్సునకు సమాధానము చెప్పుకొనెను.

ఇంతలో దుర్గద్వాము లేఁజుఁబడియెను. ఆయుధపాణు లగు కొందఱు కాల్పంటులు ముందు వచ్చిరి. వారి వెనుకఁ బట్టుతెర లతో మూడుబడిన నాలుగువందల పల్లకులు వచ్చెను. పిదప నిక తాయుధములను ధరించిన సుందరీమణులచేఁ బరికేష్టింపఁడి, ముత్యాల జాలరులతో నలంకరింపఁబడిన పట్టుబురకాచే నాచ్ఛాదిత మగు దంతపుఁబల్లకీయు, దాని వెనుక చటి మూడువందల పల్లకులును, వానివెనుక నాయుధపాణు లగు కాల్పంటులును వచ్చిరి. ఒక్కొక్క పల్లకీకిఁ బదార్థులు బోయా లేర్పఱుపఁబడి యుండిరి. ముందు వెను కల నున్న కాల్పంటుల సంఖ్య యొక సమాసమునకు మించి యుండును. అది యంతయుఁ జూచి యల్లాయుద్ధీమఁడు “పద్మిని చాల మానవతి. నాకుఁ దగిన గాఢ” యనుకొని, త్పత్రియ శ్రీలకు విడిదిగా లేర్పఱుపఁబడిన దేరాచెంగటఁ బురుషు లెవ్వరును లేకుండు

నటు చూడ నొక సరదారున కాజ్ఞయిచ్చెను. ఆ సరదారుడు యజమానుని కంటెను మొగమెటలేనివాడు. పెద్దచునువ్వుఁ డగు నాసరదారుఁ డాదెగురు బురుషు లెవ్వరును జూడనే కూడ దని కాపించెను. క్షణములో నేడువందల పల్లకులును వచ్చి యా గుఱాఁడు ప్రవేశించెను. కాల్యంటులు గుఱాఁడు చుట్టును బారులు తీటి నిలిచిరి.

ఇది యంతయుఁ జూచి భావనాప్రపంచమున పహరించుచున్న యల్లాయుద్ధీనుని యెదుట గంభీరమునముతో వచ్చి యొక గాజపుత్ర యోధుఁడు నిలువబడియెను. అనిచేత నొక నిఘింఘిల్లమును నవలగ్న బంధమున దీర్చి కరవాల మొకటియు నుండెను. ఆరిని కోరవీసముల విూడను, నిఘింఘిల్లముల యందును పీఠము పొంగి పొరలి పోవుచుండెను. అల్లాయుద్ధీనుఁడు హతాత్తుగ నాతనిని జూచి యులికి పడి యంతలో భైరవు ము దెచ్చి గొని “యమ” నని ప్రవీణించెను. అందుల కారణం “నేను గాజపుత్రుఁడను. పద్మినీదేవి వెంట వచ్చితిని. ఆమెను నీ యధీనము నేయక మున్న నీతో నొకటి జెప్పవలసి యున్నది.” అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

అది విని సుల్తాను నిఘ్నయుఁ డయ్యెను. ఆరిని చిత్తచాంచల్యముపకమిల్లెను. అప్పు డదియేమో చెప్ప వచ్చు నని మెల్లఁగఁ బలుక రాజపుత్రుఁ డిట్లనియెను. “త్రిలోకముందరి యగు క్షమతి పద్మినీదేవి యిప్పుడు నీ వశము గానున్నది. ఈ రూపమునఁ జాలఁగలము నుండి కలసి మెలసి యాన్న పద్మినీభీమసింహులకు వియోగము కలుగుచున్నది. నీ యంతఃపురముఁ జేరుటవలనఁ బద్మినీదేవికి నుఖమేగలుగ వచ్చును. కాని భీమసింహున కింక నీ యైహిక జీవితము కుంభీపాక నొకము కాకమానదు. కావున నామె నీ యంతఃపురము నొచ్చుటకుఁ

బాల్వము మరదప్పవంతుఁ డగు భీమసింహుఁ కామెతోఁ గొన్ని నిమిషములు మాత్రము మాట్లాడుట కవకాశ మియవలెను. ఇది కానున్న నీ దేవి యగు పద్మిని యభిలాష”

“పద్మినిదేవి యభిలాషయూ? అట్లయిన నర్థ్యంతర మేల? అట్లే చేయవచ్చును. పద్మిని యాజ్ఞ కిందు నెమరులే”నని చెప్పుచు వెంటనే నల్లాయుద్ధీనుఁడు భీమసింహుని ప్రార్థించెను. రాజపుత్ర యోధుఁడు భీమసింహునిఁ దనతోఁ గూడ గమ్యని పిలిచెను. భీమ సింహున కది యేమియు నర్థముకాలేదు. అతని మొఱుమునఁ గ్రోధ రసము ప్రకృష్టమయ్యెను; గాని యోధుఁడు కనుసన్న సేయుట కలన వెంటనే భీమసింహుఁడొనితో బయలుదేరిెను. క్షణములూ వారు పద్మినివిడిదిలోఁ బ్రవేశించిరి. మఱల యోధుఁడు వచ్చి యథా భాగ్యముగ నల్లాయుద్ధీనుని చెంకట నిలువఁబడియెను.

కాల మెంతసేపు నిలిచి యుండును? నిమిషముల మీఁద నిమిషములు వచ్చి పడిపోవుచుండెను. గడియ చాలెను. ఇంక నొక యరగడియ గూడ చాలిపోయెను. “ఇంక నెంతకడవు మాట్లాడ వలయు” నని సుల్తాను వేగిరం పడసాగెను. ఇంతలో దేగానుండి కొన్ని పల్లకీలు కొండవెనుకు బయలుదేరిెను. అది యేమని యా త్రముతో నల్లాయుద్ధీనుఁడు ప్రశ్నించెను. “పద్మినిని సాగనంపవచ్చిన క్షత్రియస్త్రీలు తిరిగి దుర్గమునకుఁ బోవుచున్నా” నని రాజపుత్రుఁ డనెను. “వలనుపడదు. పద్మిని మా యంతఃపురమునకు వచ్చునంత దనుక నేరసు గదలఁ గూడ” నని సుల్తా నుఁడనెను. రాజపుత్రుఁడు దాని కేమియుఁ బ్రత్యుత్తర మియక యున్నట్లే యుండి నాకా త్తుఁగఁ బద్మిని విడిది వెన కొకసారి దృష్టి సారించి, బ్రహ్మాండము

బ్రద్దలగునట్లు “హరహరా!” యని యాజచి, సుల్తానుచేసె కుటికి
 బల్లెము విసరిను; కాని యాతనిచెంతి నున్న తురుష్కుసగదారు
 లలోఁ గొందఱు రాజపుత్రుని వంకిఁ దోకకట్టప్పితోఁ జూచుచుండు
 టవలన నాతఁడొ విఫలవనోరఁ డయ్యెను. అతని యేటు లెప్పి
 పోయెను; కాని దానిచే నొక తురుష్కుసగదారుఁడు మాస్రము
 క్కేలఁగూడెను. వెంటనే తక్కిన వారు రాజపుత్రునివైఁ బడి చిత్ర
 వధ కావించిరి. ఆలోఁపున వట్టికొందఱు తురుష్కుసగదారులు
 కూడిరి. ఇంతలో దేరాచుట్టును నిలచియున్న రాజపుత్రులు ముం
 దున కుటికిరి. సుల్తాను పలాయనము చిత్తిగించెను. రాజపుత్రులు
 నింకనుకులైరి. క్షణములో దేరాఁజుండి నాలుగైదువేల రాజపు
 త్రులు వచ్చి మొదటి వారికి సాయపడిరి. తురుష్కులు నమ్మి
 నట్లు పల్లకీలలో క్షుద్రియశ్రీలు రాలెదు. ప్రతి పల్లకీయందును,
 గత్తి, కటారి, తుపాకి, బల్లెము, డాఁ మున్నగు యుద్ధోపకరణము
 లుండెను. బోయా లెల్లరును రాజపుత్రవౌధులు. పద్మినితో మాట్లా
 డటకు దేరాఁజుని కరిగిన భీరుసేంహుఁడొ, పద్మినిని సాగనంపి
 క్షుద్రియశ్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా రనిన పల్లకులయం
 దొక దానిలోఁ గూరుచుండి యప్రతిహతి మగు నుపాయమును
 బన్ని తన మానప్రాణములు కోటలో నంతఃపురమున నుండియే కా
 పాడిన రవణీనణి యగు పద్మినిదేకితో మాట్లాడుటకుఁ బోయెను.
 “నిన్న దీసికొనిపోవుటకు వచ్చి చాలలేక, నిలువుటద్దమున నీ క్రుతి
 లింపమును జూచి సాగనంపఁబోయినపుడు నన్నుఁ గైదుచేసిన తురు
 ష్కుని బాటనుండి నీ యనగ్రహమువలననే తప్పించుకొని వచ్చితి
 వని భీరుసేంహుఁడు, పద్మినికిఁ గృతిజ్ఞులఁ జూపుటకుఁ గాఁబోయె

గానున్న సంగ్రాహము మాట తలంపక రహస్యముగఁ బల్లీలోఁ గూరుచుండి తప్పించుకొని పోవుట! అదిరా! పొరుషము!

రాజపుత్రయోధుల కలకలం బాలకించియును, బలాయనము గావించిన యల్లాయుద్ధీనునిచేఁ బ్రబోధితులై యును దురుష్కునైన కులు లోలుత రిచ్చనడికి గాని వెంటనే ధైర్యము తెచ్చికొని దీక్ష దీ నను రణభయము మిన్నముట్ట శంఖముగ వచ్చి త్సత్రియవైర్య మును దాఁకిరి. ఇంతలో దుర్గములోనుండి మఱికొందఱు త్సత్రి యులు వచ్చి శివు వారితోఁ గలిసికొనిరి.

ఈ సంకులసమర మతిథయంకముగఁ బ్రవర్తిల్లెను. ఇరుతెగ లవారును కాలం బట్టుకలతోఁ బోరిరి. నిక్షేపఁగాల్వ లఖండముగఁ బ్రవహించెను. ఇది యాకస్మికముగఁ గారసిల్లుటంతేసి యునంతవఱకు రాజపుత్రులవలెఁ గాక సుగుమ్మ లిఁక యుద్ధముచేయవలసిన యగ త్యము లేదని యుపేక్షించి యుండుటవలనను గాజపుత్రుల చేయి మీఁ దయ్యెను. సురుమ్మవాసినీ త్సత్రియప్రతాపమున కోర్వఁ జాలక యింకపోయెను. హతశేషులు పాటిపోయిరి. అల్లాయుద్ధీనుఁ డంతకుముందే యపజయము తిప్ప దని నిశ్చయించుకొని తిరిగి చూడ కుండ నిల్గిఁక భ్రాజిపోయెను. భాగ్యవశమున విజయలక్ష్మి రాజపుత్రు లనే కరించెను. కాని యీ సంకులసమరమున వారిలోని విఖ్యాత యోధు లనేకులు చుడిసిపోయిరి.

పద్మినీదేవి సౌందర్యమును బవనపుడే యంతురించి, దర్శనమున నామె నిజరూపమును గనులారఁ గాంచినపిదపఁ బ్రవృద్ధమై నవనవ లాడఁ దొడంగిన యల్లాయుద్ధీనుని మోహలత దుస్సహపరాభవరూప రూపామృతహితచేఁ బడిపోయి చులివం బయిపోయినను, మగుడఁ

దలయొత్తి విజృంభింప సాగెను. ఆతని హృదయము మఱలఁ జెడరి పోయెను. కంఠములోఁ బ్రాణము బుండఁగా నెన్నటికైన నయము ననో, భయముననో పద్మినీదేవనిఁ గూడితీరవలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. నిగాయాసముగఁ దన్న వంచించి పాఱఁద్రోలిన చిత్తూరురాజపుత్రులను దగనట్లు క్షింపకున్నయెడలఁ వారెగాక తక్కిన భారతీయగాఢు లెల్లరును బాలకన సేయుదు రనియు, నట్లయినఁ దన దిల్లీగాఢ్య మొక్కటే గాక, భరతవర్షమున మహమ్మదీయులు నైతము నిలుచుట యసంభవ మనియు నా కేగాతువుల వలన మఱలఁ జిత్తూరువారికి గర్వభంగము సేయవలయు ననియుఁ గూడ నిశ్చయించుకొనియెను. ఈ నిశ్చయమువలన నాతని శ్రోధాగ్ని మఱల నిమగ్నములొ నెగసెను. వెంటనే చిత్తూరునిఁడఁ జైత్ర ప్రస్థానమును బ్రకటించెను.

రాజపుత్రులు మహాసంగ్రామమున నల్లాయుద్ధము నిదివఱ కొక మాత్రోడించినవా రగుటంతేసి వాని రాక కడలలేను. తురుష్కుఁడు, ధైర్యముతోఁ బోగాడిన భయపడఁగూడ దనియు, దీనముగఁ బ్రార్థించిన దయదలఁపరా దనియు నిశ్చయించుకొని వారు యుద్ధమునకు సిద్ధపడిరి.

మఱల యుద్ధము ప్రారంభ మయ్యెను. పగాభనదుఃఖమువలన మహమ్మదీయులును, విజయార్జునువలన రాజపుత్రులు, సుడలు మఱచి పోరాసాగిరి. భేరి కావాదాదిరంభిరధ్వనులవలనను, వీరుల పింపానాదములవలనను, గజఘోకారములవలనను, హయఘోషములవలనను, నగ్నాయుధముల భయంకరధాంధానినాదములవలనను, గజోరకరముల రిచివృత్త మను ధ్వనులవలనను, బడిపోయిన వీరధతుల మౌఞ్జలవలనను బ్రహ్మాండము ప్రతిధ్వనింపసాగెను. ఇట్టి

యొద్దము చాలఘోరముగ జరిగెను. కొన్ని దినములు గాజపుగ్రులకును, గొన్ని దినములు మహమ్మదీయులకును బతుపాతిము నూపెను. తుదకు రాజపుగ్రుల కపాయశంక వైతమెను. ఇంక జయము గలుగుట సర్వాబద్ధ మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి.

అయినను సంగ్రామరంగమునుండి వెనుదిరిగిపోవుటకు వారంగీకరింపలేదు. “పాటిపోవుట మన కులధర్మమునకు విరుద్ధము. శ్రేతులం జంపుదము. లేకున్న జత్త” మని వారు నిశ్చయించుకొనిరి; ఈ నిశ్చయమువలన వారి కౌగ్యస్థి మఱిత దుస్సహ మయ్యెను. గాని మహమ్మదీయు లందులకుఁ జలింప లేదు. “విజృంభింపుడు. మనకు జయము గలుగుట యథాగ్ధము. చిత్తూరుదుర్గమువైఁ జంద్రధ్వజమును నిలుపుట కల్లా యాజ్ఞ యైనది. చిత్తూరుదుర్గములో నచ్చరలకు దలఁదన్నఁగల స్త్రీలు వేలకొలదిగ నున్నారు. విజృంభింపు” డను నల్లాయుధ్దీనుని ప్రోత్సహమువలన వారి కౌగ్యము మత్సరశక్తియు నిబ్బడి కాసాగెను.

చిత్తూరుదుర్గమునందలి మహాకథికులలోఁ జాలవంది గతించిరి. లక్ష్మణసింహుని పల్లెడెందుగురు పుగ్రులలోఁ బదునొక్కఁగు వీరస్వర్గము నలంకరించిరి. అంత రాజా తన ద్వితీయపుగ్రుఁ డగు నజయసింహునిఁ జేఁచిలిచి “నంక మంతరించిపోకుండ నీవు పోయి యుగ్రావలీపర్వతములలో వసియింపుము. అటునుండి నీవు చిత్తూరుదుర్గముకొఱకుఁ బ్రయత్నింపుము. నీ జీవిత కాల మంతయు వ్యూహత్నమునందే గడుపుము. మేవాగు రాజ్యము నీకు స్వాధీన మైనను గాకున్నను దాని స్వాధ్యమును, నీ యన్న కొనుదుఁడును, వ్యాఘ్రము మనుగురించి నా తరువార నీ రాజ్యమున కధిశ్వరుఁడు నగు మూర్ఖున

కిచ్చివేయు" మని యాజ్ఞాపించి వీలయినంత ధన మొసంగి పంపి వేసెను. పిదప శ్రీలకు జహగ్రవ్రతమున కాజ్ఞయిచ్చి పురుషుల నిఁక యుద్ధరంగమునుండి తిరిగి రాఁగూడ దని గూడ శాసించెను.

క్షణములోఁ గోటయం దంతటను జితులు పేర్పబడియెను. రాజపత్నులు, రాజకన్యలు, రాజస్నుపలు, సగదారుల భార్యలు, సైనికుల యిల్లాంగ్రు మున్నగు గోటయందలి శ్రీలైలు నగ్ని కార్య ప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తులైరి. గోటయందలి పురుషు లాటా లగోపాలమును బచ్చని వస్త్రములు గట్టుకొని యుడలినిఁడ రక్తగంధ ములందికొని, రక్తకుసుమమాలాలంకృతులై, భిక్షపాణులై యుద్ధరంగ మున కుఱికిరి.

రాజపుత్రుల నాటి సమరవేషములం గాంచి యవను లాశ్చర్యపడిరి; గాని వెంటనే యవి యన్నియు వాంఛిక వేషము లని తలంచిరి. ఒక్క మా అుభయపక్షములవారును దుపాను సమయమునం దలి మహాసాగరము వోలె నటునిటు నూఁగిపోయిరి. అదియే యుద్ధ మున కంతివప్రయత్న మయ్యెను. యవనభటతరంగములలోఁ బడి రాజపుత్రు లదృశ్యులై పోయిరి. వారి విజయధ్వజము కూలిపోయెను. తురుష్కులు విజయప్రవృత్తులై పేర్చియార్చుచుఁ గోటదేవకుఁ బరువు లెత్తిరి.

తమవారి జయాపజయములను దెలిసికొనుటకు బురుజులపై వెళ్ళి చూచుచున్న శ్రుత్రియశ్రీలు వెంటనే చిగులచెంతిఁ గనిపెట్టుకొని యున్న రమణీచణులతో నిఁకఁ ద్వరపడవలె నని చెప్పివేసిరి. అంతఁ నేటి పుడవలో నిండియున్న చితు లన్నిటికిని నిప్పు ముట్టింపఁబడియెను. క్షణములో నగ్ని హోత్రుఁడు విజయాపఘనును దాల్చెను.

పద్మినీ ప్రముఖులగు శ్రీ లెల్లరును సంతోషముతో సన్నిహితమున
తీనమైపోయిరి.

తురుష్కులు కోటలోఁ బ్రవేశించిరి. ఘామాగ్రము లగు
చితుల యగ్ని జ్వాలలు వారికి స్వాగత మొసంగెను. అశ్వాశోహ
ణము గావించి యత్యుత్సాహముతో నచ్చటికి రెండుదంబలలో వచ్చి
చేరిన అల్లాయుద్దీనుఁ డచ్చట జరిగిపోయిన వ్యాపార మంతయుఁ
జూచి, హతాశుఁడై, నిలువున నీరై, మొదలు నఱకిన చెట్టువలె
గ్రిందఁ గూలఁ బడెను. కొంతతడ వాతఁడు మూర్ఛపోయెను. తెలివి
వచ్చిన తరువాత నాతఁడు పద్మినీకొఱ కెంతో వశమైనను, పద్మినీ
చిచ్చుతో నుటికి తన హృదయమునఁ జిచ్చువెట్టై నని ప్రమాదహా
పడెను. తుద కల్లాయుద్దీనుఁడు మాలవదేవుఁ డను నొక గాజపుత్రుని
జిత్రూరుదుర్గమునకుఁ బాలకునిగా నేర్పఱిచి జిల్లకిఁ బోయెను.

ఇంతటితో నీ యాఖ్యానము ముగిసినది.

భీమసింహుఁడు, లక్ష్మణసింహుఁడు మున్నగు వారు దేహబ
లమునుఁ గొంతవఱకు చునోబలమును గూడఁ గలవా రని యొప్పుకొ
నక లేపుదు. వారికిఁ గొఱవడినది బుద్ధిబలము. వెట్టియభిమానము
దానిని దగ్గఱకే చేరినిచ్చినది గాదు. అది లేనందులకుఁ గలుగు ఫల
మును వారు పూర్తిగ ననుభవించిరి.

అల్లాయుద్దీనునకుఁ బద్మినీదేవి ప్రతిబింబమును నిలుపుటద్ద
మునఁ జూపినపుడు మానమో యని కొట్టుకొను వీరిమానమును, పద్మినీ
దేవిని సాగనంపి తుల్య శ్రీలు తిరిగి కోటలోనికిఁ బోవుచున్నా
రనెన పల్లవులలో నొకదానిలోఁ గూర్చుండి భీమసింహుఁడు కోట

లోనికిఁ బోయి ప్రాణము దక్కించుకొనినపుడు పారుషమో యని ప్రాకులాడు వీరి పారుషమును, బద్ధిసీదేవియు, నామెను సాగనంపుట కేడువందల పల్లకీలలో శూక్రియశ్రీలను వచ్చుచున్నారని ప్రకటించి, దొంగవేషములతో వీరభటుల నంపినపుడు ధర్మమో యని దొర్లాడు వీరి ధర్మమును, సమూలముగ నాశమైపోయినవి. పద్ధిసీదేవినిఁ దీసికొనిపోవుటకు వచ్చిన యల్లాయుద్ధీనుని నామె భర్త యగు భీమసింహునిచేతనే సాగనంపించినపుడు వారి సిగ్గులేని తనమును, జయ మింకఁ గలలోని ముచ్చట యని తోచినపుడు శ్రీలకు జనారతమున కాజ్ఞ యిచ్చి తా మందఱును యుద్ధములోఁ జచ్చినపుడు వీరి చేతగానితనమును, “బద్ధిని నొకమాటు చూపినను బాలు నని తురుష్కుఁడు కోర దీర్ఘాలోచనము చేసిచేసి తుదకు వల్లె యని యంగీకరించినపుడు వీరి పిటికి తనమునుఁ బూర్తిగఁ బట్ట బయలైనవి. వంశము నిలుచుటకై యొక్క యజయసింహుని మాత్రమే కోటచాటించి పంపివేసి యందఱును గుమిగూడి చచ్చుట కలనఁ బగసాధించుటలో వీరికిఁ గల పట్టుదల గూడఁ దేటతెల్ల మైనది. ఇంక నొంటరిగఁ గోటలోనికి వచ్చిన యల్లాయుద్ధీనునిఁ బూలలోఁ బెట్టినట్లు చాల గౌరవముతోఁ బంపివైచిన వీరి రాజవీతి ధారంధ్యమును వేఱుగఁ గొనియాడ నక్కఱ లేదు. అట్టి వీరినిఁ జరిత్రకారులు కొంద “అత్యుచ్చనీతితత్వమును బాటించిన వా”రని పొగడిపొగడి విడిచిపెట్టినారు. ఏమి నీతియో?

ఇంక మీ మిత్రుడు చెప్పఁబోవునది యే మనఁగా? భీమసింహులు పెట్టికూరులును, పెట్టిపరాక్రమవంతులును గాని నిర్మల

కూరులను, నిర్దుష్టపరాక్రమవంతులు గారు; కావుననే వారి కట్టి
గతి ప్రాప్తించినది. హృస్వదృష్టికి వారి సంఘమరణము వీరమరణ
ముననే తోపవచ్చును; గాని రాజనీతిజ్ఞుల కంత యుత్కృష్టమరణ
ముగాఁ గాన్పింపదు.

శ్రీరస్తు

వీర పూజ

వ్రథమభాగము

హమీరసింహుడు

రెండ్రొక్క యగు లక్ష్మణసింహుని యానతి చొప్పున నజయ
సింహుఁ డారావలీ పర్వతమునందలి కేల్వొడను స్థలము
నకుఁ బోయి యచ్చట నివసించి యుండెను. అతని కుమారు లిరు
వురు, నన్న యగు నూరుసింహుని కొడుకు హమీరుఁడును గూడ
నాతని యొద్దనే యుండిరి. అల్లారుద్దీనుఁడు చిత్తూరుపై నెత్తివచ్చి
భగభగమందు చితులతో నిండి భయానకమై యున్న కోటను స్వా
ధీనము చేసికొనిన యపుడు హమీరుఁడు తన తాతగారి యింటఁ
బెరుగుచుండెను. అక్కతన నాతని కా యుద్ధమునఁ బ్రసక్తి గలిగి
నది గాదు.

నూనూఁగు మీసములతోడను, కుర్చుకబాచుదండములతో
డను, వికాలఫాలశలములతోడను, గభీరనయనయుగ్మములతోడను,
విజయలక్ష్మీ సింహాసీతము లన కొప్పు నక్షుస్థలములతోడను వీరర
సాపరావతారములో యనఁ దేజరిల్లు తన కుమారులను, హమీరునిఁ

నాది యజయసింగులము వేడి నిట్టూర్పులు విడువని తుణములేదు. వికాలసామ్రాజ్యపాలనాసమర్థ మగు వివేకమును, యోధసామ్రాజ్యముల నవలీలజయింపగల బాహుబలమును, వెదురుధాన్యము మున్నగు తృణాహారపదార్థములను సేకరించుకొనుటకును, వ్యాఘ్రాదిహింసప్రపశువుల బాటి బడకుండఁ దమ్ము దాము కాపాడుకొనుటకునే భగవంతుడు వీరికిఁ బ్రసాదించెఁ గాఁబోలు నని వగవని దినము లేదు.

ఈ విచారములనఁ బూర్వస్మృతియు, దానివలన నుత్కట విషాదము, నితరేతర ప్రవర్తకములై యాతని కుక్కిరిబిక్కిరి గలిగించుచుండెను. ఈ దుర్భగస్థితివలన నుత్సాహశక్తియు, మంత్రశక్తియు నశించిపోయెను. ఇక నే మున్నది? ప్రకాశవంతమై మహోన్నతము కాఁదగిన యా తృప్తియవీరుని జీవితము గాఢాంధకారబంధురమై యధఃపతితం బై పోయెను. కష్టము వెంట సుఖమును, సుఖము వెంటఁ గష్టమును గలుగుట ప్రకృతిధర్మము. కష్టము వచ్చినప్పుడు క్రుంగిపోవుటయు, సుఖము వచ్చినపుడు పొంగిపోవుటయు వీరధర్మముగాదు; గాని యేలకో యీతని జీవిత మట్టి దై పోయినది.

ఆతని కుమారులకును, హమీరునకును మాత్ర మిట్టి గతి సంభవింపలేదు. నూనూఁగు మీసములకు నైల్వ మొదవిన కొలందిని, జాడ్కులకుండును హృదయముల యందును గాంభీర్యము పొడ నూపిన కొలందిని, ననవరతశింజినీసమాకర్షణమువలన సుకుమార బాహుదండములు కిణాంకితము లై నకొలందిని, వారికి నవశక్తియు, నవ్యభావములును బ్రభవించి దినదినప్రవర్ధమానములు కాఁజొచ్చెను. క్రమక్రమముగ వారికి క్రమసంహారేచ్ఛయు, రాజ్యకృష్ణయుఁగూడఁ గలిగెను. ఆ చిత్తూర రాజధానిగఁ జేసికొని యా మేవాడు రాజ్యముచే

బరిపాలింపవలయు నను దృఢదీక్ష గూడఁ గలిగెను. అంతటితో వారిజీవితనాటకమునఁ బ్రథమాంకము ముగిసి ద్వితీయాంకము ప్రారంభ మయ్యెను.

అప్పటినుండియు వా రజయసింహుని, మేవాడు రాజ్యమును గుఱించియుఁ జిత్తూరుదుర్గమునుగుఱించియు, యుద్ధవిధానముల గుఱించియు, దమ పూర్వుల శక్తిసామర్థ్యములను గుఱించియు, శత్రువుల బలాబలములనుగుఱించియు, వారి రాజనీతిపద్ధతులను గుఱించియుఁ దీవ్రముగఁ బ్రశ్నించుచుఁ దమలోఁ దాము చర్చించుకొనఁ ప్రారంభించిరి. దానిచే నజయసింహుని జీవితమున నంతలో నూతన మగు మార్పు గలిగెను. దుర్భరవిషాదమువలన మాడిపోయి రూపు మాయుట కున్ముఖములై యున్న రాజ్యప్రత్యాకాలతెలు మఱలఁ బల్లవితములు కాఁజొచ్చెను. శేజోపహీన మైన యాతని ముఖమున నవలావణ్య మంకిత మయ్యెను. తండ్రి వారసి కుమారులును గుమారులను జూచి తండ్రియు మఱిత ధైర్యవంతు లగుచుండిరి. ఇది యంతయుఁ జూచుచున్న యజయసింహుని రాణి మఱలఁ దొంటి యొన్నత్యము వచ్చితీఱు నను నమ్మకముతోఁ దన ముఖపండలమునఁ దాండవము సలుపుటకు దరహాసలక్ష్మీ నాహ్వనము సేయ సాగెను. అదిచూచి యజయసింహుఁడు మేవాడురాజ్యలక్ష్మీ తనవై నపాంగ నిరీక్షణములం బఱుపుచున్న దని యానందింపజొచ్చెను.

తినుటకుఁ దిండియుఁ గట్టుటకు గుడ్డయు, నిలుమటకు నీడయు లేని వానికి రాజ్యకాంక్ష గలిగినది. కత్తి చేబట్టి పోరాడుట కొక్క భటుడైన లేనివానికిఁ బ్రబలం దగు కైరితోఁ బోర నిచ్చ గలిగి యీ విధానము నెది పరిహాసప్రత్యముగఁ దోచుచున్నది.

మేము దీనిని గుఱించి యేమియుఁ జెప్పఁ జాలము. తన వాంఛలను నెఱవేర్చుకొనుట కింక నజయసింహున కాంతరంగికము లగు నాధారము లేమి యున్నవో, యాతని భావయంత్ర మెట్లు పనిచేయుచున్నదో, తెలియదు. అతని యూహ లెట్లు పరిణమింపఁగలవో, ప్రయత్నము లెట్లు ఫలింపఁగలవో యూహించుట కైతిగాదు. అయిన నతఁడు రాజ్యత్పన్న యధిక మైనకొలందిని రాజ్యసంసాదనమును గుఱించి యనేకోపాయములను బన్న సాగెను. అతని పుత్రులు గూడ నా పనిమీఁదనే యుండిరి.

కాల మిట్లాలోచనలతోఁ గడచిపోవుచుండ నాతని కొక భిల్లనితో విగోళము సంభవించెను అని మాటలతోఁ దీరినది గాదు. కత్తులు కలుపవలసివచ్చెను. అటవికుం డగుటంచేసి భిల్లుఁ డందులకు జంక లేదు. క్షుత్రియునకు మాత్రిము జంకకకడ? వెంటనే ద్వంద్వ యుద్ధము పోసఁగెను. హమీరుని ఖడ్గాఘాతమువలన భిల్లని శిరము బంతవలె నెగిరిపోయెను. తోడనే హమీరుఁ డా శిశువును గొని వచ్చి పినతండ్రి పదనికటమున నుంచెను.

అని చూచి యజయసింహుడు, హమీరుని శౌర్యప్రతాపములను, దనయందలి భక్తినిఁ జాల మెచ్చుకొనియెను. ఈ సందర్భమున నజయసింహునకు వీరస్వర్గప్రయాణోన్ముఖుండై జనకుఁ డగు లక్ష్మణ సింహుఁడు చెప్పిన మాటలు జ్ఞప్తికి వచ్చెను. అప్పు డాతని హృదయ కుహరమున “హమీరుఁడే మేవాదురాజ్యేశ్వరుఁ” డను మాట గంభీరముగఁ బ్రతిధ్వనించెను. వెంటనే యా హృదయము చేయి వెట్టి కలఁచినట్లు కలంగిపోయెను. వివిధము లగు ననేక భావము లుదయించి యాకళ్ళోలమున నొకదానిపై నొకటి పడి చిందఱవండ్లయై

యడుగంట మునిగిపోయెను. అంత నజయసింహుఁ డాభిజ్ఞుని శిరస్సు నుండి స్రవించు రక్తముతో నామీరునకు బొట్టువెట్టి “నీ జనకుఁడు నా క్రజుం దగుటంజేసియు, విశేషించి నా తండ్రి విధించుటం జేసియు, నీ సంతోష సమయమున నీకు మేవాదరాజ్యాధిపత్యము వొసంగుచున్నాఁడను. అశ్రమంబుగ నీ వా రాజ్యమును జయించి కొని పెద్దకాలము కువలయాహ్లాదకరంబుగఁ బరిసాలింతువుగాత”మని యాశీర్వదించెను. అతని కుమారు లిరువురును గూడ నందుల కంగీకరించిరి. ఇది జరిగిన కొలదిదినముల కజయసింహుని చెండవకుమారుఁడు పోలొక్కఁడుండయ్యెను. శ్రేష్ఠపుత్రుం డగు సజ్జన సింహుఁ డెప్పుడైన మేవాదరాజ్యాధిపత్యముపొందె నామీరునితోఁబోరాడు నేమో యని తలంచి యాతఁడు “నీవు మేవాద రాజ్యమును విడిచి యెంచేనిఁ బా”మ్మని పెద్దకొడుకున కాజ్ఞాపించెను. సార్థకనాముఁ డగు సజ్జనసింహుఁడు పీతృరచనమును వేదవాక్యముగా భావించి, వంశభూషణుండే నగు మని నామీరుని దీవించి, తలిదండ్రుల కఱగి దక్షిణమునందలి నుహారాష్ట్రదేశమునకు సంతోషముతో వెడలి పోయెను.

నామీరున కిట్లు మేవాడు రాజ్యాధిపత్యము చేకూరినను. కాని దానివలన నేమి ప్రయోజనము? పాలించుటకు గాజ్య మెక్కడ? తురుష్కుల యధీనమునం దున్న మేవాడు రాజ్యమున కజయసింహుఁడు నామీరుని బ్రభువుగాఁ జేయుట యేమి సందర్భముగ నున్నది? ఇది యన్నియుఁ జూచిన మా పాతకమహాశయులు వింత పడక మానరు; కాని నామీరుఁ డెంతో యానందించెను. తనయెడలఁ జూపిన నెనరున కాలిండు పినతండ్రి కన్నో ధన్యవాదములను

సమర్పించెను. పెంటనే యాతఁడు మేవాడు రాజ్యసంపాదనమునకుఁ
డగు ప్రయత్నములను బ్రారంభించెను.

లోకములో రాజ్యసంపాదన మైన తరువాత నాధిపత్యము
సిద్ధించుచున్నది; గాని యాధిపత్యము సిద్ధించినతరువాత రాజ్యలాభము
గలుగుచున్నట్లు విషయము. ఈ వృత్తాంత మంతయు లోకాచారము
నకు విపరీతిముగ నున్నది. తండ్రి యభిప్రాయము నజయసింహుఁ
డెంతనిజ కర్థము చేసికొనెనో, యట్లు చేయుటలో నాతని యభి
ప్రాయ మేమో, హమీరుఁడు రాజకుమారుడ నగు నేను రాజు
నెట్లు కాకపోదు నని తలంచెనో, మఱియేమో చెప్పఁజాలము. మేవాడు
రాజ్యశ్రమ డన్న హమీరుని బిరుదము సార్థకమైనదో, నామ
మాత్రమైనదో చిత్రలవలన మనము తెలిసికొందము.

ఇది జరిగిన కొలదిదినముల కజయసింహుఁ డిహలోకమును
విడిచిపోయెను. కన్న కొడుకుల కంటఁ దన్నెక్కుడు ప్రేమతోఁ
జూచిన అజయసింహుని మరణమునకు హమీరసింహుఁ డెంతో
విచారించెను; గాని విచారించి యేమి నేయఁగలఁడు? హమీరు నీ
కష్టసమయములో “నమ్మో! నీ కిట్టి చిక్కు తటస్థించినదా?” యని
యూరడించుట కక్కడను లేదు. “ఏమైనను నీకు భయము లేదు.
నీవు తుత్రితయవీరుడ” వని ధైర్యము చెప్పవా రంతకుమున్నే లేరు
పాపము మేవాడు రాజ్యాధీశ్వరుఁ డగు హమీరుఁ డిట్లు దిక్కులేక
యారావలీప్రవృత్తాఁణ్య వాటికలయందు సంపరింపవలసిన వాడై
పోయెను.

లోకములో మానవుల కింతకంటె శోచనీయ మగు నవస్థ
భేదకటి లేదు. తినుటకుఁ దిండి లేకపోయినను “నా” యన్నవాఁ

దొక్క డుండినచో వృద్ధయ వేదన కొకింత యుపకాంతి కలుగ వచ్చును. అట్టి వారు లేకున్న వానికంటె దైవోపహతుడు వేటొక్క డుండఁబోడు. ఇప్పుడు హమీదుఁ డట్టివాఁ డైపోయెను. అయిన వాతఁ డిందుల కేమియు సంపల్లింపలేదు. అతని వృద్ధయ మీ విషయమునే గమనింపలేదు. అప్పు డాతనిచున్నట్లు వేఱు విషయమున లేనమై యుండెను.

ఆ విషయ మేది? క్రతుసంహారము. మఱియు, గాఙ్యసంపాదనము. పీని విషయమై గూతఁడు తీవ్రాలోచనము ప్రారంభించెను. గాఙ్యసంపాదనమున కీ నిక్కులేనివాని కే గాజైన సాయము సేయ వచ్చునా? అది వట్టి భ్రాంతి. అసంభవము. అట్లుగట వాతఁడు పరరాజుల వాక్రయింపవలె నను నూహ వ్రేవమిన వెంటనే దానిని వృద్ధయక్షేత్రమునండి తొలగించివైచెను. “స్వయముగనే ప్రయత్నింపవలెను ఇతరులకు ఫలానుభోగము లేని కార్య మితరుల నొద్వాటువలన నెఱవేఱఁ జాల”దని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఇట్లు నిర్ధారణము గావించుకొని వెంటనే యాతఁడు విల్లు నమ్ములు ధరించి యోధజీవనము గావించు నాటవికుఁడు నైసికులుగాఁ జేర్చుకొనసాగెను. అచ్చటి భిల్లు లెల్లరు నా వీరాగ్రేసరుని నాయకత్వము వంగీకరించిరి. క్రమముగఁ గొలఁదిదినములలో నైదువేల భిల్లు లాతని నీడఁ జేరిరి. ఇక క్రతుసంహారమునకుఁ బ్రారంభము సేయ వచ్చునని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను.

ఈనిశ్చయము ననుసరించి పనిఁ బ్రారంభింపఁబోవు నపు డాతనికి మఱుల నీ విషయమున నపజయకేంక వ్రేడమెను. ధనలోపము వల్ల నానాబాధలు ననుభవించు నిక్కొలమునఁ దుపాకి ఫిరంగి

మున్నగు దీక్షాయుధములు లేని కేవలధానుష్కులగు నీ యైదువేల
భిల్లుల సాయంబువలన బలాధికుడై యున్న శత్రువు లొంగుట కల
లోని వార్త యని యాతనికిఁ దోచెను. అక్కతన నాతఁడు దిల్లీగా
జ్యమునఁ బ్రవేశించి యసంఖ్యధనము సంపాదించెను. అతఁ డా ధన
మంతయు నారావలీప్రవృత్తాగణ్యవాటికలయందలి కేల్వా డను
స్థలమునకుఁ జేర్చి, యంతకింతకుఁ జాఁజు వృద్ధిచేసికొని క్రవక్రమ
ముగఁ బట్టణములను దుర్గములను గూడ ముట్టడించుచు దుదకుఁ
జిత్తురుదుర్గము దక్కఁ దక్కిన మేవాడుగా జ్య నుంతయు వశపఱు
చుకొనియెను.

అతఁ డా స్థితికి వచ్చువప్పటికి గజ్జములు, నేనుఁగులు, రథ
ములు, తుపాకులు, ఘోరంగీలు మున్నగు రణపరికరములను గల బ్రహ్మాం
డనై న్యము సమకూఁతును. రాజపుష్కస్థానమునందలి భారతీయరాజన్య
లందఱతోడను బరిచయమును, గొలఁదిగనో గొప్పగనో స్నేహము
నొనఁగూడెను. మంత్రి ప్రధాని సచివుఁడు నమాత్యుఁడు మున్నగు
ప్రకృతినర్గము గూడ నేర్పడెను. ఇట్లు దిక్కులేని హమీరుఁడు
రాజయ్యెను. దీని కంతకును గాఢమిత్రమౌరవపౌరుషములూ,
యజయసింహుఁ డాతనికిఁ బట్టాభిషేకము గావించినప్పటి ముహూ
ర్తపుఁ బ్రభావమో మేము చెప్పుఁ జాలము.

అల్లాముద్దీనుఁడు చిత్తూరుదుర్గమున మాలవజేవుఁ డను రాజ
పుత్రునిఁ బ్రతినిధిగా నేర్పఱుచుట మా పాఠకులకు విదితము.
ఇప్పుడు గూడ నాతఁడే చిత్తూరుదుర్గమున కీశ్వరుఁడై యుండెను;
గాని దిల్లీశ్వరుఁడు మాత్రము మాటిపోయెను. హమీరుఁడు మేవాడు
రాజైన యీ సమయమున మహమూద్ ఖల్జీయను వాడు దిల్లీశ్వరుఁడై

యొండెను. మేవాడురాజ్యము నంతయు స్వాధీనముచేసికొనుచున్న హమీరుని మాలవదేవుడు చాలదడన లెదిరించెను; కాని ప్రకాశము లేకపోయెను. శుద్ధ కల్లో మాలవదేవుడు తన కొమార్తెను హమీరున కిచ్చి పెండ్లిచేయటం తటస్థించెను.

తన యబమానుని రాజ్యమును గొల్లగొట్టి హరించుచుండ నవిరోధియైన హమీరునకు మాలవదేవుడు తన కొమార్తె నిచ్చుట కట్టంగీకరించెనో, తురుష్కులకు కాసులైన వారి సేవగించుకొను హమీరుడో, తురుష్కుని సేవకుడను, దన వైశ్విక మగు సింహాసనము నధిష్టించి తన్ను సేకపగ్యము లెదిరించినవాడు నగు మాలవదేవుని కన్యను వివాహ మగుట కట్టంగీకరించెనో తెలిసికొనుటకుఁ జారిత్రికము లగు నాధారము లేమియు లేవు. ఈ వివాహ వార్త దిల్లీశ్వరునకుఁ దెలిసెనో లేనో, తెలిసిన నాతిఁడు దీని కట్లు సమ్మతించెనో గూడఁ దెలిసికొనఁజాలము.

ఈ వివాహః పర్యయమున నిక నొక విశేషముగూడఁ గలదు. హమీరునకుఁ పెండ్లిచేయఁబడిన కన్య బాలవిధవ. కాని యీవిషయమును గప్పిపుచ్చి మాలవదేవుఁ డీ పెండ్లి గావించెను. దీనివలన మాలవదేవునకు హమీరుని బరాధనింప నుద్దేశ మున్నట్లు తోచుచున్నది. దిల్లీశ్వరుఁ డీ వివాహమున కేమియు నాక్షేపణములు చెప్పకపోవుటకుఁ గూడ నిదియే హేతువై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లయిన నీ రహస్యము మాత్రము గాఁగినది గాదు. హమీరున కంతయుఁ దెలిసి పోయెను. కాని యాతఁ డందుల కేమియు ననలేదు. మాతృగారి సేమియు దూషింపలేదు. భాగ్య నియంతయుఁ దూలనాడలేదు. ఏరి మోడను గోపము నూపలేదు. భార్య నాతిఁ డెంతో ప్రేమించెను.

ఆ దంపతులు సీతారాములవలె నితరేత రాసురక్తులై మెలంగసాగిరి. హమీరుని మిత్రులగు రాజపుత్రులు గూడ నీ వివాహమును గుఱించి యాత్మేపణలు సేసినట్లు కాన్పింపదు.

హమీరుడు, బాలవిధవ యని తెలిసియు దన కూతు నధికానురాగముతోఁ జూచుచుండుటవలననో, హమీరుని బంధవింపవలయు నను నభిప్రాయమే లేకపోవుటవలననో, హమీరుడు, మహాపురుషుఁ డని తెలిసికొనుటవలననో, మాలవదేవుడు హమీరుని జాల గౌరవముతోఁ జూడసాగెను. తనకుఁ బిల్లనిచ్చిన మారుగా రగుటం బూజ్యుఁ డనియే తెలించెనో, తన వైశ్య మగు సింహాసనము నెక్కియుండె నను కోపము నె విడనాడెనో, చిత్తూరుదుర్గము నెడల నాశయే వదలుకొనెనో గాని హమీరుడు గూడ మాలవదేవు నెడల జాల గౌరవముఁ జూపసాగెను.

కాల మిట్లు కడచిపోవుచుండఁగా మాలవదేవుఁ డొక సమయమున దారపుత్రులతోఁ బెద్ద వైశ్యమును గూర్చుకొని దిల్లీశ్వరుని యాజ్ఞచోప్పున నెచ్చటకో యుద్ధము సేయఁబోవుట తటస్థించెను. అప్పుడు చిత్తూరుదుర్గము మీఁదఁ దనక్షణార్థము కొలదివైసికులతో హమీరుడు నాని భార్యయు నుండి రని చక్రీలు చెప్పుచున్నవి. ఈ సమాచార మెంతో వింతగా నున్నది. దీనికి జరిత్రకారుల కెట్టి యాధారము లున్నవో తెలియదు. అట్టి యెవల హమీరుడు చాల యుక్తిపరుడు గావున భార్యకు నామెతండ్రినై బ్రబలవిరోధమును గలిగించి వైసికులను బోపుచేసికొని స్వస్థలము నందలి తన వైశ్యమును గొంత రప్పించికొని చిత్తూరుదుర్గము నాక్రమించితి నని మిత్రుల కెల్లరకును తెలియజేసెను.

చిత్తూరు తురుష్కుని యధీనమున నుండుటవలన రాజపుత్రులకుఁ జాల నిబ్బందిగా నుండెను. వా రందఱును రాజపుత్రస్థానమునఁ దురుష్కుఁడు ప్రవేశించె వీనిని దఱుము తెట్లని యాచించుచుండిరి. అట్టివా రగుటంజేసి వామిరుని సందేశమునకు వా రెంతో యానందించిరి. ఇంకఁ దురుష్కుని పీఠ మడంచుట విలాసమాత్ర మని భావించి వారందఱును “వలసినప్పుడు మా మా నైస్యములతో నీకు సాయము గా నిద్దముగ నున్నా” మని వామిరునకుఁ బ్రత్యుత్తరము లంపిరి. అది చూచి యాతఁడు పదివేల యేనుఁగుల బలము వచ్చినట్లు సంబోధించెను.

ఇంతలో మాలవదేవుఁడు తా నరిగిన పని ముగించుకొని వెనుకకు మఱి చిత్తూరుదుర్గమును సమీపించెను; గాని వామిరుని వీరభటులవలన నిరోధింపఁబడెను. అది చూచి మాలవదేవుఁడు నిర్విణ్ణుడై యంతలో నంతయుఁ దెలిసికొని, మఱియొక యుద్ధసందర్భమున వాతఃశ్రేణు లగు తన స్వల్పనైస్యములతోఁ జిత్తూరునైస్యమును దాఁకెను. కాని ప్రయోజనము లేకపోయెను. ఆ స్వల్పనైస్యము గూడ రూపుమాసెను. మాలవదేవుఁ డజితేతఁ బ్రాణములు పెట్టుకొని దిల్లీకిఁ బోయెను.

అట దిల్లీశ్వరునితో వాతఁ డేమిచెప్పెనో తన కేమియు నపాయము రాకుండునట్లు చేసికొనియెను. వెంటనే మహమ్మదుఖిల్జీ యనంతినైస్యోపేతుఁడై చిత్తూరుదుర్గమును మట్టడింప బయల్పెడలెను. ఈ సంగతి తెలిసికొని వామిరుని స్నేహితు లందఱును వశుధరు నైస్యములతో వచ్చి చిత్తూరు చేరికొనిరి.

యుక్తసమయమున నిరులైగలవారికినిఁ జంబళానదీతీరమున పింగోలీ యను జనపదము దగ్గఱ సంతకులసమరము ప్రారంభ

చుయ్యెను. “మేము తురకలిడ్డలము. ను మొగ్గులు చెనక్కఱలరా” యని దిల్లి నైనికులును, “నీము త్కత్రియవీరులము. ప్రపంచమున మా కెదురు గలవా? యని చిత్తూరు యోధులును జాలఁ బట్టదలతోఁ బోరిరి. తుదకు మహమూద్ఖల్జీ త్కత్రియులచేఁ జెజపెట్టబడెను. వాతకేషు లగు తురుష్కులు పాటిపోయిరి.

చేఁజిక్కిన ఖల్జీని పెంటఁబెట్టుకొని మిత్రులం గూడి హమీరుఁడు జయజయధ్వనులతోఁ జిత్తూరుదుర్గము బ్రవేశించెను. పోరు లెల్లరును యోధులకు స్వాగత మొసంగిరి. రాజంతఃపురమున కరిగి నపుడు రాణి స్వయముగ మంగళహారతి నొసంగి యాతనిని ధన్యనిఁ జేసెను.

పిదపఁ జిత్తూరుదుర్గమునఁ దమ పూర్వు లెల్లరును సభదీర్చిన భవనమునందే కొలువుదీరి మిత్రుల నెల్లరను గౌరవించి నైనికుల కర్తవ్యములను నొసంగి హమీరుఁడు జేవేంద్రునివలె విరాజిల్లెను. రాజపుత్రస్థానమునందలి శ్రీపురుషు లాచాలగోపాలమును హమీరుని దీవించిరి.

ఈ యుద్ధమున మాలవదేవుఁ డేనైనది యుఁ దెలియదు. కాని యాతని పెద్దకొడుకు రణవీరుఁడు సంగ్రామగంగమునుండి తిన్నగ వీరస్వర్గమునకుం బోయెను. శిండవ కొడుకు వనవీరుఁడు హమీరునిచే బంధుం డయ్యెను. హమీరుఁడు వానినిఁ గొలువుకూటమునకు రప్పించి బంధముక్తునిఁ గావించి “నీకును నాకును గల బంధుత్వముసంగతి యట్లుండ, మన మిరువురము నొక జాగికి, నొక మతమునకు జెంది యున్నాము. నీవు నీ స్వజాతియెడల గౌరవము గలిగి ప్రవర్తింపు” మని బుద్ధి చెప్పి యొక జాగీ రొసంగి పంపి చేసెను.

మూడు నెలలు కడచిన తరువాత హమీదుడు ఖిల్జీని గుఱించి విచారణ ప్రారంభించెను. ఈ మూడుమాసములు నత్తురు ఘ్నాదు చిత్తురుదుర్గమునందే బద్ధుడై యుండెను. తుదకు ఖిల్జీ హమీదున “కజమీరు, రణదంభోరు, నాగోరు, సుయీసోఫూరు” నను ప్రాంతములును నేలకొలకల రూపాయలును, నూ టేనుగులును సమర్పించి “యీక ముందెన్నడును నేను మేవాడురాజ్యము మీదికిఁ గాని, యితర రాజపుత్రుల రాజ్యములమీదికిఁ గాని దండెత్తి రాగలవాడను గాను. ఇతరు లెవరైన దండెత్తివచ్చినయెడల నేను మీకు సాహాయ్యము సేయఁగల వాడ”ని చెప్పి యెప్పియెప్పి కొని బంధవిముక్తుడై దిల్లీ చేరికొనియెను.

రాజపుత్రస్థానమునందలి వా రెల్లరును హమీగసింహుని దివ్య ఘరుషునిగా భావించి గౌరవింపసాగిరి. మఱియు “నబూ, బుందీ, గ్వాలేరు, చందోరి, గాయసహను, సిక్రీ, కార్వే, జయపురము, జోదపురము సంస్థానాధీశ్వరులు సంతోషముతో నాతనికి సామంతులై కొలువసాగిరి. ఈ రూపమున రాజపుత్రస్థానమున నైకమత్యము మఱలఁ దలయొత్తసాగెను.

మహమ్మదీయు లీ దేశమునకు వచ్చుటకుఁ బూర్వము మేవాడు రాజ్యము చాల వైశాల్యము కలదియై యుండెను; గాని యది పిదపఁ గాలక్రమమునను, నంతకుఁ బూర్వపురాణాల ధావక్తీయ విషయములయందలి యాదాసీన్యము వలనను, జాలవఱకుఁ దగ్గిపోయెను. హమీదుడు సమధిక మగు పట్టుదలతోఁ బ్రయత్నించి మేవాడు రాజ్యమునకుఁ బూర్వవైశాల్యము గలిగించెను. అపారధన రాసులను సంపాదించి దివ్యచంద్రికము లనేకములు గట్టించి, యంత

వఱకుఁ దన ప్రజలు తుగుఘ్నులచే ననుభవించిన బాధలు మఱచి
పోవుటకును, దారిద్ర్యసాగరమునుండి యుత్తిర్లు లగుటకును దగు
పాకర్యములు చేకూర్చి బలిగా యనునట్లు నెద్దకాలము ప్రజాపాల
నము గావించి, విపులైశ్వర్యమును నికాలరాజ్యమును దనయుఁ డగు
క్షేత్రసింహునకుఁ బట్టముగట్టి గూ నహారాజు భౌతిక శరీరమును
విడిచి స్వర్గమునకుఁ బోయెను.

ఈ హామిరసింహుని జీవితమును శ్రద్ధతోఁ బఠించిన వారి
కీర్తిని యభివృద్ధి యంతయు నిరవధిక మగు పురుష కారము వలననే
గలిగిన దని తెలిసికొనియే యుందురు. భిక్షియడలను, మఱియొకటి
రెండువిషయములయందు నీతఁడు తన పూర్వుల నీతి నే యవలంబిం
చెను ; గాని మొత్తము మీఁద నీతఁడు రాజకీయములయందుఁ జాల
మెలఁకువతోడనే ప్రవర్తించెనని చెప్పవచ్చును. ఇంక నీతని జీవిత
మునందలి విశేష మేమన?

తనకుఁ బెండ్లిసేయఁబడిన కన్య బాలవిధన యని తెలిసికొని
యు నీతఁ డామె సౌందర్యమును జూచియు, స్వస్థుణములనుజూచియు
నామెను జాల ననురాగముతోఁ జూచెను. వివాహకాలమున మాలవ
దేవుఁడు తన కూతురు బాలవితంతువని తెలియనీయక రహస్యముగ
నుంచుటవలన నా కాలమున వితంతువివాహచార మున్న దని సందే
హించుట కవకాశము గాన్పించుటలేదు. అయినను హామిరుఁ డిది
యనాచార మని జంకలేదు. రాజపుత్రు లెవ్వరును దాని కేమియు
నాక్షేపములు చేసినట్లు తోఁపదు. పయింబయిగ వారెల్లరు నాత
నిని జాల గౌరవించిరి. సాంఘికనియమములకు వ్యతిరేకముగ నడ
చిన హామిరునిఁ గేవల రాజకీయ సంబంధముల వలన వారు గౌరవించి

రని చెప్పుటకు కలనుపడదు. రాజు లెల్లరు నాతని వివాహము నా
 జేపింపక పోవుట యా కాలమున వితంతువివాహాచార మాచరణ
 ములో నున్న దని వాదించు వారి కొకింత యాధారముగా నుండ
 వచ్చును ; గాని యంతమాత్రమున నా కాలపు సాంఘిక వియమము
 లను నిర్ధారింప నైతి గాదు.

శ్రీరస్తు వీర పూజ

—

వ్రథమభాగము

సంగరాణా

రాయమల్లుడనన్య సామాన్యపరాక్రమకాలి. ప్రజాహిత
చింతకుడు: మహేంద్రవైభవము ననుభవించిన రసిక శేఖ
రుడు. ఈతడు తన ప్రతాపమున కుదాహరణముగ బహిలోలనుడిల్లి
ఫాదుషానొక మాటును, మారవదేశపు సులతానగు ఫియానుద్దీక్షభర్త
యను వానినింకొక సారియు జర్జరితాంగులంజేసి పాఱగ్రోతను. తమ
యెడ నధికానురాగమును జూపుచుండుటకలనఁ బ్రజ లీతనిని దేవుఁ
డని పూజించుచుండిరి. రాజపుష్కస్థానమునం దంతటను రాయమల్లుఁ
డనఁ జాల గౌరవము గలిగి యుండెను.

కాని పాప మీశని చరమదశ దైవదుర్విపాకమువలనఁ గన్ప
భూయిష్ఠం బైపోయెను. ఈతనికి మువ్వరు పుత్రులు గలిగిరి. జయ
మల్లుఁ డగ్రజుఁడు. పృథివీరాయఁడు ద్వితీయుఁడు. సుంకుడు కడ
గొట్టు పట్టి. వీరు మూవ్రురును వివేకమహితులే. కాని విధిసాతికూల్య
మువలన వారొకరితో నొకరు కలహించుకొనఁ బ్రారంభించిరి.

ఈ కలహమును నివారింప రాయమల్లుడు చాలఁ బ్రయత్నించెను. అయినను బ్రయోజనము లేక పోయెను. తుద కారణము విసిగి వేసారి ముగ్గురు కొడుకుల నిలువెడలఁ గొట్టెను.

అంతటితో నాతని కష్టముల కంతము గలుగలేదు. ప్రపంచ మంతను జయింపఁగల మూపురు పుత్రులను గలిగి యుండియు నత్ర త్రమని మాదిరి నుండవలసినచ్యైఁ గదా యను నూతనవిచార నును భవించుచుండఁ బరోక్షమున జయమల్లపృథివీగాను బిరువురు నివాలోకమును విడిచిపోయిరి. పిడుగువంటి యీ వార్త విని రాయ మల్లుడు గూడఁ బరమపదించెను.

సోదరులు చనిపోవుటవలన నిగతారియై యున్న సంగుఁడు పితృచరణానంతరము రాణా యయ్యెను. తండ్రివలెనే యీతఁడు గూడ మహాహూఁతుడు; చతురుఁడు. బాలు డయ్యును బ్రజాపాలన మునుఁ జక్కఁగఁ బ్రారంభించెను. ఇతని యేల్వడినైతము సౌఖ్యభూ యిష్టం బగు నని ప్రజ లానందింపసాగిరి. తోటి రాజు లెల్లరు నీత నితోఁ గోరి మైత్రి చేయసాగిరి. ఆశక్రపరాక్రమవంతుఁ డగుట వలన నీతనికి యుద్ధ మనిన నెంతో సంతోషము. అశ్వా రోహణమునందును, ఖడ్గప్రహారమునందును, శరపశ్మోక్షణమునం దును భల్లప్రహారమునందును గడుఁ గుశుఁడు. అగుట నీతఁ డెని మిదివల గుఱ్ఱపురాతులును, నేడుగురు గొప్పరాజులును, దొమ్మింద్రు రావు లను యోధాగ్రేసరులును, నూటవలగురు కాకురు, రావ త్రను సరదారులును, నైదువందల యోధుఁగులును, నసంఖ్యేయ పదాతివర్గంబునుగల మహానైవ్యమును గూర్చుకొని పరభయంకరుడై యుండెను.

ఇదియంతయుఁ జూచి దిల్లీశ్వరుఁడును, మూలకదేశపునుల్లాను, నీతని యొడ నాదాసీన్యము వహించి యుండరా దని తలంచి యిరువురు నిరుడెసలనుండియు మొక్కమాటుగ నీతనిపై దండెత్తి వచ్చిరి. అదిచూచి సంగుఁ డేమియు జంక లేదు. అఖండధైర్యముతోడను, ననంత శౌర్యముతోడను సాహసించి వారి నిరువురినిఁ దాకి యొడించి పాఱుద్రోలేను. పరాభవభిన్నులై కొంచెము సేదదేర్చికొని వారిరువురు మఱల దండెత్తివచ్చిరి. సంగుఁడు మఱలఁ దటీమెను. మొత్తము మీఁద చాొట్లే విడువక యీతనిని సాధించితఱవలె నని పట్టుపట్టి పదునెనిమిదిసార్లు దండెత్తి వచ్చిరి. కాని పదునెనిమిది మాటులు నోడిపోయిరి. అంతియ గాదు. ఒకప్పుడు సంగుఁడు దిల్లీశ్వరుని పుత్రునిఁ జెఱపట్టి చిత్తూరు తీసికొనివచ్చి విడిచిపెట్టెను.

ఈ రూపమున సంగుని ప్రతాపము చాల విరాజిల్లెను. కీర్తిలతలు దశదిశలం బ్రాఁకెను. భారతీయు లగు గాజు లెల్లరు వాతని యెవల భయభక్తులు చూపసాగిరి. సంగుని యాజ్ఞ కెందు నభ్యంతరము లేదయ్యెను. మేవానురాజ్యము చాల విస్తృతం బయ్యెను. కొలదిదినములలో మఱల భారత సామ్రాజ్యము తలయెత్తు నూచనఱు పాడనూపెను.

ఈ సమయమున దిల్లీశ్వరుఁ డగు నిత్రాహీములాదీ పరాక్రమహీనుం డగుటవలన వాతని సరదారు లెల్లరు నసంతృప్తులైరి. ప్రజలు తిరుగఁ బడ నారంభించిరి. ఈ రూపమున మఱల భారత భూమిలోఁ గల్లోలము ప్రారంభ మయ్యెను. లాహోరునందలి కుచేదాగుఁ డగు దొలఱ్ఱానుఁడు స్వతంత్రుఁడు కా నూహించి దిల్లీశ్వరునితోఁ బోరాడి పరాభూతుడై, తన యభివృద్ధి నెఱవేఱునందున

నెట్లయిన దిల్లీశ్వరుని నాశన నుండింపవలయు నని ప్రతిజ్ఞ పూని కాబూలుదేశమునకుఁ బోయి తయ్యమారు వంశజుఁడగు బాబ రను వానిని భారతదేశమునకుఁ దీసికొనివచ్చెను.

వెంటనే బాబరు నిబ్రాహీమును దశోద్ధతులై పానిపత్తును చోటఁ దలపడిరి. లోదీపతానుఁడును, బాబరు మోగలుజాలివారఁడు నైనను నీ యుద్ధము చాల భయంకరముగ జరిగెను. కాని లోదీ బాబరువలెఁ బరాక్రమశాలియు వివేకవంతుఁడును గాకపోవుటవలన బాబరునకే జయము చేకూఱెను. లోదీ నిహతుఁడయ్యెను. దిల్లీసామ్రాజ్యము మోగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ విజయము వలన బాబరు రాజ్యత్పన్న మఱింత వృద్ధి యయ్యెను. భారతదేశమున కంతకును జక్రవర్తి కావలె నని యాతఁడు నిశ్చయించుకొనియెను. చక్రవర్తి కావలె నను నాశ యాతనికిఁ జిన్న పుటి నుండియుఁ గలదు గాని వైస్విక రాజ్యమును జ్ఞాతు లందఱును హరించి యీతని నిలువెవలఁ గొట్టిరి. అక్కతన నాతఁడు స్వదేశమును విడిచి యష్టనిస్థానమునకు వచ్చి వైస్యమును గూర్చుకొని కాబూలురాజ్యమును జయించి, మధ్యాసియానుండలి వైశ్యక రాజ్యము నెడల నిరాశగావించుకొని భారతదేశముపై నుఱి కను. దిల్లీ రాజ్యము స్వాధీన మైన వెంటనే దానికంటఁ బ్రతాపవంత మైన మేవాడు రాజ్యమును గెలుచుకొనవలయు నని యగ్రాగ్రామిఁగా బయలుదేరి ముస్ముందు సంగరాణామిఁదికిఁ బదునైదు వందల గుఱ్ఱపు రాతుల సంపెను.

తను యజమానుని యభీష్టమును నిర్వహించుట కా గుఱ్ఱపు రాతులు యుక్తకాలమున వచ్చి సంగరాణాను దాఁకిరి. చారుల

మూలమున దేశదేశములయందలి వార్తల నన్నిటినిఁ దెలిసికొను చున్నాఁడు గావున రాణా యీ యాశ్వికవైద్యము రాకమున్నే యుద్ధసన్నాహములం గావించుకొని యెదుర్కొను. పిదప నుభయ పక్షములవారును సావకాశముగఁ దలపడిరి. ఈ తుములయుద్ధ మెంతో ఘోరముగ జరిగెను. విజయలక్ష్మి సంగుని వరించెను. రాజపుత్రులు బాబరు వాశ్వికబలమును జీల్చి చెండాడిరి.

ఈ పరాభవమువలన బాబరు ప్రతాపావ్ము కొంత చల్లారెను. ఆతఁ డప్పుడు రాజపుత్రులు తా నను కొని నట్లు నిష్తేజులు గారనియు గేవల బాహుబలమువలన జయము గలుగఁజాల దనియు గ్రహించి ప్రయాణ మాపివేసెను. తనతోఁగూడ నన్న ప్రచండ వైద్యము చుట్టును శత్రువు లాకస్మికముగ మీఁదఁ బడకుండ గంభీర మగు కందకమును ద్రవ్వించి యొకపో విడిసెను. మఱియు, “సంగారాణా యోడిపోయి మేవాడురాజ్యము స్వాధీన మగునెడల దేవున కరియిచ్చెద నిది యిచ్చెద” నని మ్రొక్కుచుఁ దుదకు మిత్రభేదమువలన గార్యము సాధింపఁ దల పెట్టి యందులకుఁ దగు నుపాయముల వాలోచింపసాగెను.

అట సంగరాణాయు, శత్రువాహిని గాంభీర్యము నెఱింగి వచ్చుటకు గుప్తచారులను నియమించి చాలఁ గనుగలిగి యుండెను. ఈ యవసరమున నెట్లు సంఘటిల్లెనో యిరు లెగలవారును సంధిప్రయత్నములయందుఁ బ్రవృత్తు లైరి. ప్రజాక్షయమును, బ్రజాపీడయఁ గలుగకుండవలె నని సంధికోట కిరువురులు దమరమ రాయబారులను నియమించిరి. సంగుఁడు సిహోదీ యను రాజపుత్రుని బాబరు చెంతకుఁ దన రాయబారిగాఁ బంపెను.

సిసాదీ రాజనీతియందుఁ జాల సమర్థుఁడు. సంగరాజా చెంతకు బాబరుచే సంవబడిన గురుమ్మఁడు గూడ రాజ్యతంత్రమున నసామాన్యుడే. ఆ గాజనీతిధురంధరు లిరువురును దశతమ పక్షముల కెట్టి నష్టమును గలుగకుండు నట్లు సంధి నియమములను యోచింపసాగిరి. ఈ సందర్భమున రాజ్యతంత్రమున వీరిరువురకంఠెఁ గడు సమర్థుఁడగు బాబరు సిసాదీతో మాటుదారిని మాట్లాడఁ దొడఁగెను. రాజపుత్రుల గుట్ట తయ్యుఁ దనకుఁ దెలిపి సంగరాజాను దన కిష్టపించినయెడల నసంఖ్యధనము నొసంగెద నని యాతఁడు సిసాదీతో బేర మాడెను. ఆ న్యాయసారస శి యంతయు మన కప్రస్తుతిము. పర్యవసాన మేమనఁగా? సిసాదీ బాబరు వివోదముగఁ బెంచుకొను కుక్కయైపోయెను. అందు సంగునితో సంధినియమము లింకను నిష్పితములు గారేదనియు, స్వల్పవిషయములలో మాత్రమింకను గొలఁది తగవు జరుపుచున్న దనియు, సంధి తప్పక కుదురు వనియుఁ జెప్పి యాతనిఁ జల్లగ జోకొట్టెను.

అక్కలేనన్ని యుద్ధములలో గెలుపొందిన సంగుఁడు తన ప్రతాపమును దలంచికొనిగర్వపడెనో, బాబరుని జయించుట సాధ్యము గాదని యూహించెనో, ప్రజాపీడకును నైస్యవివాళిమునకును జంకెనో, యుద్ధప్రయత్నమున నెక్కువహించెను. ఆ సమయమున సిసాదీ వాతాత్తుగ బాబరునిఁ దీసికొనివచ్చి సంగునికంతముపైఁ గూర్చుండఁజేసెను. అప్పుడు సంగునకు బుద్ధివచ్చెను. అతని కూపి రాడినది గాదు. విల్లె క్కువెట్టి బాణము వదిలుటకైన వీలులేకుండునట్లు ఖరాసురుఁడు శ్రీరాముని మీఁదికి వచ్చినట్లు మహాహృదయులు మీఁదఁబడుటవలన రాజపుత్రులకు యుద్ధ సాధనములను శేతఁ బట్టుటకైన వీలు చిక్కినది గాదు. అక్కతన వారిలో నశేకులు శత్రువులను మార్కొనక

పూర్వమేకూలిరి. సిసాదీ ప్రత్యక్షముగ బాబరుపక్షమునరాజపుత్రుల
మీఁదఁ గత్తిరిసరెను. తుదకు హతశేషులతోఁగూడఁ సంగరాణా
యప్పటికిఁ దప్పించుకొని పోవలసిన వాడయ్యెను. తురుష్కుల
జయించిరి. మేవాడు రాజ్యమునందలి చాలభాగము వారి వశమయ్యెను.

దొంగరుపుగాధీశుఁ డగు నుదయసింగురావకు తన రెండువం
దల సహచరులతోడను మడసెను. బోండావంతు లనబడు తన
మూఁడుకందల సహచరులతో నాశుల్ బాధీశుఁడగు రక్షితాకురును
మాన్వాడరాజపుత్రుఁ డగు రాయమల్లరాజోడును, మేఁటువారగు
భేరినీరత్నా యను వారును, సోన్గడ రాజగు రావు రామదాసుఁ
డను, ఝాల్వాడ రాజగు జోర్ఖా గోకులవాసప్రమారుఁడును
జవాన్సోరియు లయున చెల్లెదబాణమాణిక్యచెల్లె లను వారును,
స్వధర్మస్థంరక్షణమునకై తమ ప్రాణముల నొసంగిరి. ఇదియంతయు
జాచియుఁ దనకుఁ జాల గాయములు తగులుటవలనను బరాజ
యము సంభవించుట వలనను వ్యాకులుఁడై పంకుఁడు బాబరునో
డింపకుండఁ జత్తూరు దుగ్గమునఁ గా లిడ నని ప్రతిప పూని మేవాడు
దేశపుఁ బర్వతారణ్యవాటికలయందు వాసముచేసెను.

అచ్చట నాతనికి కరీరస్వాస్థ్యము చెడిపోయెను. దానికిఁ
గారణము పరాధివదుఃఖ మని కొందఱు, నచ్చటి జలవాయువులు
పడ లేదని మఱి కొందఱు నూహించిరి. విషాయుధప్రహరణ మని
వేఱొకకొందఱు భావించిరి. అనేకరాజవైద్యు లొపధనేన నేయిం
చిరి. దేనివలనను బ్రయోజనము గలుగ దయ్యెను. వ్యాధియంతకంత
కలిశయించెను. అతనికి జీవితాశ ర్హదు. సహచరులుగూడ నట్లే
యెంచిరి. తుద కదియే నిశ్చయ మయ్యెను.

అతనినే నమ్మి యాతని కొఱకే తమ మానప్రాణములు
సమర్పింపఁ దలచిన మంత్రులు, సహచారులు నాతని చుట్టును

జేరి యుండిరి. ఆతని తుమారు లగు రక్తి పింఛుడును, విక్రమాజీ తుండును మదయపింఛుడును గూడ దగ్గఱనే యుండిరి. సంగ రాణా తన పరలోకప్రయాణ మింకఁ గొన్ని నిమిషములలో నున్న దనఁగా నిట్లు చెప్పెను. “నే ననేకయధములు చేసితిని. అనేక శత్రులం నెలిచితిని; గాని నా జీవితము నోడిపోయె నను నపవాద ననుభవించుచు విడిచివెట్ట వలసి వచ్చినది. నే నెన్ని తడవ లెంతటి గొప్ప రాజులను నెలిచినను బాబరుని జయింపకుండఁ జనిపోవలసి వచ్చినందులకు సిగ్గుచున్నది”

ఇది విని యాతని పుత్రులు “మీ రిందులకై వగవఁ బని లేదు. మీ చేతికిఁ జేపించినది మేము చేసెద” మని యెలుగెత్తి పలికిరి. అది విని యా మహారా జానందముతోఁ బ్రాణములు విడిచెను. పిదప నెల్లరును దుఃఖముద్రములో మునిగిరి.

సంగరాణా మహావీరుడని చరిత్రకారులు వర్ణించియున్నారు. ఈతఁ డొకమా అన్నగాఁతోఁ బోరునపు డొక చేయి పోయెను. మఱియొక యధమున గుండు తిగిలి కాళ్ల కపాయము కలిగెను. ఇవి గాక యీతని శరీరమున నెనుబడిగాయపు మచ్చ లుండెను. ఇవి వీరున కలంకారములు గదా? అన్ని విధముల నీతఁడు మహా వీరుఁ డని యంగీకరింపక తప్పదు. ఈతఁడు లోడీయెడలను, మౌళనదేశపు సుల్తాను నెడలను, దిల్లీశ్వరుని పుత్రుని యెడలను దన పూర్వులనే యనుసరించి ప్రవర్తించెను.

ఈ సందర్భమున మనము సిసాదీని మఱచిపోఁ గూడదు; గాని యాతని గుణములను గీర్తించుటకు మా కిటు స్థలము చాలదు.

క్రీస్తు వీర పూజ

ప్రథమ భాగము

ప్రతాపసింహుడు

ప్రతాపసింహుని తండ్రి యుదయసింహుడు. తల్లి వీరాబాయి. తండ్రియంతటి పిఠికిపంద లేడు. తల్లియంతటి కార్యభూషితులు లేరు. ఒకప్పుడగ్గరు దండెత్తివచ్చి యుదయసింహునిఁ జెఱపట్టెను. వెంటనే వీరాబాయి భయంకరకాలికామూర్తియై యగ్గరునిఁ దఱిమికొట్టి భర్తను జెఱ విడిపించుకొని వచ్చెను. ప్రతాపసింహుడు పరస్పరసామ్యము లేని యిట్టి దంపతుల కుద్భవించెను. ఆతఁడు తండ్రివంటి పిఠికిపందయే యయ్యెనో, తల్లివంటి కార్యనిధియే యయ్యెనో మనము చరిత్రములవలనఁ దెలిసికొందము.

యథాస్థాయముగ నుదయసింహుని తరువారఁ బ్రతాపసింహుడు రాజ్యమునకు వచ్చెను; గాని యేలుటకు రాజ్యమును, బోరుటకు నైస్యమును, నైస్యమును గూర్చుటకు ధనమును లేవయ్యెను. ఉపాయము నెప్పుటకుఁ గాని సహాయము చేయుటకుఁ గాని స్నేహితులు గూడ లేకపోయిరి. పంపింబయిగ దిల్లీకృయం డగు మగ్గుడ

ప్రతిస్పర్ధియై యుండెను. ఆతని బలమును జాతమా? బాక్కసము లన్నియు ధనరాసులతో నిండి యుండెను. చతురంగబల మసంఖ్యమై యుండెను. ఇంతవఱకు మేవాడు గాజులకు ముఖ్యస్నేహితులుగా నున్న జోధపురము, నందేగి, బికానీరు, బుందీ మున్నగు సంస్థానాధీశు లెల్లరు నక్కరు పదదాసులై యుండిరి. విశేషించి సాగరజీయను ప్రతాపుని తమ్ముడు గూడ నక్కరు పక్ష మవలంబించి యుండెను. దీని నంతను బట్టి యీశ్వరుడు ప్రతాపునకుఁ బ్రతికూలుఁడై యుండెనని చెప్పుట కేమి యభ్యంతరము?

ప్రతాపసింహుఁడు మేవాడు రాజ్యమున కధీశ్వరుఁడే. అందు లకు సందేహములేదు ; గాని యాతని నివాస మాగావలీప్రతాంజ్య వాటికలయందు. ఆతని యజ్ఞాప్రచార మచ్చటి భిల్లులయందు మాత్రమే. భిల్లులచే నిర్మింపఁబడిన గుడిసెలయందే కాపురము. ఒక్కొక్కపుడు చెట్లక్రిందనే. ఆతని యాహార మొక్కొక్కప్పుడు గోధుమరొట్టెలు. ఒక్కొక్కపుడు కొఱ్ఱలు రాగులు మున్నగు తుద్రధాన్యములతోఁ జేయఁబడిన రొట్టెలే. ఒక్కొక్క యవసరమున నవి గూడ భుజించుటకు వీలు లేకుండెను. శ్రమల రాక విని ముందు వడ్డింపఁబడి యున్న యా రొట్టెలను గూడ దిగవిడిచి భాగ్యాపుత్రులను నిరపాయ మగు స్థలమునకుఁ జేర్చులసి వచ్చుచుండెడిది. ఆతని రాణిగోయలని పరిచారిక. అభయసింహుడు లగు కుమారులే పరిచారకులు. భర్తచేతను బుత్రులచేతను ప్రేమగౌరవములతోఁ జూడఁబడు రాణి తనకుఁ దానే పరిచారిక యైయుండెను. పరస్పరానుమూల్యముతో నాదంపతులును, ప్రేమానురాగములతోఁ దనయులును గూడి ఖూడి యుండుటకులన, వారి కా యరణ్యవాటికలే యుత్తాన శవవాటికలుగను, బర్హకాలతే. దివ్యభవనములుగను దోఁతునుండెను.

ఇది మేవాడుదేశాధీశ్వరుం డగు రాజా ప్రతాపసింహుని సాంసారిక స్థితి. ఇత నాతని మానసిక స్థితి నొకింత పరికింతము.

ఆతఁ డా యరణ్యమున సంచరించుచు వీరరసప్రధానము లగు తన పూర్వుల యితీహాసములును, భట్రాజకృతము లగు పూర్వవీర యశోగీతములును, సతతము బఠించుచుండెను. తన్మూలమునఁ దన పూర్వుల ప్రతాపమును, శత్రుకోటియెడల వారు చూపిన తిరస్కారమును, విపత్సమయములయందుఁ బ్రకటపఱచిన ధైర్యసాహసాదికములును, గులగొంపరక్షణమునందలి పట్టుదలయు, భౌతికశరీరముల యందలి నిర్మలతయు, వీరవిహారమునందును, సద్యశస్యముపార్జనము నందును గల యధికాసక్తియు, నాతనికిఁ జేటలెల్లముగఁ దెలిసి విశోధులయెడల ద్వేషమును, స్వమితమునెడల భక్తియు, స్వకులము నెడల గాఢాభిమానమును, స్వభర్తృమునెడలఁ బ్రబలానురక్తియుఁ బ్రవృద్ధములు కాఁ జొచ్చెను.

ఈ రూపమున నాతనికి వీరవిహారమునం దాసక్తి వ్రేడమెను. ఎల్లప్పుడు నాతని చిత్తవృత్తి రణరంగమునందే సంచరింప సాగెను. తాను బ్రబలచతురంగబలముతో నగ్గురునైశ్యమును దాఁకినట్లును, మానసింహాదులు తన నైశ్యమును కెండాద వచ్చి యోధులక వెన్నిచ్చి పలాయనము నేయుచున్నట్లును, వారినిఁ బ్రోత్సహించుచు ముందునకు వచ్చిన యగ్గురు, తా నాడుగఱచి రౌద్రమూర్తియై యెదిరింప సన్న సన్నముగ భటుల చాటుననుండి యవ్వలకు జాఱుచున్నట్లును, నది చూచి దేవతలు తనవైఁ బుష్పవర్షము గురిసినట్లును, విజయనందమున నరసాస్కియున్న తన పాదకమలముల నంటి యంతవజ్రభుం దనయెడ లాఘవబుద్ధితో నున్న శత్రుకోటిలోని కొందఱు రాజ

పురుషులు “కులభూషణా! మానై సమగ్రహముఁ బూనుము. మమ్ము నీ బిడ్డలనుగా భావించి, నీశ్వేతాతపత్రచ్చాయకుఁ జేర్చి రక్షింపు” మని ప్రార్థించుచున్నట్లు నాతని కవస్థాత్రయమునందును గూడ స్వప్నములు వచ్చుచుండెను. సాతత్వంబు లగు నిట్టి స్వప్నముల వలనను, బూర్వప్రతాపస్మరణము వలనను, నాతఁ డప్పడపుడు భయంకరవదనుడై కత్తి మాయఁబోవుట తటస్థించుచువచ్చెను.

తల్లిడి నికటమునఁ గూగుచుండి శాత్రువరహస్యములును మైరిబలాబలంబులును, వ్యూహనిగ్మాణవిధానములును, రాజ్యతంత్ర రహస్యములును వినుచున్నపు డభయసింహాదులు నైత నుట్లే ప్రవర్తించుచుండిరి. ఈ విషయమునఁ దండ్రికంటఁ గొడుగులును గొడుగులకంటఁ దండ్రియు నత్యుత్సాహముతో నుండిరి.

అయిన నాతఁ డిట్టి శౌతోశ్శ్రేణీకమువలనఁ గేవలము హృదయ వికారమునకు లోనగుటతో నూరకుండ లేదు. శత్రుసంహారమును గుఱించియు రాజ్యసంపాదనమును గుఱించియు ననేకవిధముల యోచించుచునేయుండెను. కాని యాతని యోచన లన్నియు నమిత దారిద్ర్యమువలన విచ్చిన్నము లైపోవుచుండెను.

అంతమాత్రమున నాతఁ డేమియుఁ జరింపలేదు. సానఁ బట్టిన కొలఁది మాణిక్యమునకు వన్నెలు హెచ్చునట్లుతని కాపదలు సంభవించినకొలఁది భైరవభైరవము లధికము కాఁజొచ్చెను. ఇదియంతయు జూచి దిక్కుబ్రతుం డగు నగ్న రొకింత సంచలించెను. చరిత్రములు చదివినవారి కగ్గురు స్వభావము, నాతని రాజనీతియుఁ జక్కఁగఁ జెలిసిజేసి యుండును. అతఁడు, ప్రకృత మేమియుఁ జేయలేక

పోయినను బ్రతాపసింహుడు డెసహాయశూరుడనియు, నాతనివలన నెప్పుడైనఁ దనకు మహావిపత్తు గాక మానదనియు, బ్రక్కఱాని బల్లెమై యున్న గూతనిని దంజోసాయమున నిగ్రహించుట కల్లయనియు, భావించి సామంతునిఁ గార్యసాధనము నేయ నూహించి “నీవు నాకు శరణుఁజొచ్చెద వేని నీ గాఢ్య మంతయు నీ కిచ్చి వేసెదను. నీకుఁ జాల బహుమతు లొసంగి, నా కొలువున నగ్రస్థాన మిచ్చి, యందఱకంటె నెక్కుఁగుగ గౌరవించెద ” నని ప్రతాపునకు వర్తమానము చేసెను.

ప్రతాపసింహుడది చూచి యగ్గురును గుఱించి “మామ చండంగనే కనులతో గుమ్మకొట్టు మాయకాఁడు. కొందఱు రాజ పుత్రుల యాభిజాత్యమును మంటఁ గలిపిన నంచుకుండు. పరశ్రీలకు మానభంగము గావించుచు, జారశిఖాచుణ్ణియై, మహాశుక్కుడని పేరు వడిన యవివీతుఁ” డని భావించి తనలోఁ కాను నవ్వుకొనియెను. మఱియు, బగుల భుజాబలమువలనఁ “బ్రతాపమహితుఁడ” నని గర్వించి యున్న యగ్గురు నండఁ జేరుటవలన సత్కీర్తికి భంగమే గాని లాభము లేదనియు, స్వప్రతాపమువలన నార్జించిన విజయము నగ్గురున కారోపించుట నిస్తేజులగు మానసింహాదులకుఁ దగిన పని గాని తనకుఁ దగనిదనియు, నగ్గురున కంకితుఁడై వానిచే మహావీరుఁ డని పిలిపించుకొనుటకంటె దన వీర్యమును లోకమునకు స్వయముగ త్పండించుటయే యుత్తమ మనియు నిశ్చయించికొని యాతఁడు “శాస్త్రాగావలంకమునఁ బుట్టి తురుష్కునకు లోబడి నా వంశ మున కపఖ్యాతి తెచ్చెడి కార్యము నావలనఁ గాల్గితముమండును గాజాల” డని యగ్గురునకుఁ బ్రత్యుత్తర మంపెను.

ఇంతటి నిస్సహాయస్థితిలోఁ గూడ నినుమంతయుఁ జలంపక, యగ్గురునంతవానిని “నీ వెంత” యని ధిక్కరించుటవలనఁ బ్రతాప సింహుని యశోగీతము లాగావలీపగ్యతగువాలు మాన్మోసెను. అంత వఱకు నసమానుల నుని విజ్జివీఁగు శ్రుతియపీరులు కొందఁ జాతనిని మహావీరుఁ డని ప్రశంసింపసాగిరి. అప్పు రది విని వివర్ణుఁ డయ్యెను. ఆతని యాస్థానమునందలి మానసింహాదులు చెల్లవోయిరి. విజయగర్వ మువలన మిన్నును మన్నును గానక సంచరించు తురుష్కులైనను లులికిపడిరి.

ఇది విని కొందఱు రాజపుత్రులు ప్రతాపుని మాహాత్మ్య మును గుఱునెఱింగి యాతనికి సాయము సేయకుండుట చాలఁ దప్పని భావించి, యాతని మహారాజత్వము నంగీకరించి యాతనికొఱకును, స్వచురముకొఱకును—స్వధర్మము కొఱకును, దిలీళ్వగు పెరిరించి పోరుటకు సంసిద్ధు లైరి. వారిలోఁ బ్రతాపుని సనతియుని కుమారులును, సాశుంబ్రాధీశుఁ డగు టోండావశీయగాజును, దెల్వాదాధీశుఁ డగు చిన్న సంస్థానికుఁడును, ముఖ్యులు. ఇంకను జిన్న చిన్న రాజు లనేకు లుండిరి.

వారి రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల సంతసించి వారివారికి దగునట్లు గౌరవించి “స్వధర్మముకొఱకుఁ బ్రాణముల నొసంగెదో మని వారిచే శపథములు చేయించెను. అప్పుడు “నానోబాడర్సు” అను పేరున భారతరమణులకుఁ గావించు మానభంగమునుగుఱించి ప్రతాపుఁడు ముచ్చటించినపుడు వారు ప్రళయకాలరుద్రులవోరె నుడి పడిరి. పిదప వారిలో దూరదర్శులు ననుభవముగలవారు ౫గు

కొందఱు రాజులను మర్చిమండలముగాఁ జేర్చికొని ప్రతాపుఁడు మేవానుగాజ్యమును సాధించుటకు సమకట్టెను.

కొందఱు రాజులు సాయము వచ్చుటచే వారి నైశ్యము తన చేతికిందికి వచ్చినను నది యంత ప్రబలము కాకపోవుటంజేసి ప్రతాపున కస్పరుని బ్రత్యక్షముగ నెదిరించుట కవకాశము చిక్కినది గాదు. అక్కరిన నాతఁడు తన మర్త్రనిగ్గముతో నాలోచించి శత్రురాజ్యమునందలి సంపన్నము లగు జనపదములను గొల్లగొట్టుటకు నైనికుల కాజ్ఞాపించెను. వెంటనే వారు నింకుకులై రెక్కలేనంత ధనమును దీసికొనివచ్చి ప్రతాపునకు సమర్పించిరి. ఆ ధనముతో నాతఁడు “కుమభువేరు, గోగుండా” యను స్థలములయందు బలిష్ఠము లగు దుగ్గములను గట్టి మఱికొంత క్రొత్తనైశ్యము సంపాదించెను. ప్రతాపుఁడు తననైనికులకు శత్రురాజ్యముపైఁ బడుటకు మఱులఁ గన్నుగీఁటెను. మఱియొకమాటుగూడఁ గన్నుగీఁటెను. ప్రతాపుని భాండాగారములు ధనముతో నిండిపోయెను.

ప్రతాపుని భటులు త్రొక్కిన స్థలము లన్నియు విధ్వస్తములైపోయెను. గ్రామము లన్నియు నిర్జనము లయ్యెను. “వ్యవసాయము లన్నియు నడుగంటెను. పంటలు పండవలసిన పాలములలో నిలివఁడెత్తు గడ్డి పెరిగెను. జనులతోడను, రథవాహనములతోడను ద్రొక్కుడు పడుచుండవలసిన త్రోవ లన్నియు దుమ్ములతోడ నిండిపోయెను. గౌజమందిరములలోను, ధనికుల గృహములలోను హింస మృగాములు వాసముచేయఁ దొడఁగెను.

ఇట్లాప్రదేశ మంతయుఁ జిట్టడవి యైపోయెను. అప్పురునకు రావలసిన పన్నులు చెల్లకుండెను. అంతియ గాక, యాత్రోవనూండి

పోయెడి దిల్లిపాఠశాలను, వస్తుసాచగ్రీ మున్నగు నితరవస్తువులను గొల్లగొట్టుటకుఁ బ్రతాపుని నైనికులకుఁ జాల వీలయ్యెను. అప్పు డప్పుగునకుఁ గావలసిన సీమసరకు లన్నియు నీ ప్రాంతమునుండియే దిల్లీకిఁ బోవలసియుండెను. అక్కఱన వానిలో నొక్కటియైన దిల్లీ శ్వరున కంపికుండఁ ద్రోవయందే ప్రతాపుఁడు గొల్లగొట్టింపసాగెను. ఈ విధముగా నాతఁడు తన ప్రబలశక్తుని బాధపెట్టఁచొడఁగెను.

ఒకనాటికంటె నొకనాఁ డాతఁడు ధనమునందును వశము నందును గూడఁ బ్రబలుఁడు కాసాగెను. సంతతివిజయములవలన నాతనికి సాయమువచ్చిన వారికినిఁ బ్రోత్సాహ వధికము కాసాగెను. మేవాడురాజ్యము స్వాధీన మగు నూచనలు పొడనూపఁదొడఁగెను. అదియంతయుఁ జూచి ప్రతాపుఁడు సహచరులతో “మన ప్రయాణము నిష్పన్నముగఁ గొనసాగుచున్నది. మన గవ్యస్థానపు శిఖరములు గొవరించుచున్నవి. మేవాడు రాజ్యలక్ష్మీ సంతోషముతో మనల నాహ్వానించుచున్నది. వీరులాగా! ధైర్యముతోఁ బ్రవర్తింపుఁ” డని ప్రబోధింపఁజొచ్చెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు శ్మశ్రియుజాతియందు నవీనము లగు కొన్ని యేర్పాట్లు గానించెను. రాజపుత్రులు కొందఁ టుద్యోగముల కొఱకును, సంపత్తులకొఱకును దురుష్కులకుఁ దమ యాడుపిల్లలను గానూ గా నిచ్చి యుండిరి. ప్రతాపుఁడు “తురకలకుఁ బిల్లల నిచ్చిన శ్మశ్రియులతో నితరులు సంబంధబాంధవములు నేయఁగూడ” డని కానించెను. దాని కారని యనుయాయు లందఱును సమ్మతించిరి. రాజపుత్రస్థానమునందలి తక్కిన శ్మశ్రియులలోఁ గూడఁ కొందఱు సమ్మతించిరి.

ఈ నిబంధనమువలనఁ బ్రతాపుని శత్రుసంఖ్య మఱింత కృద్ధియయ్యెను. తురుష్కులకుఁ దమ కన్యల నిచ్చిన తుల్రీయు లెల్లరు వాతనివైఁ దీవ్రశత్రుత్వము వహించిరి. వారియుఁ దెల్ల మానసింహుఁడు ముఖ్యుఁడు. సోధపురాధీశుఁడు గూడ నట్టివాఁడేయయ్యెను. తన మేనత్తి నక్కరు లిండ్రి యగు హనుయూనునకును జెల్లెలి నక్కరునకు నిచ్చి యున్నందున మానసింహునకుఁ బ్రతాపసింహునివైఁ జాలఁ గోపము వచ్చెను; గాని యది యంతయు హృదయమునందే దాగియుండి తుణతుణమునకును బెరిగిబోవుచుండెను. మానసింహుఁ డెప్పటికైనఁ బ్రతాపుని యాభిజాత్యమునకుఁ గళంకము గలిగించి యాతని నుదయణచివేయవలయు నని నిశ్చయించుకొనియెను.

ప్రతాపుఁడు, మఱినిబంధనము గావించినందులకు మానసింహులు తనపై నత్యంతాగ్రహముఁ బూని యున్నా రని గ్రహింపకపోలేదు. అక్కరు బానిసలై యుండి, యిదివఱకే తనకు విరోధులై యింతవఱకు వా రేమి నేయఁగలిగిరో యింకముందు నదియేచేయ నొమ్మని యాతఁడు మానసింహులయెడల నైఁస్యము వహించి యూరకుండెను.

పిదప నొకప్పు డక్కరు నాజ్ఞ నంది మానసింహుఁడు సోరాపురప్రాంతమును జయించుటకై యరిగి, యా యుద్ధమున విజయము గాంచి, యా జయము నక్కరునకు సమర్పింప దీర్ఘవీరమున కరుగుచు మార్గమధ్యమునఁ గుమళునేరు సమీపమున విడిసి, యచ్చటఁ బ్రతాపుఁడున్నాఁ డని విని యాతనిం జూచుటకై పరిమితపరివారముతో నక్కరాధుఁడై కుమళునేరున కరిగెను.

మానసింహుని రాకకుఁ బ్రతాపుఁడు చాల వింతపడెను. అప్పుడాతని హృదయా కాళమున ననేక భావఃద్యుల్లతలు మెఱసిపోయెను. మానసింహుఁ డగ్గుగు నాజ్ఞ మెయి సంధి నేయ వచ్చె నని యాతనికిఁ బ్రత్రధమమునఁ దోచెను. ఇంక నేమేమో తోచెను. తుదకు నుత నిబంధనము జ్ఞాపికి వచ్చెను. అట్టి మఠనిబంధనము నేయుటవలన వధి మానము గలిగియుండు ననియు, దానివిషయమై మాట్లాడుటకు వచ్చి యుండు ననియు, నదియే నిజమగు నెవల న్నప్పునకు వాతనికిఁ గల నేర్పు నేవకరూప మగు స్నేహము గతార్థ మైపోయి యుండు ననియు మఁత్రినందలి యందలి కొందఱు చెప్పిరి. ఎన్నితలంపులు గలిగి నను దొంటి సందేహము విలాక్యత నట్లే ముందెను. తుద కందఱు నింటిక వచ్చినవారికి గోరము నేయకుండుట మర్యాదగా దని నిశ్చయించుకొనిరి.

మానసింహుఁడు లోనికి వచ్చెను. దేశకాల స్థానములను జక్కఁగ నెఱింగిన ప్రతాపుఁడాని కన్నములగు మర్యాదలు గావించెను. ఇరువురను జాల కాంతిముగ మాట్లాడుకొనిరి. ఎట్లు సంఘటిల్లెనో చెప్పఁజాలము గాని మానసింహుఁడు ప్రతాపునింట విందుకుదుమిట తటస్థించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. తళతళ మెఱసిపోవు వెండిపాత్ర ములయం దాహారపదార్థములు వడ్డింపఁబడియును. తుద కొక విషమ సమస్య ప్రత్యక్ష మయ్యెను. గాని పగ్గవసానము శుభముగ ముగిసి నది గాదు. మానసింహుని పక్షము వారికి మూత్రమే యాహారపదార్థ ములు వడ్డింపఁబడియును. అదిచూచి వారు చాల సందేహించిరి. తుర కలతో సంబంధమును జేసినవారి సహపంక్తిని మే మెట్లు భుజింతు మని ప్రతాపునిపక్షమునఁ బ్రత్యుత్తిర మీయఁబడెను. దానివలన

నన్నీలో నేయి వోసిన ట్లయ్యెను. మానసింహుని ముఖ ముఖండక్రో
ధాగ్ని బ్యాలలవలన గమనిపోయెను. వెంటనే యాతడు మేఘగం
భీరభాషణములతో “నన్నీ ట్లగొరవపఱచినందులకు నీకు దగిన
ప్రాయశ్చిత్తము చేసెద నుండు” మని చెప్పి యూరవలె భోజనకాల
వెలువడి వచ్చి యశ్వాగోహణము గావించెను.

మానసింహుని చేష్టలకును, మాటలకును ప్రతాపకు నవ్వు
వచ్చెను. క్రులః పునకే యంత యభిమాన మున్న సత్కులప్రసూ
తున కెంతి యభిమాన ముండును? మానసింహుని యజ్ఞపులకు ప్రతా
పాడు “నీవు యుద్ధమునకు వచ్చివచ్చును నీ మేనల్లుని గూడ దీసి
కొని రోగ్యుని సోప్రాపముగ బ్రశ్చ్యుత్తర మిచ్చెను. మానసింహు
డు మఱింత యవమానమునకు బాల్చెను. ఆనిని వీరసమంతము
మీసములు మెలిచెట్టుటకుండే చెల్లిపోయెను. “నీకు మానసింగము
గావించి మానసింహుడను నా పేరు సాగ్ధకపఱచెన” నని చెప్పు
చు నాతిడు గుఱ్ఱము నుదాయించెను.

ప్రతాపాడు తన మేలిక యగు నర్జునునకు బ్రక్కలోని
బల్లెమే యైనను, నింతివఱకు మానసింహుడు దానిని నంతగా లెక్క
నేయలేదు. ప్రతాపాడు మఠనిబంధము గావించిన పిదప నాతని
చౌదరుమున గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ఇప్పుడది యొక్క
మాటుగ భగ్గన వుండెను. ఆ బ్యాలనబ్యాల లాతని భారమంతమును
భగ్గము గావించివైచెను. అతని మాటలను, నిశ్వాసములును గూడ
నా యగ్ని కీలకలన మడిపొయియే ప్రకాశము లగుచుండెను. లోహ
కలము చేరుక యొనకొలది నయస్కంతమున కాగ్ధ బలక్తి యెటు

విజృంభించునో యట్లే దిల్లీ సమీపించినకొలది వాయగ్నికి మంట
లెక్కు దయ్యెను.

యుక్తనమయమున మానసింహుడు కొలువుకూటమున నప్ప
కుసందర్శనము గావించి తాను జేకొనివచ్చిన విజయలక్ష్మి నగ్గురు
పదములకడ సమర్పించెను. అందుల కెంతయుఁ బ్రీతుడై యా యశ
నుడు “మానసింహా! యోధాగ్రేసరా! నీ గాజభక్తికి మా కానంద
మైనది. అపజయ మెట్టిదో యెఱుంగని నీ ప్రచండచంద్రహాస మద్వి
తీయముగ వెలుంగుఁ గాక. మేఘవాదానుకారి యగు నీ సింహవా
దము వైరికాంతాగర్భనిర్భేదక మగుఁ గాతె” మని పొగడిపొగడి
వెలగల పసదనము లిచ్చి శ్రమదీటునట్లు జోకొట్టెను.

మానసింహుడు తటి గనిపెట్టి యగ్గురు హృదయమునఁ
గ్రోధాగ్నిని కగుల్కార్చెను. కాని యా యగ్ని యగ్గురుచేఁ గత్తి
దూయింపలేకపోయెను. సాధ్య మైనంతవఱకు స్వయముగ యుద్ధ
రంగమున కరుగకపోవుటయే యగ్గురు రాజనీతిపరిజ్ఞానపుఁ బ్రథమ
ప్రకాశము. అనుజీవులు మోసము చేసెదరేమో యని యాతని కను
మానములేదు. తన జోలపాట వారి యాత్మజ్ఞానమును దుప్పటిముసుఁ
గుపెట్టి మఱల లేవకుండ జోకొట్టిన దని యాతని కెఱుకయే. ప్రతా
పునిపై మానసింహునకే కత్తి దూయవలసివచ్చెను. ప్రతాపుని సలహా
వ్యర్థము కాలేదు. మానసింహుడు తన మేనల్లుని వెంట నిడికొనియే
నయలుదేలి కంభి మూఁదెను.

మానసింహుడు ప్రథమమునఁ గుమఱు నేరుదుర్గమును ముట్టి
డించెను. అదిచూచి ప్రతాపుడు “మానసీనున కిప్పటి కభిమానము
వచ్చినది ఎంత వింత!” యని నవ్వుకొనియెను; గాని వెంటనే “యది

పదభిమానము గాదు. దురభిమానము. ఇదియే భారతీయులను బీల్చి పిప్పిచేయుచున్నది" యని వగచెను. ఈసందర్భమున నాతని చూడ్కులు తోలుదొలుత దిల్లీదెసకును, దరువార భరతవర్షమునందంతటను బ్రసరించెను. తోడనే యాతని వృద్ధయము చేయవెట్టి కలఁచినట్లు కలఁగిపోయెను. అప్పు డాతఁ డొక్క వేడినిట్టార్చు విడిచి మర్రితిమండలిదెసకుఁ జూచెను.

ప్రతాపుని శభరదృష్టి తమ దెసఁ బ్రసరించినంతనే మర్రిత్రులందఱు నొక్కజెట్టునఁ “బరాధవాగ్ని యగ్నియమానసింహుల వృద్ధయములయందుఁ దీవ్రముగ రగుల్కొనినది. దురభిమాని యగు మానసింహుఁడు మీ రనినట్లే మేనల్లునిఁ గూడఁ దీసికొనివచ్చినాఁడు. సంగతిసందర్భము లన్నియుఁ జూడఁగా నీ యద్ధము ఘోషముగ జరుగక మాన దనియు, దీర్ఘకాలము ప్రవర్తిల్లక తీరి దనియుఁ దోచుచున్నది. ఇంక నాలసింతుట నీలి గాదు. తుణతుణము దిల్లీ నుండి శ్రోతృపాఞా వచ్చెడి నని తోచుచున్నది. ఎప్పటిదండు నప్పుడే రూపుమాపకున్న శ్రమపడవలసివచ్చు”నని చెప్పిరి. వెంటనే తగు సేర్పాటులన్నియు ముగిసెను. ప్రతాపుని సింహాసాదము మానసింహుని శంఖారావమును సిగ్గుపఱిచెను.

ఉభయపక్షములవారికి నీ సంగ్రామదీక్ష నెలలతోఁ దీఱినది గాదు. ఈ మహాయుద్ధమున ననేకాంతియ్యద్ధములు జరిగినవి. అనేక పర్యాయములు మోగలునైనను లోడిరి. అనేకప్రయత్నములతోఁ బ్రతాపుఁ డోడెను. మానసింహునకును, యువరాజు సలీనమునకును దల్లపాణము తోఁకకు వచ్చెను; గాని యంతమాత్రమునఁ బ్రతాపున కేమియు ఫలము గలిగినదిగాదు. అతని కింకను మంచిదినములు రావేదు.

ఆతని నెత్తిపైఁ దాండన మాడుచున్న దుఁదృష్టదేవత యింకను దొలఁగిపోలేదు. ఈశ్వరున కింక నాతనిపై ననుగ్రహము గలుగలేదు.

ఈ యుద్ధము సారంభ మగునప్పటికిఁ బ్రతాపుని చేతికింద నిరుపదివేల సైన్యముండెను. శ్రావణశుద్ధ సప్తమివారము వాల్మీకీపూర్వము చోట జరిగిన సంకులసమరములో నసంఖ్యనైనికులు ననేక నేనాములును మడిసిరి. అనగాఁ బల్లదొంగవేల భటులు వీరస్వర్గమును జూజుకొనిరి. తన యసామాన్యవీరకవిత్యముచే రాజపుత్రులకే గాక శత్రువులకుఁ గూడ నుద్రేకము గొలుపు ప్రతాపుని యాస్థానకవియు, భట్టకులతలకుఁగూడ నగు భాణుఁ డను నాతనిని దేవేంద్రుఁడు తన యాస్థానకవిగాఁ గొంపోయెను. కుమకు నేరుద్గము మోగలుల స్వాధీన మయ్యెను.

ప్రతాపునకుఁ గష్టములును, సైన్యవిహారమును, దారిద్ర్యమును హెచ్చిపోయెను. తినుటకుఁ గందమును, నిశ్రించుటకు మంచమును లేని యనధ వచ్చెను. స్త్రీలకును, శిశువులకును నిశామలు గలుగకుండ నిక్కడనుండి యక్కడకు, నక్కడనుండి యిక్కడకును బరువెత్తివలసివచ్చెను. ఎంతయైనను ప్రతాపునకు భయము గలుగలేదు. ఆతని మనస్సు వెనుదిరుగ లేదు. “నా తదిద్రుంగులు ~~నా~~ ప్రతాపసింహుఁ డను నామము నే యభిప్రాయముతోఁ బెట్టిరో దివ్య మగు నా యభిప్రాయ మప్రతిహతమై వెలయుఁగాక. నేఁడు భయంకరాకారముతో వెలుపించుచున్న కాలము తీపు సుమతీరాకారముతో దాస్యము చేయక మాన” దని ప్రతాపుఁడు ధైర్యము వహించి యుండెను. ఈ సందర్భమున శత్రువులతోఁ గలిసియున్న సాగరదీ బుద్ధిశెచ్చుకొని యన్న యగు ప్రతాపుని పాదసన్నిధికిఁ జేరికొనియెను.

ఇది యంతయుఁ జూచి ప్రతాపుని ధైర్యసాహసాదుల కాళ్ళ ర్యపడి యగ్గురు నాతని మంత్రులు, నాతనిని ధన్యుఁ డని మెచ్చుకొన సాగిరి. అందు నగ్గురు ముఖ్యులంఁబ్రయు, గుణగ్రాహియు, మహాకవి యు నగు భానభాన నను నాతఁడు, ప్రతాపుని యుత్కృష్టగుణముల కానందమును బట్టఁజాలక యీ క్రింది యుత్తరమును గవితాబద్ధము గావించి ప్రతాపున కనిపెను.

“మానవుని సంపత్తియు నధికారమును నశ్వరములు. ఇది సృష్టి క్రమము. కాని మానవుని సద్గుణములయొక్కయు, సత్కీర్తియొక్క యుఁ బ్రశంస లోకములోఁ జిరకాల ముండును. కావునఁ బుత్రో! నీవు ధన్యుఁడవు. ఏల యన? నీవు సంకటావస్థల నుండియుఁ, బాదుషాకు శరణురాక నీ కీర్తియు, గౌరవమును రక్షించుకొనుటకు యోగ్యమైన ప్రయత్నములను జేయుచున్నావు. ఈ గుణములు భార తీయరాజులయెడల నసాధారణములు. కావున నీవు నీ స్వజాతి యొక్క యభిమానమును వర్ణనీయుముగ రక్షించుచున్నావు. నీవు రాజ్యవైభవమును సుఖసౌప్తిని గడ్డిపరకలవలెఁ జూచి వందనీయమగు నీవంశముయొక్క కీర్తి నాచంద్రస్థాయిగఁ జేయుచున్నావు.” *

ప్రబలు లగు శత్రుపక్షమువారే ప్రతాపు నిట్లు పొగడినప్పుడు మిత్రపక్షమువా రెంత మెచ్చుకొందురో వ్రాయ నక్కఱలేదు; గాని యీ పొగడ్తలవలనను నీ మెప్పులవలనను నేమి ప్రయోజనము? దైవ మాతనిమెడ నింకను బ్రాతికూల్యము వహించియే యుండెను. ఏ పనిచేసినను గలిసిరా దయ్యను. శత్రువుల యొత్తిడి వలన నూపిరి తిరుగుండెను. అక్కఱనఁ బ్రతాపుఁడు నైశ్యాదికములను జేర్చు

---

* మహామృదియునుగోయగము. 3౦౪ పుట.

కొనుటకుఁ గాని, మఱియేమిచేయుటకుఁ గాని తోషక విసిగిపోయి
తుదకు “యౌద్ధమునకుఁ గొంత క్యవధి యీయవలసిన” దని యగ్గురు
నకు వర్తమాన ముంపెను.

ఈ వార్త నగ్గురు, సభలో వినిపించెను. అందఱు నగ్గురుకత్తి
కందు నెదురు లేచని కొనియాడిరి. ఆ సభలోఁ బృథివీరాజును నొక
రాజపుత్రుఁ డుండెను. ఆతఁడు వికాసీను రాజు సోదరుఁడు; మఱి
యు సేనాధిపతి. అగ్గురు సభలో నాతిఁ డొక సరదారుఁడై యుం
డెను. అతఁ డా వార్త విని చాల విచారించెను. ఆతిఁ డగ్గురునకు
దాసుఁడైనను బ్రతాపుఁ డనినఁ జేయెత్తి మ్రొక్కును. అక్కఱవ
నంతటి సభలో ధైర్యముతో లేచి యగ్గురు నుద్దేశించి “ప్రతాపుఁడు
మీకు కౌణిజౌచ్చుట యబద్ధము. ప్రతాపసింహుని శత్రు వెనఁదో
మీ కీ వార్త తెలిపి యుండును. ప్రతాపుఁడు నిల్లెపట్టణము కట్టినను
నిట్టిపని కంగీకరింపఁ డని నా నమ్మకము. కావున నెను నా పిశ్వాస
పాత్రుఁ డైన నేవకు సంపి నిజమగు వర్తమానమును దెలిసికొనియుద”
నని చెప్పెను. పిదప నాతిఁడు కవితాబద్ధ మైన యొక యుత్తరమును
బ్రతాపున కంపెను.

“రాజాప్రతాపసింగ! భారతీయుల మగు మే మెల్లఁదమును
మీవంటి పరాక్రమకాలు లగు భారతీయరాజపవధారులనే నమ్మి
యున్నాము. ఇతరరాజులవలన మా యాశలు నిరాశలు చేయఁబడి
నను బ్రతాపసింగురాజులన నట్టి పని జరిగి యాతఁ డగ్గురునకు
శరణువచ్చుట యత్యంతదుఃఖాస్పదము. (మేమైతే దై వోపహతులమై
మా పరాక్రమమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును గోలుపోయితిమి.
మా యభిమానమును, మా స్త్రీల పావిత్ర్యమును మే మగ్గురున కమ్మి
తిమి. కాని నాతిఁడు వాడుకొనియెను.) కాని యుదేసింగువుకు

లైన మీరు మాత్రము రాజపుత్రుల లజ్జయు శ్రీల పావిత్ర్యమును
 మీ వంశములో నిదివఱకు రక్షించివారు. వానిని నట్లే యింకముందు
 గూడ రక్షింపుడి. రాజా! ఏమి చెప్పదును? “నాగోజా ఉర్సును
 తిరువాళ్లలో నే రాజపుత్రశ్రీయొక్క మర్యాద దక్కినది? ఎవరి
 మర్యాదయు దక్కలేదు. కావున సుప్రసిద్ధులను, మానధనులను,
 నగు సిశోదియాకులముయొక్క మర్యాద యీ “నాగోజా ఉర్సు”
 లో నమ్ముటకుఁ జేవల దని నా ప్రార్థన. అంతయుఁ బోగొట్టు
 కొని దట్ట్రుడ వైతి నని యనుకొనుచున్నారేమో; గాని యట్లును
 కొనవలదు. మీరు పోగొట్టుకొన్నాఁగ నన్న దంతయు యశోభి
 వృద్ధిచే మీ కున్నట్లే యెందుడి. నిశాకచే క్షుత్రియకులొద్దవు
 లనెకు లవమానజనిదుఃఖము నను భవించిరి. కాని యట్టి యవ
 మానము, నపకీర్తియు, హమీదవంశజులైన మీ పాలిట నిది
 వఱకుఁ బడ లేదు. లోక సంతయు నాకచే మీ వైపు చూచుచు
 న్నది. భారతీయుల పాదుషము వెలువడుటయు, భారతీయుల
 మర్యాదను గాపాడుటయు మీవలననే జరుగు నని లోకులు నమ్మి
 యున్నారు. మీ కులమునకును, రాజవంశమునకును, నేటివఱకుఁ
 గలుగని యపకీర్తి యెన్నటికినిఁ గలుగఁ గూడ దని మా కోరిక.
 ఆత్మకౌరవపూరిత మగు మీ యంతరాత్మయు, జయకాలి యగు
 మీ ఖడ్గమును మీకు ముఖ్యసహాయకర్తలు. వాని సహాయముగొని
 మీరు క్షుత్రియుల పౌరుషమును రక్షింపవలయును. ....
 ఫాదుషకు శరణనినందువలన లాభ మేమియు లేదు. మీ పౌరుష
 మునకును, యశస్సంపాదనమునకును నీశ్వరుడు తోడ్పడుఁ గాక” †

ఈ యుత్తరమును జూడఁగనే ప్రతాపుని శౌర్యాన్ని మఱలఁ బ్రదీప్తం బయ్యెను. ఇంతవఱకును నిర్భయముగ నన్నగు నెదిరించి యిప్పు డిట్లు కోరుట చాలఁ దప్పవని యనియు, నపకీర్తి యెట్టిదో యెఱుఁగని తన కీ గొప్ప కలంకము వచ్చెననియు భావించి యాతఁడు వగచెను. తాను వ్యవధి యాయవలసిన దని కోర శక్తుఁడొచ్చినట్లు తలంచెఁ గాఁబోలు నని యగ్గురు మాన్యమునకు నవ్వకొనెను. పృథి వీరాజు జాబువలన లోకమును త్మత్రియబృందమును దన యెడలఁ జూపుచున్న గౌరవమును దెలిసికొని తన యభిజాత్యమునకు గర్వ పడెను. అప్పుడు నాస్థానమునందలి త్మత్రియలలోఁ గొందఱు తన యెద్దల నింతటి పూజ్యభావమును గలిగియుండుట చాల మంచి దని తలంచెను. వెంటనే దిగ్గజము లులికిపడునట్లు సింహనాదముగావించి, దురూహపైఁ గట్టబడిన యగ్గురు విజయప్రాసాదమును గూలఁ ద్రోసెను.

ఈ ప్రయత్నమువలనఁ గూడ నాతని కేమియుఁ బ్రయోజనము గలుగలేదు. విశేషించి ద్రవ్యవృష్టమును, బలవివాళమును గూడ సంభవించెను. అన్ని విధముల నాతని ధైర్యకంచుకము నడలి పోయెను. ఇంకఁ బోరుటవలన నెంతమాత్రమును ఫలము లేదని విరక్తి గలిగెను. ఇంతచేసినను జయము గలుగకపోవుటచేఁ దన యభ్యాతను నిందించుకొనుచు ఖడ్గవ్యాపారముపై నసవ్యముగలుగ, దేశత్యాగము గావించి సింధునదీతీరమునకుఁ బోవలె నని తలంచి బయలు దేసెను.

• ప్రతాపుఁడు బయలుదేరిన నాఁడే యారావలీపర్వతమును దాటిపోయెను. సాయంకాలమున భార్యాపుత్రులతోడను, బరిమిత పరివారముతోడను, నొక పర్వతపాదమున విడిచెను. అవి మేవాడు నీమాంత్యభూములు. నాటిరాత్రి భోజనానంతర మాతఁడు పటకుటీర

ప్రాంగణమున విశ్రమింపఁ బరుండెను. పుత్రులలో నొకరిద్దఱును నేనకులలోఁ గొందఱు నాతని చుట్టును జేరి కూర్చుండి యుండిరి. పటకుటీరాంతర్భాగమున, దీపపువెలుతురులోఁ గపోలన్యస్తవాస్తయై దీనానయై, నిట్టూర్పులు విడుచుచు రాణి యాతని కెదురుగ శయ్యపైఁ గూర్చుండి యుండెను.

అప్పుడు ప్రతాపుని హృదయాంతరాలమున రాశీకృష్ణమై నిరాశారూపమున నున్న గాఢాంధకారమును భేదించుకొని యొక నవీన తేజ ముదయించెను. తుణయిలో నా తేజము ప్రవృద్ధమై యంతరంగమును ప్రకాశవంతము గావించెను. శేబోమయందైన యాతని హృదయమున వివిధభావసంఘటనము ప్రారంభమయ్యెను. అంతయవశమైపోయిన వనస్సుతో నాతఁ డాకస్మికముగ లేచి కూర్చుండెను. అపుడు విచారముతో నూర్ధ్వముఖమై యున్న రాణి యాతని కింటఁ బడెను.

తోడనే మేవాడు గాజ్యలక్ష్మి యాతని స్మృతిపటమున నంకితి యయ్యెను. సిసోదియావంశమునఁ బ్రభవించి పూర్వుల శౌర్యసాహసముల కుదాహరణముగ నింతవఱకుఁ బ్రబలప్రతిస్పర్థి నెదిరించి పోరి, నేఁ డాత్మగౌరవమును మంటఁగలిపి నిరాశలనఁ దాను విదేశములకుఁ బోవుమంటఁగట్టఁ గాంచి యామెయుఁ దనగాణివలె దీనాననయై పరితపించుచున్నట్లును, మఱల సంతోష నాత్మయాభిజాత్యమును స్మరించుకొని యారక్తనేత్రమై, యామె తన్నతి ఘోరముగ శపింప నుద్యుక్త యగుచున్నట్లును, దన తల్లియగు వీరాబాయి భయభ్రాంతియై కాళ్లు గడగడ వడఁక “తల్లీ! రక్షింపుము. నాబిడ్డని రక్షింపు” వని వూర్చుకొనుచు నతిరథసంబున వచ్చి యామె పాదములపై వ్రాలి “దేవీ! శాంతింపుము. నా బిడ్డవలన నపరాధ మైనది.

నిజముగ నది నా తప్పే యగును. వీరస్వర్గముఖానుభవము వలనఁ బ్రమత్తనై నే నింతి వఱకు సంకటావస్థలోఁబడియున్న నా గారాజు కొమరుని హృదయక్షేత్రమును దొఱంగియుంటిని. ఓ మేవాడురాజ్య లక్ష్మీ! తుమింపుము. నీకును నాకును గూడ నా విద్వః దొక్కఁడే దిక్కయి యున్నాఁడు. సిసోదియావంశమును నిర్మూలము గావించితివేని నేనును, నా పూర్వులును గలిలేనివార మైపోదము. నీవు ధర్మద్రష్ట వైపోదువు. తల్లీ! అచ్చమైన రాచకొలమును నిలుపుము. భారతిధర్మమును గాపాడుము. చల్లనిచూపులనొలయఁజేసి నాకుమారు నకు బలము నొసంగుము. నిరాశకలన నభ్యాసాంధకారకూపమునం బడి నిరుత్సాహమువలన నధఃపతితుడైపోయిన నా యనుంగుపట్టినిఁ బ్రేమతోఁ జేయూతె నొసంగి యుద్ధరింపు” మని ప్రార్థించు చున్నట్లు, నందుల కంగీకరింపక “మానవతీ! నీవు తొలంగియుండుము. ఇపుడు నీ ప్రశక్తి లేదు. నీ యంశము ప్రతాపునియం దంకితము గాలేదు. నిష్కలంక మగు సిసోదియావంశము నీతోడనే యంతరించినది. నీ పూర్వులతోఁ గూడ నీ వింతిటనుండి శౌర్యహీనుఁడు, ధర్మద్రష్టుఁడు నగు ప్రతాపునిచే వివఃవఁబడు నివాపజలమున కాశ నదలుకొనుము. ఆ పౌరుషశూన్యుని రక్షింపఁ బ్రార్థింపకుము. నీ నా యధీరుని మీఁది మమతను విడివఁజాల వేని యత్నయతి బగు వీరస్వర్గమునుండి విద్రష్ట వైపోదువు. ఓశూరవారీగన్నమా! నీవు తొలంగియుండ నని రాజ్యలక్ష్మీ తన తల్లిని నిరాకరించుచు కాపోదకములను గ్రహింపఁబోవుచున్నట్లు నాతనికిఁ దోచెను. పిగాధిపీరులై వీరస్వర్గమున స్వస్థుండవిహారము గావించుచున్న తన పూర్వులు తన భీరుత్వము వారసి మొగమెత్తలేక వగచుచున్నట్లు గూడఁ దోచెను.

తోడనే వివిధభావోదయమువలనఁ గలఁగిసోయిన యాతని హృదయము బ్రద్ద లైపోయెను. ఈ సంక్షోభమువలన నప్రయత్నముగఁ గన్నులు మూతవడెను. భయంకరకాళికామూర్తియై యున్న మేవాడురాజ్యలక్ష్మి యా కన్నులయందే ప్రవేశించెను. వెంటనే యాంధోళనం బధిక నయ్యెను. ప్రాపంచికస్మృతి తప్పిపోయెను. అపుడు “రాజ్యలక్ష్మి! శపింపుము. పాపాత్ముని, ధర్మశ్రువుని ఘోరముగ శపింపుము. పూర్వుల మార్గమునకుఁ దప్పినవానిని, నుత్సాహప్రభువంశత్రులచే నచింతుడైనవానిని, నీతిబాహ్యునిఁ గులకలంకునిఁ దల వ్రక్క లైపోవునట్లు శపింపుము. పుట్టఁగులు లేకుండఁ బోవునట్లు శపింపుము. ఆలసింపకుము. కాపోదకములను ద్వరిగి విడువు”మను మాట లప్రయత్నముగ నాతని యొద్దఁ పుటము నుండి జాతెను.

ఈ మాటలు విని చెంతనున్న వారు నిర్విణ్ణులైరి. రాణియు నాశ్చర్యచకితియై తటాలున నచ్చి బొమ్మనలె నట నిలువఁబడి పోయెను. ప్రతాపుని కనుదమ్ము లింకను వికిసింపలేదు. హృదయ మింకను దేలినలేదు. రాజ్యలక్ష్మి యింకను శాంతింపలేదు. ఆమె వికాలనయనయుగ్మమువైఁ గ్రోధము పొంగి పొరలిపోవుచునే యుండెను. అపుడు ప్రతాపుడు “మేవాడురాజ్యలక్ష్మి! తన పూర్వుల పవిత్రరక్తధారలచేఁ దడిసిన జన్మభూమిని విడిచి వెళ్లుటకుఁ బ్రయాణమైన మానహీనుని, దనవైఁ గల కార్యభారము నెఱుంగఁజాలని పివేకరహితుని, వైరివీరుని ప్రచండమండలాగ్రశోచిఃపుంజమ్మువలన మిఱుపిట్లుగొని, దిగ్భ్రాంతుడై రణరంగము నుండి పలాయనము నేయు పిఠికిపందను శపింపుము. ఓ దేవీ! తడయకుము కాపోదకములను విడువు”మని మఱలఁ బల్కెను.

అప్పటికి రాజ్యలక్ష్మీకోపము చల్లాలెను. అమె వీరాబాయినిఁ బ్రేమతో లేవనెత్తి “సతీమణీ! ఊగడిల్లుము. నీ కుమారునకు బలము నొసంగుచున్నాను. అతనికి విజయము నేకూఱు”నని పలికినట్లును, నదిని తన తల్లి పరమానందధరితురాలై మఱల నంతలోఁ దాను జారుషము వహించునో లేనో యని దీనముగఁ దనదెసఁ జూచినట్లు నాతనికిఁ దోచెను.

వెంటనే యాతని మనస్సు నిశ్చలం బయ్యెను. కనుదమ్ములు వికసించెను. నిశ్చేదమైపోయిన యాతని ముఖముపై జీవకళ ప్రకృతి. మయ్యెను. రక్త మంతయుఁ గవోష్ణ మయ్యెను. విశోధిపై మఱలఁ గ్రోధాగ్ని రగుల్కొనియెను. ప్రతాపుఁడు తనయెదుటఁ జిశ్రప్రతిమ వలె నిలచియున్న రాణి నాగసి చేపి! యని పిలిచెను.

వెంటనే యామె చెంతకువచ్చి గూరుమండి పలివాస్తములం బట్టుకొని మెల్లఁగ “నాథా!” యని పలుకరించి ముఖమువంకఁ జూచెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు పుత్రులను, మొదటినుండియుఁ దన్నెడబాసియుండని సరదారులను గూడ సంబోధించి “వివేక భ్రష్టుడనై నేను మేవాడురాజ్యలక్ష్మీయెడలఁ జాల నపరాధము చేసితిని. కాని తుద కామెకు నాపైఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినది. మనము మఱల స్వదేశోన్ముఖులమై పోదము. మేవాడుగ దై మన కొఱకు నరీక్షించుచున్నది. అశ్వున కపజయము నిశ్చయము. మాన సింహున కవమానము తప్పదు. ఇదే మనము పోయి శత్రువుల నెదిరింతి”మని చెప్పెను.

ఆ మాట లేవియు వారి కర్థము కాలేదు. ప్రతాపుఁడు యావ ద్వృత్తాంతము నెఱిగించెను. అది విని యెల్లరును జమత్కృతులైరి. అందఱును నూతనోత్సాహధరితులై బయలుదేలి స్వదేశమునకుఁ బోయి చేరికొనిరి.

ఏ ఊణమున వివిధభావోదయము వలనఁ బ్రతాపుని హృదయము కలఁగిపోయినదో యా ఊణమునందే యాతని యభ్యుదయము ప్రారంభ మయ్యెను. అప్పుడు ప్రతాపుని ఘోర మంత్ర యగు భామాసా యను శాత్రుడు తన యజమానుని దురవస్థ యంతయు విని మివుల వగచి తన చెంతనున్న యసంఖ్యసనమును దీసికొనివచ్చి యాతని కర్పించెను. ఆ ధనముతోఁ బ్రతాపుఁ డిరువదియైదువేల నైని కులను జేర్చికొని శత్రువు నెదిర్చించి పోరసాగెను.

అది మొదలు ప్రతాపుఁడు దయ యను మాటనే వ్రుచ్చి పోయెను. “ఎట్లు గావించినను బరవి నాశమే గాజున కవశ్యాదగణీయ”మను నీతి నిప్పు డాతఁ డవలంబించెను. ప్రప్రథమమున వాతని కన్నరు సరదారుఁ డగు శహాబాజను వానితో యుద్ధప్రసక్తి గలిగి గెను. అందుఁ బ్రతాపునకే విజయము లభించెను.

పిదపఁ బ్రతాపుఁడు కుచుభు నేరుదగ్గమును ముట్టడించెను. అచ్చటి కిల్లేవారుఁ డగు నబ్దుల్లా యను వాఁడు ప్రతాపుని ఘోరముగ నెదిరించెను. తుద కబ్దుల్లా యల్లాచరణసామీప్యమునకుఁ బోయెను. వాతశేషులగు వాతని నైనికులు పిక్కబలిమిం జూపించిరి, కోట ప్రతాపుని స్వాధీన మయ్యెను.

ఈ నూతనోత్సాహము వలనఁ బ్రతాపుఁ డొకటి తరువాత నొకటివొప్పున నసలికాలమున ముప్పదిరెండు దుర్గములను గలిచి కొనియెను. అజమీరు, చితోడు, మండలగడము నను మూఁడు దుర్గములు తక్కు మేవాడురాజ్య సంతయు స్వాధీన మయ్యెను. పిదపఁ బ్రతాపుఁడు తన కిన్ని కష్టములం గలిగించిన మానసింహుని, వాతని రాజధాని యగు జయపురమును దోపించి పరాభవించెను.

తుద కుదేపురము గూడ స్వాధీన మయ్యెను. “ఇట్లు జయ శ్రీలచే నలరారుచున్న ప్రతాపుఁ డగ్బరుమంత్రి యగు భానభానునిచే మఱలఁ గొనియాడఁబడియె.”

కాని యావిజయములవలనఁ బ్రతాపునకుఁ దృప్తిఁబడలేదు. మేవానురాజులకుఁ జిహ్నుడుదుగ్గ నునిన నెంతో ప్రీతి. ప్రథమము నుండియు వారి కదియే రాజధాని. వారి శౌర్యము, పౌరుషము, నభిమానము, నాభిలాషియును, నుదే మూర్తిభవించి యున్నవి. వీర స్వర్గమును జూఱగొన్న తమ పురుషులచెంతకుఁ బోవుటకు రమణీ మణులు సోహారు సేయుటవలన నది పరమపరిత్రమైయున్నది. అందలి ప్రతిష్ఠలమును సిసోదియావంశమువారి యశస్సును గీర్తించు చున్నది. అట్టి చిత్తూరుదుర్గమును గెలువనంత కాలము తన ప్రతాపము వన్నె కెక్కదని భావించి ప్రతాపుఁ డందులకుఁ దీవ్రప్రయత్నములు సారంభించెను.

అంతయు సిద్ధ మయ్యెను. సిద్ధాంతులు శైలప్రస్థానమునకు శుభముహూర్తము నిశ్చయపఱచిరి సరివాని లెల్లరును శిత్తూరుదుర్గము నందలి మహాచ్యుదీయులపై నెప్పు డాఱుకుదుమా యని త్వరపడుచుండిరి. రాణి కులదేవతలం బూజించుచు మున్నెదువలకు సనుస్త దానములు సేయుచుండెను. శత్రుజులు తమ యుద్ధశక్తివితాలవారిం బ్రవహింపఁజేసి వీరభటుల నందుఁ దేలియాడించుచుండిరి. క్రొత్తగా పొంసారిక సౌఖ్యములను బ్రసన్నములు గావించుకొనిన ముద్దగాఁడ్ర హృదయములను ద్వైశ్యము నానందమును మిళితములై కలంచివేయుచుండెను. ప్రాధాంగనలు తమ ముద్దుబిడ్డలం గొనివచ్చి భర్తల కాళ్లకుఁ బెనఁగించుచుండిరి. మధ్యనాయికలును వారిభర్తలును సాభిప్రాయముగఁ జూచుకొనుచుండిరి. వృద్ధాంగనలు గద్దదకంతలై యుండిరి.

ఇంతలో రాజపుత్రులయం దొక దుఃఖకర మైన వార్త వ్యాపించెను. ననలెత్తుచున్న యా.వల్లికాలత లెగిపోయినది. ఆయా నందవాహిని యాగిపోయెను. ఆ యుత్సాహతరంగిణి రుద్ధంజై పోయెను. ఆ వర్ధమానచంద్రునకు వివీలనిబిడమేఘమాలిక యడ్డు వచ్చెను. ఉన్నట్టుండఁగాఁ బ్రతాపున కుద్భృతరోగము సంభవించెను. రోగనివారణముకొఱ కనేకవైద్యులు ప్రయత్నించిరి. అంతయు బూడిదలోఁ బోసిన పన్నీ రయ్యెను. తుదకు జైప్రస్థానమునకు బదు లుగాఁ బ్రతాపుని పఁలోకయాత్ర నిశ్చితం బయ్యెను. అంతటను విచారతరంగిణి పొంగి పొరలి ప్రవహింపజొచ్చెను.

అధయసింహాదికుమారులును, సేనాధీశులును, మంత్రిచుండలి వారును, రాజబంధువులును, బ్రతాపుని చుట్టును మూఁగియుండిరి. రాణి పదములకడఁ గూర్చుండి యుండెను. అప్పుడు ప్రతాపుఁడు చాల వేదన ననుభవింపసాగెను.

అందఱును బాధానివారణకొఱ కొవధపానము సేయవలసిన దని ప్రతాపునిఁ బ్రార్థించిరి; గాని యాతఁ డందుల కంగీకరింపక “యీ బాధ యావధనేవలనఁ దీలునది గాదు. ఖడ్గవ్యాపార మును జేయవలయును. చిత్తూరుదుర్గమును జయింపవలెను. దానిపై నెగురుచున్న చంద్రధ్వజమును గూల్చవలెను. ఆ దుర్గమును మేవాడు రాజ్యలక్ష్మికే విలాసభవనము సేయవలెను. ఇంక నీ పని నావలనఁ గానేరదు. నా తరువాత నా యంతటి వారు మీరున్నారు. మీ లేమి చేసెదరు? మీ కవశ్యక ద్రవ్యమైనదానిని గుఱించి ప్రయత్నించె దరా? చేతగా దని యూరకుండురా? ఇప్పుడు చెప్పుడు. ఇంకఁ బ్రాణము లెట్లును నిలువవు. చింతమాత్రము పోదు. చింతాక్రాంతి నకు సద్గతి గలుగదు. నేను వీరస్వర్గమున కాళ వదలుకొనవలయునా!”

కుంభీపాకనరకమునఁ బడి యాతన పడవలయునా? నా పూర్వల
గతికి నేను తప్పినవాడ నైపోదునా? నా తల్లి వీరమారి కాదను
నపక్షిర్తికిఁ బాల్పడునా? అంతయు మీ చేతిలో నున్నది. మీరు
చిత్తూరు జయించెదరని నా వీరత్వము దేవతలచే నంగీకృతమగు” నని
చెప్పి యూరకుండెను.

ఇది యెల్లరును వినిరి. వారిరక్తనాళము లుగ్బిపోయెను. ఏదో
వాడిబాణము వచ్చి తటాలున నల్లగుండెకుఁ దాఁకన ట్లయ్యెను. ఆ
సమయమున నందఱు నభయసింహుని దేసఁ జూచి ఆతని ముఖము
నవీనకాంతి వహించెను. అందఱముఖములను బ్రభుల్లము లయ్యెను.
గాణి కనీనికలు మెఱసిపోయెను. అప్పు డభయసింహుఁడు గొంతెత్తి
“మీ కా విచారచక్కులైదు. చిత్తోహదుర్గమును నేను జయించెద”
నని ప్రతిజ్ఞపట్టెను.

వెంటనే ప్రతాపుని దీవానమువై నానందలక్ష్మి తాండవ
మాడెను. అచ్చటవా రెల్లరును ఓళింపి! యని పొగడిరి. ప్రతాపుఁడు
పుత్రుని పీఠులెట్టుచుఁ “బ్రాతా! చిఱాయుష్మంతుఁడౌ వగుము.
శ్రమంజయుఁడవుగమ్ము. అని మొన రుక్మేంద్రాదులు నీకు బాసటయై
నిలుతు”రని పలికి కన్నులు మూసెను. ఎల్లరును జిహ్వప్రతిహతైపో
యిరి. ప్రతాపమార్తాండుఁ డస్తవ్యతము నధిరోహించెను.

నిర్వివాదము లగు కేవలగుణములతో నలంకరింపఁబడిన మహా
వీరుని జీవితమునందలి ఘనతను వివరించి చెప్పవలసిన యావశ్యకము
లేదు. భారతభూమి నలంకరించిన వీరావీరులలో నుత్తమస్థానమును
గైకొన్న యౌధిభామణులలోఁ బ్రతాపసింహుఁ డొక్కఁ డని
చెప్పటలో నతికయోక్తి యేమియు లేదు. యుద్ధమునకు వ్యవధి

యిచ్చుని శత్రునిఁ గోరుటయు, శత్రువుల యొత్తిడి కోపలేక విజయమునెడల నాశ వదలుకొని విజేతములకుఁ బోవఁ బ్రయోగ మగుటయుఁ బ్రతాపునివఁటి పీరునకుఁ దగనివియే యైనను నవి శిండాను గుణసన్నిపాతమునఁ బడి మునిగిపోవు నవియే యని వాదించుట కవకాశమున్నది.

ప్రతాపుని జీవితమున ధ్రువతారాతుల్యముగఁ దళతళమని ప్రకాశించు గుణరత్నములలో మొదటిది యాత్మగౌరవము. శిండా వది పురుషకారము. మాండవది ధైర్యము. నాల్గవది స్థైర్యము. ఎట్టి యంతరాయము సంభవించినను ప్రారంభించిన కార్యమున బ్రహ్మాస్త్రమువోలె నిర్గళముగఁ బనిచేయువాఁడు గావుననే నిలుచుటకు నీడలేక యల్లాడిన ప్రతాపుఁ డగ్భరువంటి జిత్తులమారియగు శైరిని గడగడలాడింపఁ గలిగెను.

వైద్యరత్న, వండిత, డి. గోపాలాచార్యులు

ఏ, వి, యస్, ఏ యం, టి వారి

ప్రసిద్ధములగు ఆయుర్వేదాషధములు

జీవాన్యుతము

ఆరోగ్యమును ధైర్యమును కలుగ
జేయును

మంచి మూలికలచేతను లోహము
లచేతను తియ్యబడేయబడినది

రక్తమును వృద్ధిజేయును

మేహవాతినొప్పులను బోగొట్టును

అన్నివిధములగు బలహీనములను
అణచును

పాంశ రోగులకు మంచిది

గుండెదగ్గను నివారణజేయును

గర్భకారకములను దురుమును

బాలులకు గర్భణీలకు సుత్రము

చనుబాలను వృద్ధిపరచును

మూర్ఖులకు మంచిది

మెదడుకు బలమును గలుగజేయును

విద్యార్థులకు ప్రాణమిత్రము

సరములకు శక్తిని హెచ్చించును

వెల బుడ్డి ౧-కి రు. 3.

అమృతామలకతైలము

విద్యార్థులకును యౌచనాపరుల
కును మిక్కిలి యుపయోగకారి

నేత్రరోగులకును శిరోరోగుల
కును మిగుల హితకరము

అన్నివిధ శిరోరోగములను బో
గొట్టును

మెదడుకు బలముజేయును

కండ్లకు చలువ జేయును

తలచుంచును బోనణచును

తలమంటలను మాన్పును

అధికనిద్రను తగ్గించును

నిద్రలేమిని బోగొట్టును

కణతినొప్పుల నిర్మూలముజేయును

వెంట్రుకలను పట్టుకుంచకరి

చెంచును

దీనిగుణములు అనుభవజ్ఞులకు దెలి
యును

వెల బుడ్డి ౧-కి అ. ౧౨.

ఆయుర్వేదాశ్రమం,

గి.గి, ఆచారప్పవీధి. జి, టి, మద్రాసు.

శ్రీమాన్, వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులు,

ఆయుర్వేదమర్తాండ, భివబ్బటి, ఎం. వి. ఎస్., వారిచే
సంప్రదాయానుసారముగ

నాంధ్రభాషయందు వ్రాయబడి ముద్రితములై
కయమునకు సిద్ధముగనున్న

ఆయుర్వేద వైద్యగ్రంథములు.

మార్గవేదము, ఆంధ్రవ్యాఖ్యానము	ఆగస్త్యవైద్యము	0-4-0
సము	ఆయుర్వేదాంగశాస్త్రము	0-0-0
అగస్త్యప్రకాశము	తంత్రము	0-4-0
విశ్వప్రదీపిక	వస్తీకము	0-4-0
ఆయుర్వేదపరిభాష	ఆయుర్వేదచరిత్రము	0-4-0
భేదజక్తిము	ప్రహ్వకాళిభాషణము	0-2-0
పథ్యాపథ్యము	ఋషికులప్రహ్వకాళిశ్రమము-ఆయుర్వేదము	0-2-0
దక్షిణభాగతము ఆయుర్వేద ప్రచారము తెనుగు	ఆంధ్రదేశము వైద్యసహాయము.	0-1-0
సచనము	లాహోరు వైద్య మహాసమ్మేళనాభిభాషణము.	0-8-0
అధ్యక్ష కాళిభాషణములు	పిఘాచి - కలగా.	0-8-0
ఆయుర్వేదప్రశస్తి		
గడచిన నూరువత్సరములలో జరిగిన వైద్యాభివృద్ధి		

పోస్టేజి వేరుగా నియ్యవలెను.

మ్యానేజర్ :—

ఆయుర్వేదాశ్రమం

55, ఆచారపురంబి, జి. టి. మదరాస్.

ఆర్యపుస్తకాలయము - రాజమండ్రి

వీరభూజ (శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యకాశ్రి: గారిది)	2-వ కూర్పు	1- 0-0
శ్మశానవాటిక	„	1- 0-0
మిథునాను రాగము	„	0-12-0
వారకాం	(రెండవకూర్పు)	0- 8-0
గామ దీపవిజయము	„	0- 6-0
సావ సిక గాజపుత్రము	„	0- 6-0
శృంఖల	„	0- 6-0
విజయనగర గాజులకథలు	„	0- 8-0
చిత్తూరు గాజులకథలు	„	0- 4-0
డల్లి రాకవర్తులకథలు	„	0- 4-0
గోల్కొండ నవాబులకథలు	„	0- 2-0
భారతిరవణీయణాలు	„	0-12-0
మహాభక్తవిజయము	„	4- 0-0
భేతానునికథలు		0- 6-0
భోజునికథలు		0- 6-0
విక్రమాంగునికథలు		0- 6-0
వైద్యులకథలు		0- 8-0
నరాచపురాణము (నందిమల్లయ్య, ఘంట సింగయ్య)		1- 0-0
వేణీసంహారము (వడ్డాది సుబ్బారాయణుగారిది)		1- 0-0
రాణీసంయుక్త (వేలాల సుబ్బారావుగారిది)		0-12-0
మహాపురుషులజీవచరిత్ర	1-వ భాగము	0-12-0
(చిలక మర్తి	2-వ „	0-10-0
లక్ష్మీనరసింహముగారిది)	3-వ „	0-12-0

ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములును, మూలాలు, కాలేటి, ఇంగ్లీషుపుస్తకములు దొరుకును.

వ్యాధీబాధితు లగు

ప్రియ సోదరుల కొరకు

నెల తగ్గించబడినది.

50 సంవత్సరములుగా యొకప్రసిద్ధి చెందిన యూరైన్ రేక్ క్రొత్త యావనమైన సంచీవి అవువధము. ధాతుశయమునకు అప్పు రము వంటిది. యావనదశయొక్క దురభ్యాసమువలన కలిగిన బలహీనత్యమును స్వస్థముచేయును. అవయవ దారుఢ్యమును అధికపఱచును. పోయినటువంటి దేహపటుత్వమును నాతనముగా ఇప్పించును. గుణ మివ్వకున్న 100 రూప్యములతో క్రయ మివ్వబడును. వృద్ధాప్యముకు యావనమును కలిగించును. ఒక్కొక్క మాత్రలో పెండి భిక్షము చేరియుండును. 24 మాత్రలుగల డబ్బీ 1-కి పోస్తు ఖర్చులు సహాయ 1-3-0. ఒక్కొక్క మాత్ర 1 ఒక సవరమునకు సమానము. వీరము ఉండగనే ఇల్లు చిక్కపెట్టుకొనుడు. లేనిచో చింతించవలసి యుండును. ఆర్యులారా! ఇపు డెచట నాచినను ప్రకటనలు ప్రబలముగ కానిపించుచున్నవి. కాని కొంతమంది కొన్ని వర్తకసంఘముల వారిచే మోసపోవుచున్నారు. ఏ తత్కారణమున ప్రకటనయన, కొంతమంది ఏవగించుకొనుటకు కారణమగుచున్నది. ప్రకటన లన్నిటిని బుట్టరాఖిలు చేయుచున్నారు. దైవ మెన్నడును, 6 వ్రేళ్లను ఒకేరీతిగ సృష్టించి యుండలేదను విషయమును మీరందరు బాగుగ గుర్తింపవలసియున్నది. ఋజుమార్గమున పోవువారిని ప్రపంచమున నమ్మువార తెవ్వరునులేరు. వారి ప్రకటన పత్రికలు కూడ రసవాదులకును పొట్లమునకై విక్రయించబడుచున్నవి. ఆర్యులారా! ఒకపర్యాయము మీరు మాయూరైనును వినియోగించినచో మరెన్నడు మీరు విడువనోపరు. నివృత్తియొజన మగు మందులనుకొని నష్టపోకుడు.

యూరైన్ ఫ్యాక్టరీ, చిత్తూరు.

ఒక సారి నిరాపోసిన మూడు 50,000 పదములను వ్రాయవట్టియు,
5 సం॥ముల వరకు గ్యారంటీ ఇవ్వబడునట్టి మేలైన

పాంటెక్ వేనా ఉచితము.

5 అణాలు మాకుపంపి, 4 చీట్లను పుచ్చుకొని, వాటిని
రూ॥ 1-4-0 కు అమ్మి, మీరంపిన 5 అణాల నెత్తుకొని, మిగిలిన
15 అణాలను మాకు పంపి పాంటెక్ వేనాను పుచ్చుకొనుడు. ఇదే
ప్రకారము ఒక్కొక్కరికి 4 చీట్లు పంపబడును. మీరుచేసిన ప్రకా
రము వారును చేసినచో ఒక్కొక్కరికి వేనా యినాముగావచ్చును.
మీరు తీసికొన్న ప్రయాపకుగాను 12 గును 12 వేనాలను తెప్పిం
చినచో, మీకొక 6 రూపాయల వెలగల మంచి గడియారము ఉచి
తముగా నిచ్చెదము. రైల్వే కసులేటరు వండి చేతిగడియారములు
కూపస్థు కూడ మావద్ద సిద్ధముగా నున్నది. మంచిరథణమును పోగొట్టా
కొనకుడు.

యూలైన్ ఫ్యాక్టరీ, చిత్తూరు.

ఇనాం!

ఇనాం!!

ఇనాం!!!

ఇంగ్లీషు లీవర్ గడియారము

ఈ చిన్న గడియారము

మిగుల మేలైనది. చూచు

టకు అందముగా నుండును. ఇండియా దేశమంతటను ప్రఖ్యాతి పొంది
యున్నది. ఈ నెలలోగా తెప్పించుకొనువారికి మేలైన ఫాన్టెన్
వేనా బహుమాన మిచ్చెదము. త్వరపడుడు. గడియారము ఒకటికి
బహుమానముతో రూ. 8-8-0. 4 సంవత్సరములు గ్యారంటీ. మేలైన
ముందేతి గడియారము తోలుపట్టతో సహా ను. 5-12-0. మేలైన
ముందేతి గడ్ మెటల్ గడియారము 7-0-0.

W. R. Triumph & Co., 24, Bunder St, Madras

మన్మథమోహనిలేహ్యము

ఈ లేహ్యము వీర్యవృద్ధి, రక్త
వృద్ధి గలిగించు అనేక మూలికల
తోను, అంబరు, శిలాజిత్తు, సా
లమిన్, ఆక్రోటు, మొదలగు
యూనాని చుందులను చేర్చి
శాస్త్రోక్తియుగా తయారు చేయ
బడినది. ప్రతిదినము ప్రాద్దున
సానుత్తము 1 గులము నేనిం
చిన, ఆజీర్ణమును వారింప జేసి,
రక్తవృద్ధి, నాములప్రస్థి, వీర్య
పటుత్వము, బలము, జ్ఞాపక శక్తి
మొదలైన వానిని వృద్ధిపఱచి
సంకోచమును గలుగజేయును.
25 గుళులు గల డబ్బీ గు. 2-0-0.

రాజభృంగామలక తైలము

ఈ తైలము అనేకమూలికల యొక్క పుష్పరాజములయొక్క
సారములను, సరకులను చేర్చి శాస్త్రోక్తియుగా తయారు చేయబడినది.
ఈ తైలము పిల్లలు పెద్దలును తిలంటుకొని స్నానముచేసిన తలను
దేహమును నంతిను చల్లపఱచి శరీరమునందు ఉష్ణము, శిరోవాతము,
తల లిరుగుట, తలనొప్పి, పార్శ్వపు నొప్పి, మానుపోటు మొదడు
పోటు, కండ్లవంట, తలలో నాదములు నిద్రచక్కగా పట్టక
పోవుట, కంటిలో కారుట, పుసులు కట్టుట, శరీరతాపము మొద
లయిన వ్యాధులను క్షిప్రముగ నివర్తిచేయుటయందు వజ్రాయుధము.

ఆక్. నరసింహారావు. రెడ్డి వీధి, విల్లి నాకం పోస్టు,

మజరా—పెరంబూరు, మదరాసు.

VERY CHEAP!

VERY CHEAP!!

C. W. M. REYNOLDS,

WORKS PRINTED IN BOLD TYPES.

				Rs.	As.	Ps.
The Mysteries of the Court of						
London in	...	17 Vols.		12	0	0
The Mysteries of London in	...	13	„	7	0	0
Agnes or Beauty and						
Pleasure in	...	9	„	6	0	0
Mary Price in	...	8	„	6	0	0
Secret Memoirs of a Clergyman's						
Daughter in	...	4	„	4	0	0
Broze Statue or Virgins Kiss in	...	4	„	2	4	0
The Soldier's wife in	...	2	„	1	4	0
Seamstress or The White Slave						
of England	...	...	...	1	0	0
Canonbury House in	...	2	„	2	4	0
CORAL Island in	...	4	„	3	0	0
MYSTERIES of old London	...	3	„	2	4	0
May Middleton in	...	2	„	1	8	0
Pick Wick abroad	...	2	„	1	8	0
Mysteries of Paris by Eugene				1	0	0

Postage extra in each case.

Apply to --

Iyer & Rowjee.

Publishers, MADRAS.

తెలుగునాటకములు నవలలు మొదలగునవి.

బల్లారి-ధ. కృష్ణమాచార్యుల వారివి

(1) చిత్రనరీయము, (2) ప్రహ్లాద, (3) ప్రమీల, (4) పాదుకా
పట్టాభిషేకము, (5) సావిత్రి, (6) చంద్రహాస, (7) ముక్తావళి,
(8) బృహన్నల, (9) వరూధిని, (10) సారంగధర.

వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బల్లారి పండిత కె. సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిల వారివి

(1) శ్రీ కృష్ణలీల, (2) లవ-కుశ, ప్రతి 1-కి 1-4-0.

బల్లారి ధ. గోపాలాచార్యుల వారివి

రామదాసు

వెల ప్రతి 1-కి రూ 1-2-0.

బల్లారి బి. మాధవరావు గారిది

నవనాగరిక యువతీ ప్రహసనము

0-8-0

నవల గ్రంథమాల వారివి

1. విజ్ఞలదేవి వెల 1-2-0 3. సాంఘిక దౌర్జన్యము 0-12-0

2. అస్తమయము 1-8-0 4. దిలారామ 0-12-0

గాలభౌగతీ గ్రంథమాల వారివి

1. సుకీల (నవల) 0-12-0

2. పద్మావతి ,, 1-8-0

1. పరిషియాదేశపు కథలు 1-4-0

2. మర్మకాశ్రము 1-0-0

3. పిన్నాటిసమ్ అండ్ మెస్సేరిసమ్ 2-0-0

4. విచిత్రచరిత్ర 0-6-0

5. సమోహనము అండ్ అదృష్టరాజము 1-8-0

ఇవిగాక మావద్ద ఇంకను అనేక సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములు
దొరుకును. కేటలాగు ఉచితము.

అంధ్రగ్రంథాలయము, పోస్టు బాక్సు నెం 73 రు, మదరాసు.

సావరన్ అండు కంపెనివారి దివ్యశ్రీలింగములు

చక్రవర్తిమాత్రలు

ఈమాత్రలను పుష్కరముగించుటకల్గ శరీరమునకు మంచి పటు
త్వము ఇచ్చి అన్నివిధములైన బలహీనములను పోగొట్టి సంతానవృద్ధి
కలుగజేయు చున్నది. 30 మాత్రల సీసా రూ 1-0-0

తామరలైలము

ఈ లైలమును దుగద, తీట, గజ్జ, కానరణములు ఇటువంటి
అన్నివిధములైన చర్మవ్యాధులకు రెండురోజులు వైనరాచినయెడల
మాయమైపోవును. బుడ్డి 1-క అనాలు 0-12-0

జ్వరమాత్రలు

విషజ్వరము, పిత్తజ్వరము, కాశజ్వరము, సన్నిపాతిజ్వరము,
మలేరియా (Malaria) అను విషజ్వరములు రెండురోజులలో వైద్య
సహాయము లేక తామే వైద్యము చేసుకొనవచ్చును.

వంచితక్రిగల ఔషధము 32 మాత్రల సీసా 1-క రూ 1-0-0

సావరన్ అండు కంపెని

కచ్చాలేశ్వర అగ్రహారం

మదరాసు.

శ్రీ విజ్ఞానవిన్ోదినీ.

ఇందు శెండుమాసముల కొకటి చొప్పున, విన్ోదకరమైనవి, చార్మిత్రకమైనవి, నిరూపకమగునవి, నవలలు నాటకములు, దేశీయ చరిత్రలు, మహాపురుషుల చరిత్రలు ప్రచురింపబడి చందాదారుల పద్ధతిని పంపబడుచుండును. చందాదారులు అన్ని గ్రంథములు కొనుచుండవలయును. వీరికి తక్కువ క్రయమునకు గ్రంథములు పంపుచుండుము. ఇతరులకు 100 పేజీలు 0-6-0; చందాదారులకు యుద్ధము ముగిసి కాగితము చాకయగునంతవరకు 100 పేజీలు 0-5-0 చొప్పునను అపైని 0-4-0 వంతునను క్రయము కట్టబడును. ఆంధ్రభాషాభిమానులందరు చేయూత నొసంగెదరని నమ్ముచున్నాము.

ప్రకటింపబడినవి.

వనశాస్త్ర చరిత్రనవల చందాదార్లకు	0-8-0	ఇతరులకు	0-12-0
వ్యాసచుంజరి వ్యాసములు	„ 0-8-0	„	0-8-0
బొబ్బిలి చరిత్రనవల	„ 1-0-0	„	1-4-0

ముందు రాబోయెడి నవలలు.

తార, భయంకరమతము, రమామణి.

విలాసము:—

విజ్ఞానవిన్ోదినీ కార్యాలయము,

25 న్యూక్వార్టర్స్,

మద్రాసు.

BOLD TYPE EDITIONS.
BY G. W. M. REYNOLDS.

			Rs.	As.	Ps.
Mysteries of London	...	13 Vols.	8	0	0
Beauty and Pleasure	...	9 „	6	0	0
Bronze Statue	...	4 „	3	0	0
Loves of the Harem	...	4 „	3	0	0
Rye House Plot	...	4 „	3	0	0
Coral Island	...	4 „	3	0	0
Canonbury House	...	3 „	2	4	0
Pickwick Abroad	...	3 „	2	4	0
Empress Eugene's Boudoir	...	3 „	2	4	0
Faust	...	2 „	1	8	0
Soldier's wife	...	2 „	1	4	0
May Stuart	...	2 „	1	4	0
Mary Middleton	...	2 „	1	8	0
Seamstress	...	2 „	1	0	0
Mysteries of Paris by Eugene Sue	...	1 „	1	8	0

Chanders & Co.,

52. Linga Chetty Street,

G. T. MADRAS.,

తామ్రమైనం డిపోవారి

ప్రసిద్ధ బౌద్ధములు.

ధాతువృద్ధి సంబంధి, బడలిక, ఆయాసము, శుక్ల నవ్వుము, నిద్ర రాకుండుట మొదలగు వ్యాధులను ఖండించి ప్రతిరోజు కాలమానము సరిజేసి అద్భుత దారుణ్యము కలిగించును. శీఘ్రస్థితిము బావును. 20 రోజులకు 40 మాత్రలు 2-0-0 తామ్రమైనము. ఇది ప్రసిద్ధిజేరిన రాజ బౌద్ధము. దీనిని కొని యాడనివారు లేరు. మేహ రణములు, దద్దుర, దురదలు, బసవీసము, పోగొట్టును. వీర్యవృద్ధి నిచ్చుటలో సాటిలేని మందు. దురభ్యాసముచే చేసిన బలమును (వీర్యమును) సరి పరచి, తిరుగా యావనవంతుని జేయును. అన్ని చర్మరోగములకు, అల్లర్తికి, ఇంతి మేలైన మందు, మిగుల చూడనే లేదు. 1 రకం 50 మాత్రలు 5-0-0 2-వ రకం 50 మాత్రలు 2-0-0.

నెగరొగ నాశని భస్మం.

ఇది తెలుపు, యెగుపు, పచ్చ మొదలగు ఏ నెగ జాతిలో నైనను నాశం వెంటవచ్చు దున్నీరును కి రోజులలో వాపివేసి 1 వారంలోనే ఇతర బాధలు పోగొట్టును. 1 వారం భస్మం 2-0-0. యింకను అనేక మేహ రోగ బౌద్ధములు కలవు. కేటలాగుకు వ్రాసిన ఎడల పంపబడును. మా బలవర్ధక బౌద్ధములు సాటి లేని వని పరీక్షించిన యెడల మీరే చెప్పగలరు.

తామ్రమైనం డిపో,

డాక్టరు యన్. వి. యుక్. రాణి అంబుసర్సు

పోస్టుబాక్సు, నెం. 61 మద్రాసు

అ మృ తాం జ న ము

జగత్ప్రసిద్ధిజెందిన దివ్యాంజనము

వనమూలికలచే హిందూదేశమంగు తయారుచేయబడు మంచి నుందు. తలనొప్పుల మాన్పును, పార్శ్వపు నొప్పుల బారదోలును, వాయువుపోట్ల బాపును, బెణుకుల భేదించును, వాపుల రూపు మాపును, దగ్గును తగ్గించును, గురదను తొలగించును. చక్కని డబ్బీతో పహా సీసా 1-కి రూ. 0-8-0. ప్రతియింట నుండదగినది.

దం త చూ ర్ణ ము

ఒకసారి వాడి పరీక్షించి చూచుటయు క్తము. పండ్లపోటుకు తీపులకు మంచివాడుము. పండ్లకు బలము నిచ్చును. ప్రతివారము వేలకువేలు డబ్బాలు విక్రయము. డబ్బీ 1-కి 0-2-0.

మో హి నీ తై ల ము

శ్రీపురుషులు వాడుటకు యోగ్యమైనది. మెదడుకు చలువ జేయును. కండ్లకు చలువజేయును. వెండ్రుకలు పెరుగును. మనోహరముగా నుండును. సువాసన గలిగియుండును. సుఖనిద్ర. విశ్రాంతి నిచ్చును. 5 కులములుగల నూనె సీసా 1-కి రూ. 0-12-0.

తా మ ర తై ల ము

తామర ఒకవిధమైన పురుగువలన చిర్మము మీద గాని, పెండ్రుకలలోగాని, గోళ్లలోగాని, పుట్టవచ్చును. పురుగులలోని భేదమునుబట్టి తామరలోను రెండు మూడు భేదములు గలవు. తామర, తీట్ల, గజ్జకి మందితైలము. డబ్బీ 1-కి 0-8-0.

అమృతాంజనం డిపో

సంపాదకులు

వ్యవస్థాపకులు

శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు మల్లిశినాథిరెడ్డిగారు

కలాభివర్ధని

ఈ గ్రంథనిలయమునుండి సంవత్సరమునకు నాల్గింటికిఁ దక్కువగాకుండ జక్కని కాలికోబైండు చేయఁబడిన నవలలు ప్రకటింపఁబడును. మా గ్రంథములన్నియు నదృశ్యకథాకల్పనా విలసితములై, మనోహరవర్ణనాబంధురములై, సముదారభావపూరితములై మనోజ్ఞ పదలలితమగు నిర్దుష్ట భాషలో వ్రాయఁబడి తళితళలాడు వెండిరేకులవంటి కాగితములమీఁద మిలమిలఁపఁజేయు సుత్యములఁబోలు నక్షరములతో ముద్దులు ముఱుగుగట్టు పట్టు ముద్రింపఁబడును. గ్రంథములన్నియుఁ జందాదాయలకు తపాలాశూలిగాక మూఱుపుబలకు ౦-౨-౦ చొప్పున వెలయేర్పఱుపఁబడును. చందాదారులు ౦-౨-౦ ప్రవేశకట్టు మీయవలెను. చందాదారుల సంఖ్య వృద్ధియై మాకుఁ బ్రోత్సాహము కలిగినకొలఁదిని ప్రతి పుస్తకమునందును జాలపటములు చేర్పఁబడును.

కలాభివర్ధని గ్రంథనిలయము

రాయవరము - గోదావరిజిల్లా

మలయచందనము

పథ్యము లేదు

పీచికారీతో

సనిలేదు

సుకుమారము

ఘృమఘృమలాడ

రాజీషధము

నెగరోగమునకు కుఠారము

ఎట్టిస్థితిలో నున్నను మూడు విధముల నెగరోగములను నిర్మూలించును. మూడు పూటలలో గుణము ఇచ్చును. రాజాధిరాజుల కొఱకు కనిపెట్టబడినది; గాన ననే (ఇది) గుచ్యమైనది. వెలడబ్బి పోస్టేజీ గాక 2-0-0

ఋతు శోధక

కాంతలపాలిటి చింతామణి

ఇది ఋతుశూలను బాపును. బలమైన సంతానము ఒసంగును. దీనిని సేవించి అనేకులు ఇప్పుడు సుఖించు చున్నారు. పోటీలలో నెగ్గినది. వెల 2-0-0

మావద్ద అనేక యోగ్యతాపత్రములు ఉన్నవి.

గంధర్వఘోర్తనీ రాజమండ్రి

